

Азия-Еуропа

Ақпараттық сараптама журналы
Басылымның 7-ші жылы, №81, ҚАЗАН (09) 2023

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN YAYINIDIR ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ БАСЫЛЫМЫ

PLACE AND IMPORTANCE OF KAZAKHSTAN IN CENTRAL ASIAN GEOPOLITICS

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ КАЗАХСТАНА В ГЕОПОЛИТИКЕ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

04 СҰХБАТ РӨПОРТАЖ

**АХМЕТ YESEVI ÜNİVERSİTESİ
MÜTEVELLİ HEYET BAŞKANI
PROF. DR. MUHİTTİN ŞİMŞEK**

Қ.А.ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТИ
ӨКІЛЕТТІ КЕҢЕС ТӨРАҒАСЫ
ПРОФЕССОР, ДОКТОР
МҰХИТТИН ШІМШЕК

22

**KÜRESEL TURİZM PAZARI:
TÜRKİYE'NİN POTANSİYELİNE
GENEL BİR BAKIŞ**

ЖАҒАНДЫҚ ТУРИСТІК НАРЫҚ;
ТҮРКІЯНЫҢ ӘЛЕУЕТІНЕ ШОЛУ

ZHENGİZKHAN ZHANALTAJ

31

**THE FLIP SIDE OF
URBANIZATION: CHALLENGES
OF THE URBAN CLIMATE IN
CITIES OF KAZAKHSTAN**

ОБРАТНАЯ СТОРОНА
УРБАНИЗАЦИИ:
ПРОБЛЕМЫ ГОРОДСКОГО
КЛИМАТА В ГОРОДАХ
КАЗАХСТАНА

KANAT MAKHANOV

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Sahibi / Меншік иесі
Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü /
Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты директоры
Doç. Dr. Suat Beylur

Genel Yayın Yönetmeni / Бас редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Жауапты редактор
Ömirbek Hanayi

Haber Müdürü / Жаңалықтарға жауапты редактор
Erkinbek Turgunov

Tercüme Ekibi / Аудармашылар тобы
Dr. Zhuldyz Kanapiyanova
Ömirbek Hanayi
Zhuldyz Zhanadil

Sekretarya / Хатшылық
Asel Ingaybekova

Metin Redaksiyon / Мәтінді өңдеу
Doç. Dr. Suat Beylur

Teknik Redaksiyon / Техникалық редактор
Dr. Azimzhan Khitakhunov

Yayın Kurulu / Редакция алқасы
Doç. Dr. Suat Beylur
Zhengizkhan Zhanaltay
Prof. Gulnar Nadirova
Ömirbek Hanayi
Dr. Azimzhan Khitakhunov

Yönetim Merkezi / Басқару орталығы

Almalı Audanı, Mametova 48, 050004
Almaty, Kazakhstan
Tel. +7 (727) 279 97 94
Fax. +7 (727) 279 97 94
E-mail: info@eurasian-research.org

Sürelî yayın tescil belgesi No: 15793-Ж, tarihi: 27.01.2016. Söz konusu yayın izni Kazakistan Enformasyon ve Toplumsal Kalkınma Bakanlığı tarafından verilmiştir. Tüm hakları saklıdır. Mülakat, haber-yorum ve analizlerde ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleri olup Enstitü'nün yayın politikasını yansıtmamaktadır. Bu yayında yer alan yazılar ve fotoğraflar izinsiz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İki ayda bir yayımlanmakta olup, tirajı 300 adettir. Bedelsiz olan yayının basılı dağıtımı, Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kapsamaktadır.

Мерзімді баспасөз басылымын есепке қою туралы куәлік №: 15793-Ж, күні: 27.01.2016 ж. Жоғарыда аталған басылымға рұқсатты Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі берді. Барлық құқықтар қорғалған. Сұхбат, ақпараттық сараптама мен талдауларда айтылған пікірлер тек авторлардың жеке көзқарастары болып табылады және Институттың ұстанымын білдірмейді. Бұл басылымда жарияланған мақалалар мен фотосуреттерді рұқсатсыз және дереккөзді көрсетпей пайдалануға тыйым салынады. Дереккөзді көрсетіп, сілтеме жасауға болады. Екі айда бір рет жарияланатын болып, тиражы 300 дана. Журналымыздың баспа басылымы Қазақстан мен Түркияда тегін таратылады.

DOÇ. DR. SUAT BEYLUR

Değerli okurlarımız,

Avrasya Araştırma Enstitüsü olarak, her yeni sayıda olduğu gibi, Asya Avrupa Dergisi'nin 81. Sayısı ile tekrar sizlerle buluşuyor olmanın heyecanı ve mutluluğunu yaşıyoruz.

Mutluluğumuz, bu sayımızın Cumhuriyetimizin ilanının 100. yıldönümüne denk gelmesiyle katlanmış durumda. Cumhuriyet Bayramı, yurtiçinde ve yurtdışındaki temsilciliklerde büyük coşku ve heyecanla kutlandı. Takip ettiğiniz üzere Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası-Türk Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü olarak biz de diğer çalışmalarımıza ilave olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılı vesilesiyle çeşitli bilimsel etkinlikler gerçekleştirdik, bilimsel yayınlar çıkardık. Bu süreçte Kazakistan'daki kurum ve kuruluşlarımız ile her kesimden kardeşlerimizin samimi desteklerini her zaman yanımızda hissettik. Bu vesileyle Enstitü olarak Cumhuriyetimizin 100. yılını kutlarken, bütün Türk devletlerine birlik ve dirlik içinde nice 100 yıllar diliyoruz.

Ancak İsrail'in abluka altındaki Gazze Şeridi'ne 7 Ekim'de başladığı saldırılar, maalesef Cumhuriyetin 100. yıl sevinç ve coşkusunu gölgelemiştir. Zira o tarihten bugüne kadar özellikle sivil yerleşim yerlerini hedef alan saldırılarda 7 binin üzerinde insan katledilmiştir. Özellikle çoğu çocuk ve kadından oluşan masum insanların öldürülmesine uluslararası toplumun ve özellikle de Batı'nın sessiz kalması ibretliktir. Türkiye, geçmişte olduğu gibi bugün de İsrail'in haksız saldırıları karşısında en güçlü karşı duruşu gösteren ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, İsrail'in, Gazze saldırılarını bir an önce sonlandırması için gerek ikili gerekse çok taraflı platformlarda yoğun bir çaba göstermektedir. Türk kamuoyu da devam eden insan hakları ihlalleri karşısındaki açık desteğini yüzbinlerin katılımıyla 28 Ekim'de gerçekleştirilen Büyük Filistin Mitingi'nde göstermiştir. Terörün ve şiddetin her türlüşüne olan tepkimizi paylaşırken Gazze'de yaşanan dramın bir an önce sona ermesini temenni ediyoruz.

İyi okumalar,

Құрметті оқырмандар,

Еуразия ғылыми-зерттеу институты ретінде «Азия Еуропа» журналының 81-ші саны арқылы сіздермен қайта қауышқанымызға әрбір жаңа санын шығарғандағыдай қуанып отырмыз.

Түркия Республикасы құрылғанының 100 жылдық мерейтойымен тұспа-тұс келген қуанышымыз еселене түсті. Республика күні ел ішінде және шетелдегі өкілдіктерде үлкен ықылас пен көтеріңкі сезіммен аталып өтті. Өздеріңіз білетіндей, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты ретінде күнделікті зерттеулерімізбен қатар Түркия Республикасының құрылғанына 100 жыл толуына орай түрлі ғылыми жұмыстар атқарып, ғылыми жарияланымдар шығардық. Осы үдерісте Қазақстандағы мекемелер мен ұйымдардың, әр саладағы бауырларымыздың шынайы қолдауын әрдайым сезіндік. Осы орайда институт атынан Түркия Республикасының 100 жылдығын шын жүректен құттықтай отырып, барлық түркі мемлекеттеріне ғасырлық бірлік пен бейбітшілік тілейміз.

Алайда, 7 қазанда Израильдің оқшауланған Газа секторына жасаған шабуы, екіншіке қарай, Түркия Республикасының 100 жылдығының қуанышы мен ынта-жігеріне көлеңке түсірді. Содан бері бейбіт елді мекендерге бағытталған шабуылдан 7 мыңнан астам адам қаза тапты. Басым көпшілігі балалар мен әйелдерден құралған жазықсыз адамдардың қырылуына халықаралық қауымдастықтың, әсіресе Батыстың үнсіз қалуы ойланарлық жағдай. Түркия бұрынғыдай бүгінде Израильдің әділетсіз шабуылына қарсы ең күшті ұстанымды ұстанған елдердің бірі болды. Түркия президенті Режеп Тайып Ердоған Израильдің Газаға шабуылын тезірек тоқтатуы үшін екіжақты және көпжақты платформаларда барынша күш салуда. Адам құқықтарының жалғасты бұзылуына қарсы түрік қоғамы да өз ұстанымын 28 қазан күні жүздеген мың адам қатысқан «Үлкен Палестина» митингісінде ашық көрсетті. Терроризм мен зорлық-зомбылықтың барлық түріне қарсылығымызды білдіре отырып, Газадағы драманың мүмкіндігінше тезірек аяқталуын тілейміз.

Жанға жағымды оқылым тілейміз.

ÖN SÖZ АЛҒЫСӨЗ

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ
ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ
DOÇ. DR. SUAT BEYLUR 1

RÖPORTAJ СҰХБАТ

AHMET YESEVI ÜNİVERSİTESİ
MÜTEVELLİ HEYET BAŞKANI
PROF. DR. MUHİTTİN ŞİMŞEK

Қ.А.ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІ ӨКІЛЕТТІ КЕҒЕС ТӨРАҒАСЫ
ПРОФЕССОР, ДОКТОР МҰХИТТИН ШІМШЕК 4

GÜNCEL ӨЗЕКТІ ПІКІР

PLACE AND IMPORTANCE OF KAZAKHSTAN
IN CENTRAL ASIAN GEOPOLITICS
МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ КАЗАХСТАНА
В ГЕОПОЛИТИКЕ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ
DR. ZHULDYZ KANAPIYANOVA 12

KÜRESEL TURİZM PAZARI:
TÜRKİYE'NİN POTANSİYELİNE GENEL BİR BAKIŞ
ЖАҒАҒДЫҚ ТУРИСТІК НАРЫҚ:
ТҮРКІЯНЫҢ ӘЛЕУЕТІНЕ ШОЛУ
ZHENGİZKHAN ZHANALTAY 22

THE FLIP SIDE OF URBANIZATION:
CHALLENGES OF THE URBAN CLIMATE IN CITIES OF KAZAKHSTAN
ОБРАТНАЯ СТОРОНА УРБАНИЗАЦИИ:
ПРОБЛЕМЫ ГОРОДСКОГО КЛИМАТА В ГОРОДАХ КАЗАХСТАНА
KANAT MAKHANOV 31

<i>YÜKSELEN ÇİN'İN ÇOĞALAN SORUNLARI</i> <i>КҮШЕЙГЕН ҚЫТАЙДЫҢ ШИЕЛЕНІСКЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ</i> OMIRBEK HANAYI	40
<i>EXPANDING BRICS AND G20: NEW FEATURES OF THE MULTIPOLAR WORLD?</i> <i>РАСШИРЕНИЕ БРИКС И G20: НОВЫЕ ПРИЗНАКИ МНОГОПОЛЯРНОГО МИРА?</i> DR. ALBINA MURATBEKOVA	49
<i>UNDERSTANDING TRADE IN SERVICES</i> <i>ТОРГОВЛЯ УСЛУГАМИ</i> DR. AZIMZHAN KHITAKHUNOV	58
<i>UNITED NATIONS REPORT ON AGEING WORLD 2023</i> <i>ДОКЛАД ООН О СТАРЕЮЩЕМ МИРЕ 2023</i> PROF. DR. GULNAR NADIROVA	68

ETKİNLİKLER

İC-ŞARALAR

..... 77

İNGRAFİK

İNGRAFİKA

..... 97

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 100. Yılı Özel Röportajı

Түркия Республикасы құрылғанының 100 жылдығына арналған арнайы сұхбат

Ahmet Yesevi Üniversitesi
Mütevelli Heyet Başkanı
Prof. Dr. Muhittin ŞİMŞEK

Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Өкілетті кеңес төрағасы
профессор, доктор Мұхиттин ШІМШЕК

Sayın Prof. Dr. Muhittin Şimşek, okuyucularımız için biraz kendinizden bahsedebilir misiniz?

1965 yılında Gaziantep'in Nizip ilçesinde doğdum. 1985 yılında Marmara Üniversitesi'nde lisans eğitimimi tamamladıktan sonra aynı yıl Marmara Üniversitesi'nde asistan olarak göreve başladım. 1987 yılında Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Makine Eğitimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisansımı tamamladıktan 3 yıl sonra 1990 yılında Dünya Bankası bursu ile gittiğim İngiltere'de eğitimimi devam ettirdim. 1992 yılında doktoramı tamamladıktan sonra, 1993 yılında Yrd. Doçent, 1994 yılında Doçent, 1999 yılında ise Profesörlük ünvanını aldım.

Öğretim üyeliğinin yanı sıra, 1994-2000 yılları arasında Marmara Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü görevini de yürüttüm. Bu görevim devam ederken 1998 yılında Marmara Üniversitesi Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü'ne atandım. 2003-2015 yılları arasında Türkiye Lokomotif ve Makina Sanayi A.Ş. (TÜLOMSAŞ) Yö-

19 EKİM 1923'TE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TARAFINDAN İLAN EDİLEN CUMHURİYET, KURUCU İDARENİN YEDİ DÜVELİN PLANLARINI BOZUP MİLLETTE BİRLİKTE ELDE ETTİĞİ ZAFERLERİN BİR NETİCESİDİR

ОСЫ ТҰРҒЫДАН АЛҒАНДА, 1923 ЖЫЛЫ 19 ҚАЗАНДА ТҮРКІЯ ҰЛЫ ҰЛТТЫҚ МӘЖІЛІСІ ЖАРИЯЛАҒАН РЕСПУБЛИКА ҚҰРУШЫ ЭЛИТА МЕН ҰЛТ БОЛЫП БІРЛİKТЕ ЖЕТІ ІРІ ДЕРЖАВАНЫҢ ЖОСПАРЫН ТАЛҚАНДАУ АРҚЫЛЫ ҚОЛ ЖЕТКІЗГЕН ЖЕҢІСТІҢ НӘТИЖЕСІ

Құрметті профессор, доктор Мұхиттин Шімшек мырза, оқырмандарымызға өзіңізді қысқаша таныстыра кетсеңіз?

Мен 1965 жылы Газиантептің Низип ауданында дүниеге келдім. 1985 жылы Мармара университетінде бакалавриатты аяқтағаннан кейін сол жылы Мармара университетінде ассистент болып жұмыс істей бастадым. 1987 жылы Мармара университетінің Ғылым және технология институтының Механикалық білім беру бөлімінде магистратураны бітіріп, үш жылдан кейін, 1990 жылы Дүниежүзілік банктің стипендиясымен Англияда білімді жалғастырдым. 1992 жылы докторантураны бітіргеннен кейін 1994 жылы доцент, 1999 жылы профессор атағын алдым.

1994-2000 жылдар аралығында Мармара Университетінде оқытушы болумен қатар, Айналмалы қорларды басқару жөніндегі менеджері қызметін де атқардым. Осы қызметті жалғастыра жүріп, 1998 жылы Мармара университеті

netim Kurulu Üyeliği görevinin yanında birçok sanayi kuruluşunda da çeşitli projeleri yönettim. 2003-2007 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'nda Bakan Danışmanlığı görevim esnasında Bakanlığın Mesleki Teknik Eğitimi Geliştirme Projesi'nde de görev yaptım. Yurtiçinde yürüttüğüm görev ve projeler dışında yurtdışında da çeşitli projelerde görev aldım. 2007 yılında YÖK Denetleme Kurulu üyeliğine, ardından kısa bir süre sonra aynı kurulun Başkanlığına atandım. 2008-2012 yılları arasında ise YÖK Yürütme Kurulu üyeliği yaptım, 2013 yılında YÖK Yürütme Kurulu üyeliğine yeniden atandım. 2010 yılında ise T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı İç Denetim Koordinasyon Kurulu Üyeliği'ne atandım.

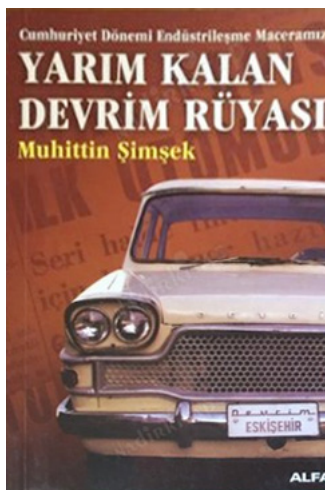
2008 yılında Ahmet Yesevi babamızın adını taşıyan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nin Mütevelli Heyet Üyesi olarak atandım ve 2020 yılına kadar 12 yıl boyunca Mütevelli Heyet Üyesi olarak görev yaptım. 22 Mayıs 2020 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı olarak atandım. İki kardeş ülke Türkiye ve Kazakistan'ın ortak uluslararası bir eğitim kurumu olan Hoca Ahmet Yesevi Üniversite'sindeki görevlerimizden dolayı 2008 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti tarafından "Kazakistan Eğitim ve Bilimine Hizmet Madalyası"na; 2022 yılında Güney Kazakistan Devlet Pedagoji Üniversitesi, 2023 yılında ise Al Farabi Kazak Milli Üniversitesi tarafından "Fahri Profesörlük" ünvanına layık görüldüm.

Технологияларды қолдану және зерттеу орталығының директоры болып тағайындалдым. 2003-2015 жылдар аралығында Түркия Локомотив және машина жасау өнеркәсібі компаниясында (TÜLOMSAŞ) басқарма мүшесі болып қызмет етіп, көптеген өнеркәсіптік ұйымдарда түрлі жобаларды басқардым. 2003-2007 жылдар аралығында Ұлттық білім министрлігінде министрдің кеңесшісі қызметін атқарған кезде, министрліктің кәсіптік-техникалық білім беруді дамыту жобасында да жұмыс істедім. Түркияда атқарған міндеттерім мен жобаларымнан бөлек, шетелдегі түрлі жобаларға да қатыстым. 2007 жылы Жоғары білім беру комитеті Бақылау кеңесінің мүшесі болып, көп ұзамай сол кеңестің төрағасы болып тағайындалдым. 2008-2012 жылдар аралығында Жоғары білім беру комитеті Атқарушы кеңесінің төрағасы болдым, ал 2013 жылы Жоғары білім беру комитеті Атқарушы кеңесінің мүшесі болып қайта тағайындалдым. 2010 жылы Түркия Республикасы Қазына және қаржы министрлігі Ішкі аудитті үйлестіру кеңесінің мүшесі болып тағайындалдым.

2008 жылы бабамыз Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Өкілетті кеңес мүшесі болып тағайындалып, 2020 жылға дейін 12 жыл Өкілетті кеңес мүшесі болып қызмет еттім. 2020 жылдың 22 мамырында Түркия Республикасының Президенті Режеп Тайып Ердоғанның бұйрығымен Қожа Ахмет

Bugüne kadar çeşitli dergilerde yayımlanan bilimsel yayınlarımın yanı sıra yine ilgi alanlarımda kitap olarak yayımlanmış çok sayıda çalışmam bulunmaktadır. Bunlardan, "Devrim Otomobili: Yarım Kalan Devrim Rüyası", "Kalem ile Kağıdın Aşkı" ve "Saklı Kentin Sırdaşı" başlıklı eserler TRT tarafından belgesel olarak yayınlandı.

Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Өкілетті кеңес төрағасы болып тағайындалдым. 2008 жылы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен бауырлас екі ел Түркия мен Қазақстанның бірлескен халықаралық білім ордасы Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік

Bu yıl, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılını kutluyoruz. Bilginiz olduğu üzere Üniversite ve Enstitü olarak biz de gerek etkinlik ve gerekse yayınlarımızla bu süreçte aktif yer almaya çalıştık. Türkiye'nin 100 yıllık tecrübesini dikkate aldığınızda Cumhuriyetin siyasal ve toplumsal kazanımları hakkında kısa bir değerlendirme yapabilir misiniz?

Malumdur ki dilimize Arapçadan geçen Cumhuriyet, cumhurun yani halkın belirli süreçler için seçtiği vekiller aracılığıyla egemenliği elinde tuttuğu bir yönetim biçimidir. Ancak unutulmamalıdır ki her toplumun kendi tarihi, siyasal ve sosyal dinamikleri bu yönetim şekline yansır. Dolayısıyla tek tip bir cumhuriyetten bahsetmek mümkün değildir. Bu zaviyeden bakılınca, 19 Ekim 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ilan edilen Cumhuriyet, kurucu idarenin yedi düvelin planlarını bozup milletle birlikte elde ettiği zaferlerin bir neticesidir. Bu uğurda kan dökülmüş, can verilmiştir. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesi üzerine kurulmuştur. Ancak 1923 yeni bir başlangıç değil sadece önemli bir milattır büyük Türk tarihi içerisinde. Zira Türk töresindeki "Devlet-i ebed müddet" anlayışı, Hunlardan Göktürklerle, Karahanlılara, Selçuklulara, Harezmeşahlara, Altınordaya ve Osmanlıya uzanan yaklaşık 2000 yıldır kesintisiz bir süreklilik arz etmektedir. Bu süreklilik, sadece insanı ve toprağı değil bilakis bu iki unsuru "millet" ve "vatan" yapan kültürel kodların, milli ve manevi değerlerin tümünü kapsamaktadır. Talas

университетінде атқарған қызметіміз үшін «Қазақстанның білім және ғылым саласына сіңірген ерен еңбегі» медалімен марапатталдым. Сонымен қатар 2022 жылы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, 2023 жылы Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті маған «Құрметті профессор» атағын берді.

Әртүрлі журналдарда жарияланған ғылыми жарияланымдарыммен қатар, өзімнің зерттеу салаларым бойынша кітап болып жарияланған көптеген зерттеулерім бар. Олардың арасында «Төңкеріс автокөлігі: төңкерістің аяқталмаған арманы», «Қағаз мен қаламның махаббаты» және «Жасырын қаланың сыры» туындыларым TRT арнасынан деректі фильм ретінде көрсетілді.

Биыл Түркия Республикасының құрылғанына 100 жыл толуын тойлап жатырмыз. Өздеріңіз білесіздер, біз университет және институт ретінде іс-шараларымызбен де, басылымдарымызбен де осы үдеріске белсене қатысуға тырыстық. Түркияның 100 жылдық тәжірибесін ескере отырып, Республиканың саяси және әлеуметтік жетістіктеріне қысқаша баға бере кетсеңіз?

Тілімізде араб тілінен енген «жұмхұриет» атауы республиканың, яғни халықтың белгілі бір кезеңге сайлаған өкілдері арқылы егемендікті жалғастыратын басқару нысаны екені белгілі. Дегенмен, әрбір қоғамның өзіндік тарихы, саяси-әлеуметтік ди-

Savaşını, Malazgirt Zaferini, Kosova Meydan Muharebesini, İstanbul'un Fethini, Çanakkale Destanını, Büyük Taarruzu ve daha nicelerini büyük tarihimiz içerisinde bu ruhun mücessem hal aldığı önemli dönüm noktaları olarak sayabiliriz. Bundandır ki bu önemli tarihler bugün dahi milletçe coşkuyla kutlanmaktadır.

Cumhuriyetin kazanımlarına geldiğimizde öncelikle bu kazanımların binlerce yıllık tarihsel sürekliliğin bir birikimi olduğunu söylememiz gerekir. Devamında belirtmemiz gereken ikinci husus ise Cumhuriyetin, Osmanlının varisi olan Türkiye için yeni bir muasırlaşma çabası olduğudur. Bu doğrultuda Cumhuriyeti kuran kadro başta alfabe, dil, eğitim, bilim, sanayi ve ekonomik kalkınmaya uzanan hemen hemen her alanda kapsamlı bir dönüşümü başlatmıştır. Bu dönüşüm siyaset, hukuk, aile, eğitim, din ve ekonomi gibi toplumsal kurumları doğrudan etkilemiştir. İlk dönem eğitim, din ve kültür gibi bazı kurumlarda yaşanan sancılı değişime rağmen yeni kurulan devlet, kısa bir süre içerisinde hem içeride hem de dışarıda zühdünü ispatlamıştır. Türkiye'nin, fiilen çok partili sisteme geçtiği 1950 sonrası dönemde demokratik kurumlar daha da güçlenmiş, bu süreç anti demokratik bir kısım müdahalelere rağmen günümüze kadar devam edegelmiştir. Bu vesileyle başta Mustafa Kemal olmak üzere Millî Mücadelenin aziz kahramanlarını rahmet ve minnetle yad ediyorum.

“

BU VESİLEYLE BAŞTA MUSTAFA KEMAL OLMAK ÜZERE MİLLÎ MÜCADELENİN AZİZ KAHRAMANLARINI RAHMET VE MİNNETLE YAD EDİYORUM

ОСЫ ОРАЙДА ҰЛТТЫҚ КҮРЕСТІҢ СҮЙІКТІ ҚАҺАРМАНДАРЫН, ӘСІРЕСЕ МҰСТАФА КЕМАЛДЫ ЗОР ІЛТИПАТПЕН, ҚҰРМЕТПЕН ЕСКЕ АЛАМЫН

”

намикасы осы басқару нысанында көрініс табатынын ұмытпаған жөн. Сондықтан біркелкі республика туралы айту мүмкін емес. Осы тұрғыдан алғанда, 1923 жылы 19 қазанда Түркия Ұлы ұлттық мәжілісі жариялаған республика құрушы элита мен ұлт болып бірлікте жеті ірі державаның жоспарын талқандау арқылы қол жеткізген жеңістің нәтижесі. Осы үшін қан төгіліп, адамдардың өмірі қиылды. Осы себепті Түркия Республикасы «егемендік сөзсіз халыққа тиесілі» қағидасы бойынша құрылды. Алайда 1923 жыл түрік тарихының жаңа бастауы емес, маңызды бір кезеңі еді. Өйткені түрік әдет-ғұрпындағы «мәңгілік мемлекет» ұғымы ғұндардан бастап, көктүріктерге, қарахандарға, селжүктерге, хорезмшатарға, Алтын Ордаға және Османлыларға дейін шамамен 2000 жыл бойы үзіліссіз жалғасқас сабақтастық болды. Бұл сабақтастық тек халық пен жерді ғана емес, осы екіні «ұлт» пен «туған жер» ететін барлық мәдени кодтарды, ұлттық-рухани құндылықтарды қамтиды. Талас шайқасы, Малазгирт жеңісі, Косово шайқасы, Ыстамбұлдың алынуы, Чанаккале дастаны, Ұлы шабуыл және тағы басқа оқиғаларды ұлы тарихымызда осы рухты көрсеткен маңызды сәттер деуге болады. Сондықтан да бұл айтулы даталарды ел бүгінде де үлкен ықыласпен атап өтеді.

Bugün 100. yılında Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde önceki kazanımları büyütmektedir. Türkiye Yüzyılı vizyonu ile içerde; eğitim, sağlık, ulaştırma, ekonomi, sanayi ve savunma gibi pek çok alanda önemli ivmeler yakalanmıştır. Yarım Kalan Devrim Rüyası, 62 yıl sonra Türkiye'nin ilk yerli otomobili olan TOGG'la gerçek olmuştur. Benzer şekilde ülkemiz bugün yerli üretim insansız hava ve kara araçlarını üretmekte ve dünyanın dört bir yanına ihraç etmektedir. 2023 itibarıyla Türkiye savunma ve taarruz araç, teçhizat ve silah envanterinde %80 yerlilik oranına ulaşmıştır. Kuşkusuz, kısaca değindiğim bu atılımlara eklenecek çok sayıda devrim niteliğinde kazanımlar bulunmaktadır. Dış politikaya dair de birkaç hususa değinmek isterim. Türkiye Cumhuriyeti bugün, bölgesinde önemli bir güç iken küresel siyasette de sözü dinlenir etkili bir aktör haline gelmiştir. 2023 itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti, 146'sı büyükelçilik olmak üzere 257 dış temsilcilikle dünyanın her noktasında temsil edilmektedir. Cumhurbaşkanımızın "dünya beşten büyüktür" yaklaşımıyla gösterdiği duş, yine bölgesel ve küresel barış ve

2023 İTİBARIYLA TÜRKİYE CUMHURİYETİ, 146'SI BÜYÜKELÇİLİK OLMAK ÜZERE 257 DIŞ TEMSİLCİLİKLE DÜNYANIN HER NOKTASINDA TEMSİL EDİLMEKTEDİR

2023 ЖЫЛЫ ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ДҮНИЕ ЖҮЗІНДЕ 257 ШЕТЕЛДІК ӨКІЛДІГІ, ОНЫҢ 146 ЕЛШІЛІГІ БАР

Республика жетістіктері туралы сөз қозғағанда, ең алдымен, бұл жетістіктер мыңдаған жылдардағы тарихи сабақтастықтың жинақталуы деп айтуымыз керек. Айта кететін екінші мәселе – Республика Осман империясының мұрагері Түркия үшін жаңа модернизация әрекеті. Осы бағытта Республиканың негізін қалаған элита барлық салада, соның ішінде әліпби, тіл, білім, ғылым, өндіріс, экономиканы дамытуда жан-жақты қайта құруға бастамашы болды. Бұл трансформация саясат, құқық, отбасы, білім, дін және экономика сияқты әлеуметтік институттарға тікелей әсер етті. Алғашқы кезеңде білім, дін, мәдениет сияқты кейбір мекемелерде болған азапты өзгерістерге қарамастан, жаңадан құрылған мемлекет аз уақыт ішінде өзінің өміршеңдігін іште де, сыртта да дәлелдеді. Түркия шын мәнінде көп партиялы жүйеге өткен 1950 жылдан кейінгі кезеңде демократиялық институттар күшейді, сондай-ақ бұл үдеріс кейбір антидемократиялық кедергілерге қарамастан бүгінгі күнге дейін жалғасты. Осы орайда ұлттық күрестің сүйікті қаһармандарын, әсіресе Мұстафа Кемалды

istikrar doğrultusunda oluşturulan insani diplomasi, bugün Balkanlar'dan Ortadoğu'ya, Afrika'ya ve Asya'ya bütün mazlum millet ve topluluklara umut aşılamaktadır. Hülasa, ülkemiz, 2000 yıllık devlet geleneği ve birikim, insan kaynağı, güç ve kudretle geleceğe çok daha güçlü adımlarla yürümektedir.

Bir bilim insanı olarak Türkiye'nin yurtdışı eğitim faaliyetleri ve Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin misyonuna dair neler söylemek istersiniz?

Yine tarihsel süreklilik içerisinde baktığımızda Türkiye'nin yurtdışına yönelik eğitim faaliyetlerinin tarihçesinin çok eskilere uzandığını söyleyebiliriz. Örneğin Osmanlı döneminde dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Müslüman toplulukların talebi üzerine buralara özel yetiştirilmiş alimler gönderilmiştir. 1862'de Sultan Abdülaziz'in onayıyla Güney Afrika'ya gönderilen Ebûbekir Efendi, bunun en iyi örneklerinden birisidir. Bu faaliyetler Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar kesintisiz devam etmektedir. Ancak SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılması sonrasında Türkiye'nin yurtdışındaki eğitim faaliyetleri yeni bir boyut kazanmış ve çok daha yaygınlaşmıştır. Özellikle bu coğrafyalarda kurulan yeni devletlerdeki soydaş ve akraba topluluklara yönelik politikalar bu süreçte önemli itici bir güç olmuştur. Bu devletlerle imzalanan anlaşmalar çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilk, orta ve lise düzeyinde okullar açılmış, daha sonra Türkiye Maarif Vakfı'nın kuruluşu ile eğitim ve öğretim faaliyetlerinin kapsamı daha da genişletilmiştir. Türkiye Maarif Vakfı, bugün itibarıyla 460 eğitim kurumuyla 52 ülkede ilköğretimden yükseköğretime uzanan kademelerde eğitimi faaliyetlerini devam ettirmektedir. Benzer şekilde Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü'nün dil öğretimi, yükseköğretim bursu tahsisi, kültürel etkileşim ve kültürel hareketlilik programları gibi

HOCA AHMET YESEVİ'NİN MİSYONUNU 21. ASRA TAŞIMAK İDEALİYLE TÜRKİYE VE KAZAKİSTAN TARAFINDAN 1992'DE KURULAN AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ, ASLINDA TÜRK DÜNYASINDAKİ EĞİTİM İŞ BİRLİĞİNİN İLK VE ÖNCÜ KURULUŞUDUR

1992 ЖЫЛЫ ТҮРКІЯ МЕН ҚАЗАҚСТАН ТАРАПЫНАН ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ МИССИЯСЫН 21 ҒАСЫРҒА ЖЕТКІЗУ МАҚСАТЫМЕН ҚҰРЫЛҒАН ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІ ШЫН МӘНІНДЕ ТҮРКІ ӘЛЕМІНДЕГІ БІЛІМ САЛАСЫНДАҒЫ ҮНТІМАҚТАСТЫҚТЫҢ АЛҒАШҚЫ ІЗАШАР МЕКЕМЕСІ БОЛДЫ

зор ілтипатпен, құрметпен еске аламын.

Бүгінде Түркия Республикасы құрылғанының 100 жылдығында президентіміз Режеп Тайып Ердоған мырзаның басшылығымен бұрынғы жетістіктерін жалғастыра түсуде. Түркия ғасырының ішкі көрінісі ретінде білім, денсаулық сақтау, көлік, экономика, өнеркәсіп, қорғаныс сияқты көптеген салаларда айтарлықтай жетістіктерге қол жеткіздік. Төңкерістің аяқталмаған арманы 62 жылдан кейін орындалып, Түркияның алғашқы отандық көлігі TOGG өмірге келді. Сол сияқты еліміз де бүгінде өзімізде өндірілген ұшқышсыз ұшатын және жерүсті аппараттарын шығарып, әлемнің түкпір-түкпіріне экспорттап отыр. 2023 жылы Түркия қорғаныс және шабуыл көліктері, жабдықтары мен қару-жарақ өндірісінде 80 пайыздық отандық өндіріс деңгейіне жетті. Мен қысқаша айтып өткен бұл серпілістерге қосатын көптеген жетістіктер бар екені даусыз. Сыртқы саясатқа қатысты бірнеше мәселеге де тоқталғым келеді. Бүгінде Түркия Республикасы өз аймағындағы маңызды держава болумен қатар, жаһандық саясатта да беделді және ықпалды актерге айналды. 2023 жылы Түркия Республикасының дүние жүзінде 257 шетелдік өкілдігі, оның 146 елшілігі бар. Президентіміздің «әлем бестен үлкен» деген ұстанымы мен аймақтық және жаһандық бейбітшілік пен тұрақтылыққа сай құрылған гуманитарлық дипломатиясы Балқан түбегінен Таяу Шығысқа, Африка мен Азияға дейінгі барлық езілген халықтар мен қауымдастықтарға үміт ұялатады. Бір сөзбен айтқанда, еліміз 2000 жылдық мемлекеттік дәстүрі мен білімімен, кадрлық ресурсымен, күш-қуатымен болашаққа бұдан да нық қадамдармен қадам басып келеді.

Ғалым ретінде Түркияның шетелдегі білім беру қызметі мен

çalışmalarını da bu çerçevede değerlendirebiliriz. Özellikle, 1992'de Büyük Öğrenci Projesi olarak başlayan ve daha sonra YTB uhdesine verilen Türkiye Bursları ve diğer devlet bursları ile bugüne kadar dünyanın farklı ülkelerinden 150 binin üzerinde gencin Türkiye'de yükseköğrenimlerini tamamlaması, Türk kamu diplomasisi için çok önemlidir.

İkili anlaşmalar kapsamında kurulan ve doğrudan yükseköğretim alanında faaliyet gösteren Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi de Türkiye'nin yurtdışı eğitim faaliyetlerinde öne çıkan iki önemli kuruluştur. Hoca Ahmet Yesevi'nin misyonunu 21. asra taşımak idealiyle Türkiye ve Kazakistan tarafından 1992'de kurulan Ahmet Yesevi Üniversitesi, aslında Türk dünyasındaki eğitim iş birliğinin ilk ve öncü kuruluşudur. 30 yılı aşan süreçte Üniversite, sadece Kazakistan ve Türki-

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің миссиясы туралы не айтар едіңіз?

Тағы да тарихи сабақтастық аясында қарасақ, Түркияның шетелдегі білім беру бастамасының тарихы тым ертеден басталатынын айта аламыз. Мысалы, Османлы дәуірінде әлемнің әр түкпірінде тұратын мұсылман қауымның өтініші бойынша арнайы дайындалған ғалымдар әлемнің әр түкпіріне жіберілді. 1862 жылы Әбділәзиз сұлтанның рұқсатымен Оңтүстік Африкаға жіберілген Әбубәкір Әфенді мұның ең жақсы үлгілерінің бірі. Бұл іс-шаралар республиканың алғашқы жылдарынан бүгінгі күнге дейін үздіксіз жалғасып келеді. Алайда, КСРО мен Югославия ыдырағаннан кейін Түркияның шетелдегі білім беру қызметі жаңа сипат алып, әлдеқайда кең өріс алды. Әсіресе, осы географияларда құрылған жаңа мемлекеттердегі туысқан және туыстас қауымдастықтарға қатысты саясаттар бұл үдерісте маңызды қозғаушы күш болды. Осы мемлекеттермен жасалған келісімдер аясында Ұлттық білім министрлігіне қарасты бастауыш, орта және жоғары мектептер ашылып, кейін Түркияның «Маариф» қорының құрылуымен білім беру және оқыту іс-шараларының ауқымы одан әрі кеңейді. Бүгінгі күні Түркияның «Маариф» қоры 460 оқу орнымен 52 елде бастауыш білімнен жоғары білімге дейінгі деңгейде білім беру қызметін жалғастыруда. Түркияның Шетелдегі түріктер және туысқан қауымдастықтар басқармасының (YTB), ТИКА және Юнус Эмре институтының тіл үйрету, жоғары білім гранттарын бөлу, мәдени өзара әрекеттесу және мәдени ұтқырлық бағдарламалары сынды іс-шараларын осы шеңберде атай аламыз. Атап айтқанда, 1992 жылы Ұлы студенттік жоба ретінде басталып, кейін YTB жауапкершілігімен берілген Түркия стипендияларымен және басқа да мемлекеттік стипендиялармен әлемнің әртүрлі елдерінен 150 мыңнан астам жас Түркияда жоғары білім алуы, түрік халқының дипломатиясы үшін өте маңызды.

Екіжақты келісімдер аясында құрылған және тікелей жоғары білім беру саласында жұмыс істейтін Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік уни-

ye'den deęil bütүн Türk dünyasından kabul ettięi yaklaşık 100 bin gönül elçisi genci mezun ederek Türk dünyası bütүнleşmesine önemli hizmetler sunmaktadır. Devletlerarası düzeyde kurulan bu iki yükseköğretim kurumu dışında son yıllarda, çeşitli vakıf ve kuruluşun da Balkanlar ve Orta Asya başta olmak üzere yurtdışında eğitim ve öğretim faaliyetlerinde aktif rol aldığını görmekteyiz. Uluslararası Saraybosna Üniversitesi'ni (2004) ile TOBB ETÜ Taşkent Şubesi'ni (2020) ve Sağlık Bilimleri Üniversitesi Taşkent Şubesi'ni (2023) bu örneklerden bazıları olarak gösterebiliriz.

Eklemek istediğiniz başka hususlar var mıdır?

Evet, son olarak Cumhuriyetin 100. yılı ve aynı zamanda Üniversitemizin kuruluşunun da 30. yılı vesilesiyle çeşitli alanlarda 30 büyük projeyi hayata geçirdiğimizi; onlarca rapor ve kitap yayınladığımızı okuyucularımızla paylaşırken, Türkiye Yüzyılı vizyonu ile Üniversitemizin bölge çapında sahip olduğu saygın konumunu çok daha ilerilere götürme gayret içerisinde olacağımızı ifade etmek istiyorum.

30 YILI AŞAN SÜREÇTE ÜNİVERSİTE, SADECE KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE'DEN DEĞİL BÜTÜN TÜRK DÜNYASINDAN KABUL ETTİĞİ YAKLAŞIK 100 BİN GÖNÜL ELÇİSİ GENÇİ MEZUN EDEREK TÜRK DÜNYASI BÜTÜNLEŞMESİNE ÖNEMLİ HİZMETLER SUNMAKTADIR

ÜNİVERSİTE 30 JYLDAN ASTAM UAKYIT İŞİNDE QAZAQKSTAN MEN TÜRKİYADAN FANA EMES, BÜKİL TÜRKİ ӘLEMİNEN QABYLDANFAN 100 MYŦFA JUYQK JAS ELSHİLERDİ TӘRBYELEP, TÜRKİ ӘLEMİNİN İNTEGRACİYASY ÜŞİN MAŦYZDY QYZMETTERDİ KÖRSETİP KELEDİ

верситеті мен Қырғыз-Түрік Манас университеті Түркияның шетелдегі білім беру қызметінде ерекше көзге түскен екі маңызды оқу орны. 1992 жылы Түркия мен Қазақстан тарапынан Қожа Ахмет Ясауи миссиясын 21 ғасырға жеткізу мақсатымен құрылған Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті шын мәнінде түркі әлеміндегі білім саласындағы ынтымақтастықтың алғашқы ізашар мекемесі болды. Университет 30 жылдан астам уақыт ішінде Қазақстан мен Түркиядан ғана емес, бүкіл түркі әлемінен қабылданған 100 мыңға жуық жас елшілерді тәрбиелеп, түркі әлемінің интеграциясы үшін маңызды қызметтерді көрсетіп келеді. Мемлекетаралық деңгейде құрылған осы екі жоғары оқу орнынан бөлек, соңғы жылдары әртүрлі қорлар мен ұйымдардың шетелдерде, әсіресе Балқан мен Орталық Азияда білім беру және оқыту іс-шараларында белсенді рөл атқарғанын көреміз. Осы мысалдардың кейбірі ретінде Халықаралық Сараево университетін (2004), Түркі бөлімдер мен биржалар одағы Экономика және технология университетінің Ташкент филиалын (2020) және Денсаулық ғылымдары университетінің Ташкент филиалын (2023) көрсетуге болады.

Сұхбатымызды немен түйіндегіңіз келеді? Қосарыңыз бар ма?

Әрине, соңғы рет Түркия Республикасының 100 жылдығына, сонымен қатар университетіміздің құрылғанына 30 жыл толуына орай түрлі салада 30 ірі жобаны жүзеге асырдық; Оқырмандарымызбен ондаған баяндамалар мен кітаптар шығарғанымызды айта отырып, Түркия ғасырлық көзқарасымен университетіміздің аймақтағы беделді орнын одан әрі көтеруге тырысатынымызды айтқым келеді.

PLACE AND IMPORTANCE OF KAZAKHSTAN IN CENTRAL ASIAN GEOPOLITICS

DR. ZHULDYZ KANAPIYANOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ КАЗАХСТАНА В ГЕОПОЛИТИКЕ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Geopolitics considers space from the point of view of the state. Geopolitics is a science that studies a complex of geographical, historical, political and other factors that interact with each other and have a great impact on the strategic potential of the state. Kazakhstan's role and place in the modern world is largely determined by its geopolitical location. One of the important components of geopolitical position is the ability to control key areas and geographical centers. Geopolitics in Kazakhstan is usually mentioned in the context of discussions about the country's geopolitical position. The country is advantageous because it is located in the center of Eurasia, at the crossroads of Islamic, Confucian and Christian civilizations and as a crossroads of trade routes. In addition to that, rich natural resources can be added to the listed advantages (Semedov, 2022).

Kazakhstan's official name is the Republic of Kazakhstan, located in Central Asia and Eastern Europe. The population as of April 1, 2023, was 19.832.737 people (one of the lowest population densities in the world) (Stat.gov.kz, 2023) and the territory area is 2.724.9 km², which ranks 9th in the world in terms of territory. It is located in the center of Eurasia between the Caspian Sea, the Low-

**GEOPOLITICS
CONSIDERS SPACE
FROM THE POINT OF
VIEW OF STATE**

**ГЕОПОЛИТИКА
РАССМАТРИВАЕТ
ПРОСТРАНСТВО
С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ
ГОСУДАРСТВА**

Геополитика рассматривает пространство с точки зрения государства. Геополитика – наука, изучающая комплекс географических, исторических, политических и других факторов, взаимодействующих друг с другом и оказывающих большое влияние на стратегический потенциал государства. Роль и место Казахстана в современном мире во многом определяются его геополитическим положением. Одной из важных составляющих геополитического положения является возможность контролировать ключевые территории и географические центры. Геополитика в Казахстане обычно упоминается в контексте дискуссий о геополитическом положении страны. Страна выгодна тем, что расположена в центре Евразии, на стыке исламской, конфуцианской и христианской цивилизаций и как перекресток торговых путей. Кроме того, к перечисленным преимуществам можно добавить богатые природные ресурсы (Семедов, 2022).

Официальное название Казахстана — Республика Казахстан, расположенная в Центральной Азии и Восточной Европе. Численность населения по состоянию на 1 апреля 2023 года составляет 19 832 737 человек (одна из самых низких

er Volga region, the Urals, Siberia, China and Central Asia. It borders in the north and west with Russia (7.591 km, the longest continuous land border in the world), in the east with China (1.783 km), in the south with Kyrgyzstan (1.242 km), Uzbekistan (2.351 km) and Turkmenistan (426 km) (Akorda.kz, no date). It is the largest country of the Organization of Turkic States in terms of territory and is washed by the waters of the inland Caspian and Aral seas. It has no access to the World Ocean and is the largest country in the world with such a feature.

Kazakhstan is a multinational state with wide ethnocultural, linguistic, religious, racial and national diversity. Kazakhstan is officially a democratic, secular, unitary, constitutional republic with a diverse cultural heritage.

Kazakhstan was the last of the union republics to declare independence during the collapse of the Soviet Union – in December 1991. While the first president of the republic, Nursultan Nazarbayev, resigned from his post in March 2019, Senate President Kassym-Jomart Tokayev took over as interim president and then won the elections on June 9, 2019 (Muhametshina and Bocharova, 2019).

↑ плотности населения в мире) (Stat.gov.kz, 2023), а площадь территории – 2 724,9 км², что занимает 9-е место в мире по территории. Оно расположено в центре Евразии между Каспийским морем, Нижней Волгой, Уралом, Сибирью, Китаем и Средней Азией. Граничит на севере и западе с Россией (7591 км, самая длинная непрерывная сухопутная граница в мире), на востоке с Китаем (1783 км), на юге с Кыргызстаном (1242 км), Узбекистаном (2351 км) и Туркменистаном (426 км) (Akorda.kz, без даты). Это самая большая по территории страна Организации тюркских государств, омываемая водами внутреннего Каспийского и Аральского морей. Она не имеет выхода к Мировому океану и является крупнейшей страной в мире, имеющей такую особенность.

Казахстан – многонациональное государство с широким этнокультурным, языковым, религиозным, расовым и национальным многообразием. Казахстан официально является демократической, светской, унитарной, конституционной республикой с разнообразным культурным наследием.

Казахстан был последней из союзных республик, объявившей независимость во

Kazakhstan successfully managed the great economic crisis experienced after the Soviet Union and grew its country's economy 17 times in 30 years. Kazakhstan's gross domestic product was 11.4 billion dollars after gaining independence, increasing this number to 190 billion dollars in 2021, reaching an important position in Central Asian geopolitics (Semin, 2022).

The country is a member of the United Nations (UN), World Trade Organization (WTO), Organization of Turkic States (OTS), Commonwealth of Independent States (CIS), Shanghai Cooperation Organization (SCO), Eurasian Economic Union (EEU), Collective Security Treaty Organization (CSTO), Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), Organization of Islamic Cooperation (OIC) and International Organization of Turkic Culture (TURKSOY). In this context, it is noteworthy that Kazakhstan is mostly involved in organizations where one of the major players is Russia, and it is possible to say that its interaction with the Turkic world has increased recently.

Kazakhstan is a unique country with a rich cultural and historical heritage located in the

время распада Советского Союза – в декабре 1991 года. В то время как первый президент республики Нурсултан Назарбаев подал в отставку со своего поста в марте 2019 года, председатель Сената Касым-Жомарт Токаев занял пост временного президента, а затем победил на выборах 9 июня 2019 года (Мухаметшина и Бочарова, 2019). Казахстан успешно справился с великим экономическим кризисом, который пережил Советский Союз, и увеличил экономику своей страны в 17 раз за 30 лет. Валовой внутренний продукт Казахстана после обретения независимости составил 11,4 миллиарда долларов, а в 2021 году эта цифра увеличилась до 190 миллиардов долларов, достигнув важной позиции в геополитике Центральной Азии (Семин, 2022).

Страна является членом Организации объединенных наций (ООН), Всемирной торговой организации (ВТО), Организации тюркских государств (ОТС), Содружества независимых государств (СНГ), Шанхайской организации сотрудничества (ШОС), Евразийского экономического союза (ЕАЭС). Организация договора о коллективной безопасности (ОДКБ), Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), Организация исламского сотрудничества (ОИК) и Международная организация тюркской культуры (ТЮРКСОЙ). В этом контексте, стоит подчеркнуть, что Казахстан в основном участвует в организациях, где одним из основных игроков является Россия, в то же время можно сказать, что его взаимодействие с тюркским миром в последнее время активизировалось.

Казахстан – уникальная страна с богатым культурным и историческим наследием, расположенная в самом сердце Евразии. Выгодное географическое положение, богатые природными ресурсами недр и стабильная экономика позволили ему стать самым процветающим в Центральной Азии. Всего за 3 года (2020–2022 гг.) валовой приток прямых иностранных инвестиций в производственный сектор составил более 13,4 млрд долларов. Горно-металлургический комплекс является второй по величине отраслью после нефтегазовой отрасли. На горнодобывающую и металлургическую промышленность приходится 8,7% ВВП, из

heart of Eurasia. Its geographically advantageous location, subsoil full of natural resources, and stable economy allowed it to become the most prosperous in Central Asia. In just 3 years (2020–2022), the gross inflow of foreign direct investment into the manufacturing sector amounted to more than 13.4 billion dollars. The mining and metallurgical complex is the second largest sector after the oil and gas industry. The mining and metals industry accounts for 8.7% of GDP, of which 5.8% comes from the metallurgical industry (Adilet.zan.kz, 2022).

In general, Kazakhstan ranks 6th in the world in terms of natural resource reserves. If there are 110 chemical elements in the periodic table, 99 of them can be found in the depths of Kazakhstan. In terms of proven oil reserves, Kazakhstan ranks 12th place in the world – 3.9 billion tons, in terms of natural gas reserves ranks 14th – 2.7 trillion cubic meters. In 2021, oil production amounted to 85.9 million tons (the share of domestic consumption is 23%), gas production was 54.2 billion cubic meters (61%). Over the past 30 years, Kazakhstan has increased oil production by 3.5 times, and in terms of oil production for 2021, it ranks 13th in the world (2% of global production). More than 80% of the oil produced in Kazakhstan is exported; the rest is supplied to the domestic market for processing. In the structure of total exports of Kazakhstan in 2021, oil makes up 51.5% of all goods, and gas – 3.8%. The republican budget of Kazakhstan is replenished by 30–50% from the oil and gas industry. Over the past 10 years, the average share of oil and gas in the gross inflow of foreign investment into Kazakhstan was about 33% (Jusanalytics.kz, 2022). It should not be forgotten that Kazakhstan's natural underground resources have great geopolitical importance in terms of finding an alternative sup-

**KAZAKHSTAN'S
ROLE AND PLACE
IN THE MODERN
WORLD IS LARGELY
DETERMINED BY
ITS GEOPOLITICAL
LOCATION**

**РОЛЬ И МЕСТО
КАЗАХСТАНА
В СОВРЕМЕННОМ
МИРЕ ВО МНОГОМ
ОПРЕДЕЛЯЕТСЯ ЕГО
ГЕОПОЛИТИЧЕСКИМ
РАСПОЛОЖЕНИЕМ**

них 5,8% приходится на металлургическую отрасль (Adilet.zan.kz, 2022).

В целом по запасам природных ресурсов Казахстан занимает 6-е место в мире. Если в таблице Менделеева 110 химических элементов, то 99 из них можно найти в недрах Казахстана. По доказанным запасам нефти Казахстан занимает 12 место в мире – 3,9 млрд тонн, по запасам природного газа – 14 место – 2,7 трлн кубометров. В 2021 году добыча нефти составила 85,9 млн тонн (доля внутреннего потребления — 23%), добыча газа — 54,2 млрд куб. м (61%). За последние 30 лет Казахстан увеличил добычу нефти в 3,5 раза, а по объемам добычи нефти на 2021 год занимает 13-е место в мире (2% мировой добычи). Более 80% добываемой в Казахстане нефти идет на экспорт; остальное поставляется на внутренний рынок для переработки. В структуре общего экспорта Казахстана в 2021 году нефть составил 51,5% всех товаров, а газ – 3,8%. Республиканский бюджет Казахстана пополняется на 30–50% за счет нефтегазовой отрасли. За последние 10 лет средняя доля нефти и газа в валовом притоке иностранных инвестиций в Казахстан составила около 33% (Jusanalytics.kz, 2022). Не следует забывать, что природные подземные ресурсы Казахстана имеют большое геополитическое значение с точки зрения поиска альтернативного России поставщика для рынка ЕС и Китая, нуждающихся в энергии. В этом контексте транспортировка нефти в Германию через Польшу по трубопроводу «Дружба» и в Турцию по трубопроводу Баку–Тбилиси–Джейхан повышает ценность страны.

Внешняя политика Республики Казахстан характеризуется многовекторностью, миролюбием, сбалансированностью и прагматизмом. Эта стратегия была определена Первым Президентом Нурсултаном Назарбаевым в самом начале 1990-

plier to Russia for the EU market and China, which are in need of energy. In this context, transporting oil to Germany through Poland via the Druzhba pipeline and to Türkiye via the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline increases the value of the country.

The foreign policy of the Republic of Kazakhstan is characterized by a multi-vector course, peacefulness, balance and pragmatism. This strategy was defined by First President Nursultan Nazarbayev at the very beginning of the 1990s and has been consistently and successfully implemented for three decades, seeking equally to maintain good relations with its two major neighbors, Russia and China, as well as the United States and the Western world.

A pragmatic multi-vector policy has allowed Kazakhstan to integrate into the world community, promote its national interests as effectively as possible, and create ideal external conditions for resolving internal development issues, including economic: Kazakhstan is the undisputed leader in Central Asia in attracting foreign direct investment. It is a realistic approach for Kazakhstan to follow a balanced policy, especially in its relations with Moscow, Beijing and Washington, and to adopt an active neutral foreign pol-

х годов и последовательно и успешно реализуется на протяжении трех десятилетий, стремясь в равной степени поддерживать хорошие отношения с двумя своими основными соседями, Россией и Китаем, а также с Соединенными Штатами и Западным миром.

Прагматичная многовекторная политика позволила Казахстану интегрироваться в мировое сообщество, максимально эффективно продвигать свои национальные интересы и создать идеальные внешние условия для решения вопросов внутреннего развития, в том числе экономических: Казахстан является безусловным лидером в Центральной Азии по привлечению прямых иностранных инвестиций. Для Казахстана реалистичным подходом является проведение сбалансированной политики, особенно в отношениях между Москвой, Пекином и Вашингтоном, и принятие активной и нейтральной внешнеполитической стратегии в региональных и глобальных событиях. Эта сбалансированная политика также укрепляет ее геополитические позиции на региональной и международной арене. В этом контексте, если принять во внимание фокусные моменты внешней политики, следует отметить, что она добилась значи-

icy strategy in regional and global developments. This balanced policy also strengthens its geopolitical position in the regional and international arena. In this context, when the focus points in foreign policy are taken into consideration, it should be noted that it has made significant progress towards gaining momentum both in the Turkic world and in world politics. It is also noteworthy that Kazakhstan is the first Central Asian country to chair the OSCE. On the other hand, its presence in important international platforms such as the Astana Conference on Cooperation and Confidence Building Measures in Asia and the SCO strengthens its geo-strategic position (Semin, 2022).

Oxford University geography lecturer Halford John Mackinder could never have imagined that his 1904 article in the *Geographical Journal* would have such a profound impact on 20th-century geopolitical thinking. Mackinder came to the conclusion that whoever managed to take control of the so-called "World Island" – an area stretching from Siberia to modern Ukraine – would become the main world power and would dominate other countries. The British geographer also called this zone the "Axial Region", "Core", "Heartland" or "Continental Core". He identified this area through a detailed study of the great empires in human history. By "Heartland" Mackinder meant mainly Central Asia and Eastern Europe (Inosmi.ru, 2022). In this context, Kazakhstan, which is a bridge between north and south, west and east, is considered the "heartland" country of Central Asia, due to its geographical location and rich natural resources, increasing the geopolitical importance of the region. For this reason, this region is becoming the focus of attention of countries such as the USA, the EU, Russia, China and Türkiye.

It is possible to say that Kazakhstan is also located on an important route

KAZAKHSTAN IS A UNIQUE COUNTRY WITH A RICH CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE LOCATED IN THE HEART OF EURASIA

КАЗАХСТАН – УНИКАЛЬНАЯ СТРАНА С БОГАТЫМ КУЛЬТУРНЫМ И ИСТОРИЧЕСКИМ НАСЛЕДИЕМ, РАСПОЛОЖЕННАЯ В СЕРДЦЕ ЕВРАЗИИ

тельного прогресса в наращивании темпов как в тюркском мире, так и в мировой политике. Примечательно также, что Казахстан является первой страной Центральной Азии, председательствующей в ОБСЕ. С другой стороны, ее присутствие на важных международных площадках, таких как Астанинская конференция по сотрудничеству и мерам доверия в Азии и ШОС, укрепляет ее геостратегические позиции (Семин, 2022).

Преподаватель географии Оксфордского университета Хэлфорд Джон Маккиндер никогда не мог себе представить, что его статья 1904 года в «Географическом журнале» окажет такое глубокое влияние на геополитическое мышление 20-го века. Маккиндер пришел к выводу, что тот, кому удастся взять под контроль так называемый «Мировой остров» — территорию, простирающуюся от Сибири до современной Украины, — станет главной мировой державой и будет доминировать над другими странами. Британский географ также называл эту зону «Осевой регион», «Ядро», «Хартленд» или «Континентальное ядро». Он определил эту область посредством детального изучения великих империй в истории человечества. Под «Хартлендом» Маккиндер подразумевал главным образом Центральную Азию и Восточную Европу (Inosmi.ru, 2022). В этом контексте Казахстан, являющийся мостом между севером и югом, западом и востоком, считается «центральной» страной Центральной Азии благодаря своему географическому положению и богатым природным ресурсам, повышающим геополитическую значимость региона. По этой причине этот регион становится в центре внимания таких стран, как США, ЕС, Россия, Китай и Турция.

Можно сказать, что Казахстан также расположен на важном маршру-

connecting Europe and Asia. In other words, the fact that there are 11 actively operating international transit corridors in Kazakhstan shows that the country has become an important transportation route. While Kazakhstan, located in the center of Eurasia, defined as the heartland by all geopolitical theories, is a vital geography for Russia's southward policy; it is one of the main routes preferred in China's strategy of opening up to the West within the framework of the Belt and Road Initiative. Considering that Kazakhstan-China trade has increased by 14.9% on an annual basis in the last 25 years, it is estimated that the Belt and Road Initiative will contribute over 25 billion dollars to the Kazakh economy (Burke-White, 2022), reduce transportation times and costs, and therefore increase the geopolitical importance of Kazakhstan. The fact that Kazakhstan is a transit route enables Central Asian countries to establish relations with Moscow and Beijing. This situation makes Kazakhstan a key actor for Russia, China and Central Asian countries.

те, соединяющем Европу и Азию. Иными словами, тот факт, что в Казахстане активно действуют 11 международных транзитных коридоров, свидетельствует о том, что страна стала важным транспортным маршрутом. В то время как Казахстан, расположенный в центре Евразии, определяемый всеми геополитическими теориями как сердцевина, является жизненно важным географическим регионом для политики России на юге; это один из основных маршрутов, предпочитаемых в стратегии Китая по открытию Западу в рамках инициативы «Пояс и путь». Учитывая, что казахстанско-китайская торговля увеличивалась на 14,9% в годовом исчислении за последние 25 лет, по оценкам, инициатива «Пояс и путь» внесет более 25 миллиардов долларов в экономику Казахстана (Бюрк-Уайт, 2022) сократит время и затраты на транспортировку и, следовательно, повысит геополитическое значение Казахстана. Тот факт, что Казахстан является транзитным маршрутом, позволяет странам Центральной Азии наладить отношения с Москвой и Пекином. Эта ситуация делает Казахстан

It should not be ignored that the Mazar-ı Sharif-Kabul-Peshawar route railway line, which is planned to be established with South Asia via Uzbekistan, will make Astana even more valuable, especially in terms of geography. It is also worth remembering that Kazakhstan's ports such as Aktau and Kuryk, located in the Caspian Sea, connect Central Asia to the Western World via the route of Azerbaijan, Georgia and Türkiye. In short, Kazakhstan's geopolitical location makes this country a bridge between north-south and east-west; the multifaceted foreign policy followed has enabled Astana to become an important actor.

One of the issues related to regional security is the Trans-Caspian Corridor, which is connected to the Central Corridor. The corridor attracts attention as a new and powerful alternative extending from China (and even from South Asia in the process) to Europe. In the current situation, it is not possible to say that the sea lanes are safe enough for the Beijing administration. In particular, the increasing influence of the USA in the Pacific, the problems over Taiwan and the increasing competition in the Arctic are directing Beijing towards land corridors, which are safer routes. In addition, while China is opening up to the West on land, it is concerned about an unstable region like Afghanistan. For this reason, the Trans-Caspian Corridor appears as the safest route for Beijing (Erol, 2021).

Global geopolitics is changing rapidly after the Russia-Ukraine crisis. While the Western world reacts to Russia's aggression in a harmonious manner through sanctions, it is also accelerating its influence in the region by holding summit meetings with Central Asia and Kazakhstan. The realization of the EU-Central Asia and Germany-Central Asia summit meetings will lead to the development of Kazakhstan, which has geostrategic and

IT IS POSSIBLE TO SAY THAT KAZAKHSTAN IS ALSO LOCATED ON AN IMPORTANT ROUTE CONNECTING EUROPE AND ASIA

МОЖНО СКАЗАТЬ, ЧТО КАЗАХСТАН ТАКЖЕ РАСПОЛОЖЕН НА ВАЖНОМ МАРШРУТЕ, СВЯЗЫВАЮЩЕМ ЕВРОПУ И АЗИЮ

ключевым игроком для России, Китая и стран Центральной Азии.

Не следует игнорировать тот факт, что железнодорожная линия Мазари-Шариф-Кабул-Пешавар, которую планируется проложить с Южной Азией через Узбекистан, сделает Астану еще более ценной, особенно в географическом отношении. Также стоит помнить, что казахстанские порты, такие как Актау и Курык, расположенные в Каспийском море, соединяют Центральную Азию с Западным миром по маршруту Азербайджана, Грузии и Турции. Короче говоря, геополитическое положение Казахстана делает эту страну мостом между севером-югом и востоком-западом; проводимая многовекторная внешняя политика позволяет Астане стать важным игроком.

Одним из вопросов, связанных с региональной безопасностью, является Транскаспийский коридор, который соединен с Центральным коридором. Коридор привлекает внимание как новая и мощная альтернатива, простирающаяся от Китая (и даже из Южной Азии) в Европу. В нынешней ситуации нельзя сказать, что морские пути достаточно безопасны для администрации Пекина. В частности, растущее влияние США в Тихоокеанском регионе, проблемы вокруг Тайваня и усиливающаяся конкуренция в Арктике направляют Пекин к сухопутным коридорам, которые являются более безопасными маршрутами. Кроме того, хотя Китай открывается Западу на суше, его беспокоит такой нестабильный регион, как Афганистан. По этой причине Транскаспийский коридор представляется самым безопасным маршрутом для Пекина (Эрол, 2021).

Глобальная геополитика быстро меняется после российско-украинского кризиса. В то время как западный мир гармонично реагирует на российскую агрессию посредством санкций, он также усиливает свое

geopolitical importance in the West's efforts to find an alternative to Russia in the context of the Russia-Ukraine crisis, either in terms of energy or transit routes by bypassing Russia. It is an indicator that its value is increasing. As the West begins to become active in the Central Asian region, the summit meetings of China, India and Russia with Central Asia stand out, creating a competitive environment.

As a result, Kazakhstan, which has the 9th largest landmass in the world in terms of surface area, is located in the center of Eurasia, as Mackinder stated, and is of great geopolitical importance in terms of connecting China to the West and Russia to the East. Kazakhstan, which has 99 elements of Mendeleev's table on its territory, attracts the attention of the whole world with its rich natural resources, expands its mutual trade ability and highlights the geopolitical importance of Central Asia. The country's ability to pursue a multilateral foreign policy and establish pragmatic relations with neighboring states such as Russia and China, as well as the USA and Western countries, provides Astana with an extra advantage in the conduct of international diplomacy. In this context, the country's place and importance in Central Asian geopolitics is invaluable. Due to its rich natural resources, it strengthens the country's position in the international arena by emerging as a reliable supplier as an alternative to Russia in managing the West's energy crisis. By hosting various corridors and becoming a transit country, it has managed to make its name in the international trade and transportation sector. In this context, significant natural resources, great potential for the development of intercontinental transportation and communication systems and other factors mentioned have allowed Kazakhstan to safely enter the world geopolitical coordinate system and take its deserved place in the world community.

влияние в регионе, проводя встречи на высшем уровне со странами Центральной Азии и Казахстана. Реализация встреч на высшем уровне ЕС-Центральная Азия и Германия-Центральная Азия это показатель того, что значение Казахстана, имеющего геостратегическое и геополитическое значение в усилиях Запада по поиску альтернативы России в контексте российско-украинского кризиса, возросло как с точки зрения энергоресурсов, так и с точки зрения транзитных маршрутов в обход России. По мере того, как Запад начинает проявлять активность в центральноазиатском регионе, встречи на высшем уровне Китая, Индии и России с Центральной Азией выделяются, создавая конкурентную среду.

В результате Казахстан, занимающий 9-е место в мире по площади, расположенный в центре Евразии, как заявил Маккиндер, и имеет большое геополитическое значение с точки зрения соединения Китая с Западом и России с Востоком. Казахстан, имеющий на своей территории 99 элементов таблицы Менделеева, привлекает внимание всего мира своими богатыми природными ресурсами, расширяет возможности взаимной торговли и подчеркивает геополитическое значение Центральной Азии. Способность страны проводить многовекторную внешнюю политику и устанавливать прагматичные отношения с соседними государствами, такими как Россия и Китай, а также США и западные страны, дает Астане дополнительное преимущество в ведении международной дипломатии. В этом контексте место и значение страны в геополитике Центральной Азии неопределимы. Благодаря своим богатым природным ресурсам она укрепляет позиции страны на международной арене, становясь надежным поставщиком в качестве альтернативы России в управлении энергетическим кризисом Запада. Проведя различные коридоры и став транзитной страной, ей удалось заявить о себе в секторе международной торговли и транспорта. В этом контексте значительные природные ресурсы, большой потенциал развития межконтинентальной транспортно-коммуникационной системы и другие упомянутые факторы позволили Казахстану безопасно войти в мировую геополитическую систему координат и занять достойное место в мировом сообществе.

References:

- Adilet.zan.kz (2022). Analysis of the current situation of industrial and innovative development in the Republic of Kazakhstan. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000846>. Accessed on 23.09.2023.
- Akorda.kz (no date). Republic of Kazakhstan. Retrieved from https://www.akorda.kz/ru/republic_of_kazakhstan/kazakhstan. Accessed on 22.09.2023.
- Erol, Mehmet Seyfettin (2021). Kazakhstan: Heartland of the "Geopolitical Triangle". Retrieved from <https://www.ankasam.org/kazakistan-jeopolitik-ucgenin-kalpgahi/#:~:text=%E2%80%9CBar%C4%B1%C5%9F%20Kurucu%E2%80%9D%20%C3%9Cİke%E2%80%A6,tercih%20edilen%20ana%20g%C3%BCzerg%C3%A2hıardan%20biri>. Accessed on 22.09.2023.
- Inosmi.ru (2022). Heartland Theory: Whoever controls this territory, which extends to Ukraine, will become the ruler of the world. Retrieved from <https://inosmi.ru/20220403/istoriya-253593715.html>. Accessed on 22.09.2023.
- Jusananalytics.kz (2022). Overview of Kazakhstan's Oil and Gas Industry. Retrieved from <https://jusananalytics.kz/wp-content/uploads/2022/08/obzor-neftgazovoj-otrasli-rk.pdf>. Accessed on 23.09.2023.
- Muhametshina, Elena and Bocharova, Svetlana (2019). Why Nursultan Nazarbayev resigned. Retrieved from <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2019/03/19/796778-pochemu-nursultan-nazarbaev-ushel>. Accessed on 22.09.2023.
- Semedov, Semen (2022). Kazakhstan'in Jeopolitigi. Bulletin Ablaykhan. UDK 13, DOI 10.48371/ISMO.2022.48.2.004.
- Semin, Ali (2022). Central Asian Geopolitics and Kazakhstan. Retrieved from <https://www.star.com.tr/acik-gorus/orta-asya-jeopolitigi-ve-kazakistan-haber-1743032/>. Accessed on 22.09.2023.
- Stat.gov.kz (2023). About the demographic situation for January-March 2023. Retrieved from <https://stat.gov.kz/ru/news/o-demograficheskoy-situatsii-za-yanvar-mart-2023-goda/>. Accessed on 22.09.2023.
- Trade.gov (2022). Kazakhstan-Country Commercial Guide. Retrieved from <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/kazakhstan-mining-equipment-and-services>. Accessed on 23.09.2023.
- Burke-White, William (2022). Kazakhstan holds the keys to a new geopolitical balance in Asia. <https://thehill.com/opinion/international/3539707-kazakhstan-holds-the-keys-to-a-new-geopolitical-balance-in-asia/>. Accessed on 08.10.2023.
- World-nan.kz (2022). Natural Resources of Kazakhstan. Retrieved from <https://world-nan.kz/blogs/prirodnye-resursy-kazakhstana>. Accessed on 22.09.2023.

Источники:

- Adilet.zan.kz (2022). Анализ современной ситуации индустриально-инновационного развития Республики Казахстан. Доступно по адресу: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000846>. Дата обращения: 23.09.2023.
- Akorda.kz (без даты). Республика Казахстан. Доступно по адресу: https://www.akorda.kz/ru/republic_of_kazakhstan/kazakhstan. Дата обращения: 22.09.2023.
- Бюрк-Уайт, Уиллиам (2022). Казахстан держит ключи к новому геополитическому балансу в Азии. Доступно по адресу: <https://thehill.com/opinion/international/3539707-kazakhstan-holds-the-keys-to-a-new-geopoliticalbalance-in-asia/>. Дата обращения: 08.10.2023.
- Inosmi.ru (2022). Теория Хартленда: Тот, кто будет контролировать эту территорию, простирающуюся до Украины, станет правителем мира. Доступно по адресу: <https://inosmi.ru/20220403/istoriya-253593715.html>. Дата обращения: 22.09.2023.
- Jusananalytics.kz (2022). Обзор нефтегазовой отрасли Казахстана. Доступно по адресу: <https://jusananalytics.kz/wp-content/uploads/2022/08/obzor-neftgazovoj-otrasli-rk.pdf>. Дата обращения: 23.09.2023.
- Мухаметшина, Елена и Бочарова, Светлана (2019). Почему Нурсултан Назарбаев ушел в отставку, Доступно по адресу: <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2019/03/19/796778-pochemu-nursultannazarbaev-ushel>. Дата обращения: 22.09.2023.
- Семедов, Семен (2022). Геополитика Казахстана. Бюллетен Аблайхан. УДК 13, DOI 10.48371/ISMO.2022.48.2.004.
- Семин, Али (2022). Геополитика Центральной Азии и Казахстан. Доступно по адресу: <https://www.star.com.tr/acik-gorus/orta-asya-jeopolitigi-ve-kazakistan-haber-1743032/>. Дата обращения: 22.09.2023.
- Stat.gov.kz (2023). О демографической ситуации за январь-март 2023 года. Доступно по адресу: <https://stat.gov.kz/ru/news/o-demograficheskoy-situatsii-za-yanvar-mart-2023-goda/>. Дата обращения: 22.09.2023.
- Trade.gov (2022). Коммерческий путеводитель по Казахстану. Доступно по адресу: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/kazakhstan-mining-equipment-and-services>. Дата обращения: 23.09.2023.
- Эрол, Мехмет Сейфеттин (2021). Казахстан: сердце «геополитического треугольника». Доступно по адресу: <https://www.ankasam.org/kazakistan-jeopolitik-ucgenin-kalpgahi/#:~:text=%E2%80%9CBar%C4%B1%C5%9F%20Kurucu%E2%80%9D%20%C3%9Cİke%E2%80%A6,tercih%20edilen%20ana%20g%C3%BCzerg%C3%A2hıardan%20biri>. Дата обращения: 22.09.2023.
- World-nan.kz (2022). Природные ресурсы Казахстана. Доступно по адресу: <https://world-nan.kz/blogs/prirodnye-resursy-kazakhstana>. Дата обращения: 22.09.2023.

KÜRESEL TURİZM PAZARI: TÜRKİYE'NİN POTANSİYELİNE GENEL BİR BAKIŞ

ZHENGIZKHAN ZHANALTAY

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
MÜDÜR YARDIMCISI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, ДИРЕКТОР
ОРЫНБАСАРЫ

ЖАҺАНДЫҚ ТУРИСТІК НАРЫҚ: ТҮРКИЯНЫҢ ӘЛЕУЕТІНЕ ШОЛУ

Turizm sektörü, birçok ülke için hızla büyüme olanağı sunarak önemli gelir kaynaklarından biri haline gelmiştir. 2010-2019 yılları arasındaki büyüme verilerini incelediğimizde turizm, düzenli olarak yükselen nadir sektörlerden birisi olmayı başarmıştır. Bu ilerlemeyi rakamlarla ifade edecek olursak global turizm gelirlerinin 2010'da 852 milyar dolardan 2019'da 3.5 trilyon dolara ulaştığını belirtmek gerekir [Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, 2010; 2022]. Gelişmiş ekonomik ve teknolojik gereksinimlere ihtiyaç duymadan bu denli hızlı ve büyük oranlarda gelişim sağlaması, ülkelere döviz girişi ile yerel iş gücü ve firma gelirlerine katkı sağlaması nedeniyle ülkeler turizm potansiyellerine daha fazla önem vermektedir. Öte yandan küreselleşen dünyada değişen yaşam standartları, ulaşımda kolaylık ve turizm güzergahları arasındaki rekabetten doğan avantajlar bu sektörün küresel çapta gelişimine olumlu katkı sağlamaktadır.

Lakin turizm sektörünün aynı zamanda iç ve dış etkenlerden kolayca etkilenen sektörler arasında da yer aldığını da belirtmemiz gerekir. Bu noktada 2010-2019 yılları arası veriler büyüme potansiyeli açısından en sağlıklı yıllar olması nedeniyle ele alınmıştır. Çünkü 2009'da yaşanan küresel finansal krizden ve 2019'un so-

**BU İLERLEMİYİ
RAKAMLARLA İFADE
EDECEK OLURSAK
GLOBAL TURİZM
GELİRLERİNİN
2010'DA 852
MİLYAR DOLARDAN
2019'DA 3.5 TRİLYON
DOLARA ULAŞTIĞINI
BELİRTMEK GEREKİR**

**ЕГЕР БҰЛ
ІЛГЕРІЛЕУДІ
САНМЕН АЙТАТЫН
БОЛСАҚ,
ЖАҺАНДЫҚ
ТУРИЗМ КІРІСІ
2010 ЖЫЛҒЫ
852 МИЛЛИАРД
ДОЛЛАРДАН
2019 ЖЫЛЫ
3,5 ТРИЛЛИОН
ДОЛЛАРҒА
ЖЕТКЕНІН АТАП
ӨТКЕН ЖӨН**

Turizm секторы көптеген елдер үшін жылдам экономикалық өсу мүмкіндіктерін ұсынатын маңызды табыс көздерінің біріне айналды. 2010-2019 жылдар арасындағы экономикалық өсу деректерін зерттегенде, туризм саласының үздіксіз дамыған санаулы салалардың біріне болғанын байқауға болады. Егер бұл ілгерілеуді санмен айтатын болсақ, жаһандық туризм кірісі 2010 жылғы 852 миллиард доллардан 2019 жылы 3,5 триллион долларға жеткенін атап өткен жөн [БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымы, 2010; 2022]. Туризм саласы озық экономикалық және технологиялық талаптарды қажет етпей-ақ осындай жылдам және ауқымды дамуды қамтамасыз ететіндектен, сондай-ақ, әрі елге валюта ағыны арқылы жергілікті жұмыс күші мен компанияның кірісіне ықпал ететіндіктен елдер туристік әлеуетке көбірек мән береді. Екінші жағынан, жаһандану әлеміндегі өмір сүру деңгейінің өзгеруі, тасымалдаудың қолайлылығы және туристік бағыттар арасындағы бәсекелестіктен туындайтын артықшылықтар бұл саланың жаһандық ауқымда дамуына оң әсерін береді.

Дегенмен, туризм секторы да ішкі және сыртқы факторлардың әсеріне оңай ұшырайтын салалардың қатарында. Бұл бағытта өсу әлеу-

nunda ortaya çıkan COVID-19 salgınından en çok etkilenen sektörler arasında turizm sektörü de yer almaktadır. Kısa bir değerlendirme bizlere finansal, jeo-politik ve salgın gibi uluslararası etkiye sahip olayların turizm sektörünü nasıl etkilediğini göstermektedir.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün verilerine göre 2019'daki küresel turizm gelirleri 3.5 trilyon dolarla, turist sayısı 1.5 milyar kişiyle turizm sektörü direkt, dolaylı ve etki ettiği alanların tamamıyla dünya çapında her 10 kişiden birine istihdam sağlamaktaydı [Uluslararası Çalışma Örgütü, 2020; Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, 2023]. COVID-19 salgını sonrası turizm sektörü sadece bir yıl içinde küresel çapta %73.9'luk bir gerileme yaşadı. 2020'de sadece 381 milyon kişi seyahat edebildi. Bu da turizm gelirlerinde 1.3 trilyon dolardan fazla bir kayba ve 100-120 milyon kişinin de işini kaybetme riskini ortaya çıkardı [Durke, 2020; Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, 2020].

Bu rakamları diğer bazı uluslararası olaylar ile karşılaştıracak olursak 2009'daki küresel finansal kriz sonrasında turizm sektöründeki daralma %4 ile sınırlı kalırken bu rakam 2003'te Çin'de patlak veren Sars salgını sırasında sadece %0.4 olarak gerçekleşmişti [Uluslararası Çalışma Örgütü, 2013; Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, 2023]. Bu iki karşılaştırma COVID-19 salgınının turizm sek-

eti тұрғысынан ең тиімді кезең болғанықтан 2010-2019 жылдар арасындағы деректер қарастырылды. Өйткені туризм саласы 2009 жылғы жаһандық қаржылық дағдарыс пен 2019 жылдың соңында бүкіл әлемге тараған COVID-19 індетінен ең көп зардап шеккен секторлардың бірі. Қысқаша шолу қаржылық, геосаяси және індет сынды халықаралық әсері бар оқиғалардың туризм секторына қалай әсер еткені жөнінде болмақ.

Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) Дүниежүзілік туристік ұйымының мәліметтері бойынша, 2019 жылы жаһандық туризмнен түскен табыс 3,5 триллион долларға дейін жетіп, туристер саны 1,5 миллиард адамға дейін артып, туризм секторы тікелей, жанама және жалпы әсер ету аймақтарымен әлем бойынша әрбір 10 адамның біреуін жұмыспен қамтыды [Халықаралық еңбек ұйымы, 2020; БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымы, 2023]. COVID-19 індетінен кейін туризм секторы бар болғаны бір жылдың ішінде жаһандық тұрғыда 73,9%-ға құлдыраған. 2020 жылы небәрі 381 миллион адам ғана саяхатған. Сөйтіп туризмнен түсетін табыс көлемі 1,3 триллион доллардан астамға кемісе, 100-120 миллион адам жұмысынан айырылу қаупіне дүп келген [Дюрк, 2020; БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымы, 2020].

Бұл көрсеткіштерді кейбір басқа халықаралық оқиғалармен салыстыратын болсақ,

törü üzerinde ne denli büyük bir etki yarattığını gözler önüne sermektedir. Öte yandan kriz öncesi dönemin rakamlarına dönüş süreci olarak da tabir edebileceğimiz iyileşme süreci, 2009 finansal krizi ve Sars salgını sırasında 5-15 ay arasında kalırken COVID-19'da bu etkiler hala devam etmektedir. Küresel çaptaki veriler halihazırda 2023'ün yaz aylarında dahi 2019 rakamlarının gerisinde kaldığını göstermektedir [Uluslararası Çalışma Örgütü, 2013; Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, 2023].

İyileşme sürecinin değerlendirilmesinde baz alınan 2019 rakamlarını ele aldığımızda 2020'de küresel çapta %73.9'luk bir gerilemenin ardından bu oran 2022'de çoğu tedbirin kaldırılmasıyla %35'e düşmüştür. 2023'ün ilk altı ayı içinde ise %21'e kadar inmiştir [Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, 2023]. 2020'de yapılan bazı uzman tahminlerinde 2019 rakamlarına en erken 2024'te ulaşabileceği öngörülmektedir [Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, 2023]. Herhangi bir yeni küresel ölçekte salgın ve benzeri olumsuz bir hadisenin yaşanmaması durumunda halihazırda elimizde bulunan veriler, bu öngörülerin gerçekleşebileceğini göstermektedir. Bunda COVID-19 salgınının kısıtlayıcı etkilerinin kaldırılması, salgın süresinde seyahat planlarının ertelenmesiyle biriken tatil bütçelerinin 2022'den başlayarak yeniden hızlı bir şekilde harcanmaya başlaması popüler turizm güzergahları ve ülkeleri arasındaki rekabet ortamını da kızıştırmaktadır. Çünkü tüm ülkeler turizm gelirlerinin eski haline bir an önce ulaşır yeni oluşabilecek pazar payındaki boşluklardan da olabildiğince yararlanmaya çalışmaktadır.

Türkiye'deki turizm sektörünün COVID-19 salgını sürecinde nasıl etkilendiğine bakacak olursak, 2019'da 51.8 milyon turist ülkeyi ziyaret ederken bu rakam 2020'de 15.8 milyon kişiye geriledi. 2021'in sonlarına doğru artmaya başlayan turist sayısı yıl sonun-

İYİLEŞME SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE BAZ ALINAN 2019 RAKAMLARINI ELE ALDIĞIMIZDA 2020'DE KÜRESEL ÇAPTA %73.9'LUK BİR GERİLEMENİN ARDINDAN BU ORAN 2022'DE ÇOĞU TEDBİRİN KALDIRILMASIYLA %35'E DÜŞMÜŞTÜR

ЖАЛПЫ АТАЛМЫШ ҚАЛПЫНА КЕЛУ ҮДЕРІСІНЕ 2019 ЖЫЛҒЫ КӨРСЕТКІШТЕРДІ НЕГІЗ ЕТСЕК, ӘЛЕМ БОЙЫНША ТУРИЗМ САЛАСЫ 2020 ЖЫЛЫ 73,9% ҚҰЛДЫРАСА, 2022 ЖЫЛЫ КӨПТЕГЕН ЭПИДЕМИЯЛЫҚ ШАРАЛАРДЫ АЛЫП ТАСТАҒАННАН КЕЙІН ДЕ ҚҰЛЫДРАУ КӨРСЕТКІШІ 35% БОЛДЫ

2009 жылы әлемдік қаржы дағдарысынан кейін туризм секторындағы қысқару 4%-бен шектелсе, 2003 жылы Қытайда басталған Сарс індеті кезінде бұл көрсеткіш небәрі 0,4%-ды құрады [Халықаралық Еңбекті ұйымдастыру, 2013; БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымы, 2023]. Бұл екі салыстыру COVID-19 індетінің туризм индустриясына қаншалықты үлкен әсер еткенін көрсетеді. Екінші жағынан, дағдарысқа дейінгі кезеңдегі көрсеткіштерге қайтадан қол жеткізетін қалпына келу үдерісі 2009 жылғы қаржылық дағдарыс пен Сарс эпидемиясы кезінде 5-15 айға жалғасса, COVID-19-дың жағымсыз әсері әлі жалғасып келеді. Өйткені жаһандық деректер бізге 2023 жылдың жаз айларында да 2019 жылғы көрсеткіштерге жетпегенін көрсетеді [Халықаралық еңбек ұйымы, 2013; БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымы, 2023].

Жалпы аталмыш қалпына келу үдерісіне 2019 жылғы көрсеткіштерді негіз етсек, әлем бойынша туризм саласы 2020 жылы 73,9% құлдыраса, 2022 жылы көптеген эпидемиялық шараларды алып тастағаннан кейін де құлдырау көрсеткіші 35% болды. 2023 жылдың алғашқы алты айындағы көрсеткіштер де 2019 жылдық ұқсас мезгілімен салыстырғанда 21%-ға дейін төмен [БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымы, 2023]. 2020 жылы кейбір сарапшылар 2019 жылғы көрсеткіштерге ең тез болғанда 2024 жылы ғана қол жеткізуге болатынын болжаған еді [БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымы, 2023]. Қазіргі уақытта қолда бар деректер жаңа жаһандық індет немесе осыған ұқсас жағымсыз оқиға болмаса, бұл болжамдардың орындалуы мүмкін екенін көрсетеді. Бұл ретте COVID-19 індетінің шектеуші салдарын жою және 2022 жылдан бастап індет кезінде саяхат жоспарларын кейінге қалдыруға байланысты жиналған демалыс

да 29.3 milyon кишіе ve 2022'de 51.3 milyon кишіе улашарак 2019 rakamını yakaladı [Түркия İstatistik Kurumu, 2023]. 2023'ün ilk 6 ayında bu rakam 21.3 milyon кишіе улашты. Бөйлеce Түркия дүнья орталамасына гөре даха hızlı bir toparlanma süreci geçirerek 2022'de дүньяда en çok turist ағырlayan үлкелер arasında дөрдүncü сарая yerleşti [TRT Haber, 2023]. 2018'de 43.7 milyon turist ағырlayarak дүнья сараламасында 6. сараяда yer alan Түркия, 2019'da 51.8 milyon turist ile yine altıncı сараяdaki konumunu korumuştur [Ntv, 2018; 2019]. Түркия, 2022'de 51.3 milyon кишіе 2019 seviyesine улашарак сараламадан чыкан Чин ve gerileme yaşayan диđer үлкелери geride bırakarak iki sıra birden yükselmiş durumdadır [TRT Haber, 2023]. Listede yükseliş kaydeden bir диđer үлке ise İngiltere'dir. İngiltere, 2019'da 10. сараяда yer алırken, 2022'de 7. сараяда yükselmiştir [TRT Haber, 2023; Ntv, 2018; 2019].

Gelirler ачысындан ise 2019'da 38.9 milyar долардан 2020'de 14.8 milyar dolara kadar düşen turizm gelirleri 2003 seviyesine kadar düşerek 17 yıllık bir gerileme yaşamıştır [Түркия İstatistik Kurumu, 2023]. Sonraki yıllarda hızlı bir toparlanma evresine giren Түркия'nin turizm sektörü büyük bir patlama yaşayarak gelirleri-

бюджеттерін жылдам жұмсау танымал туристік маршруттар мен елдер арасындағы бәсекелестік ортаны күшейтеді. Өйткені барлық елдер туризмнен түсетін табыстың бұрынғы деңгейіне мүмкіндігінше тезірек жеткізіп, нарықтағы жаңа олқылықтардан барынша пайда көруге тырысады.

COVID-19 індеті кезінде Түркиядағы туризм секторының қалай зардап шеккеніне қарасақ, 2019 жылы Түркияға 51,8 миллион турист келсе, бұл көрсеткіш 2020 жылы 15,8 миллион адамға дейін азайды. Туристер саны 2021 жылдың соңына қарай артып, жыл соңында 29,3 миллион адамға, 2022 жылы 51,3 миллион адамға жетіп, 2019 жылғы көрсеткішке ұласты [Түркия статистика институты, 2023]. 2023 жылдың 6 айында бұл көрсеткіш 21,3 миллион адамға жетті. Осылайша, Түркия әлемдік орташа көрсеткішпен салыстырғанда қалпына келу үдерісінен тезірек өтіп, 2022 жылы әлемдегі ең көп турист қабылдаған елдер арасында төртінші орынға ие болды [TRT Haber, 2023]. 2018 жылы 43,7 миллион туристі қабылдау арқылы әлемде 6-шы орында болған Түркия 2019 жылы 51,8 миллион туриспен алтыншы орнын сақтап қалған еді

ni 2021'de 30.1 milyar dolara, 2022'de ise 46.2 milyar dolara çıkarmayı başarmıştır. 2023'ün ilk 6 ayında 21.73 milyar dolar yakalanmış durumdadır. Yıllar itibarıyla bu yükseliş trendini incelediğimizde son 20 yılın en büyük sıçrayışlarından birisinin gerçekleştiğini söyleyebiliriz [Türkiye İstatistik Kurumu, 2023]. Bu eğilim, Türkiye'nin en hızlı geri dönüş yapan ülkeler arasında üst sıralarda yer alarak söz konusu ülkeler arasında küresel pazar payını da artırmakta olduğunu göstermektedir.

Keza Birleşmiş Milletler tarafından açıklanan verilere göre Türkiye'deki turizm sektörünün 2019 rakamlarıyla karşılaştırılmalı analizlerinde turizm gelirlerinin 2020'de %75 daraldığı görülmektedir. Bu oran dünya ortalamasının üstünde olmasına rağmen 2022'de bu rakam %1'e kadar gerilemiştir. Dahası 2023'ün ilk altı ayında %75'lik bir artışla dünya çapında sekizinci sırada olan Türkiye, popüler ilk 10 ülke arasında en hızlı gelişen tek ülkedir. Türkiye'nin en yakın takipçisi 2023'ün ilk 6 ayı verilerine göre %45'lik bir artış ile 15. sırada yer alan İngiltere'dir [Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, 2023]. Bir başka deyişle Türkiye, COVID-19 salgınının etkilerinin azalmasından sonra önde gelen turistik güzergahlar arasında turizm gelirleri açısından en hızlı gelişen ülke konumundadır. 2023'ün ilk altı ay verileri bir önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında %19'luk bir artış kaydedilmiş olması, son iki yıldaki gelişim hızının artarak devam ettiğini göstermektedir. Bu hızlı yükselme oranını sene sonu için baz alacak olursak yıl sonundaki Türkiye'nin turizm gelirleri 55 milyar dolara ulaşacak potansiyele sahiptir [Türkiye İstatistik Kurumu, 2023].

Bu geliri oluşturan iç dinamiklere baktığımızda gelir dağılımı içerisinde turist profilleri incelendiğinde son yıllarda yaşanan gelişmelerin sektöre olan etkisi daha iyi anlaşılmaktadır. Yurtdışında ikamet eden Türk vatan-

TÜRKİYE, 2022'DE 51.3 MİLYON KİŞİYLE 2019 SEVİYESİNE ULAŞARAK SIRALAMADAN ÇIKAN ÇİN VE GERİLEME YAŞAYAN DİĞER ÜLKELERİ GERİDE BIRAKARAK İKİ SIRA BİRDEN YÜKSELMİŞ DURUMDADIR

TÜRKİYE 2022 JЫЛЫ 51,3 МИЛЛИОН АДАММЕН 2019 ЖЫЛҒЫ ДЕҢГЕЙГЕ ЖЕТИП, РЕЙТИНГТЕН ШЫҚҚАН ҚЫТАЙ МЕН ТӨМЕНДЕГЕН ЕЛДЕРДІ АРТҚА ТАСТАП, ЕКІ САТЫҒА КӨТЕРІЛДІ

[Ntv, 2018; 2019]. Түркия 2022 жылы 51,3 миллион адаммен 2019 жылғы деңгейге жетіп, рейтингтен шыққан Қытай мен төмендеген елдерді артқа тастап, екі сатыға көтерілді [TRT Haber, 2023]. Тізімде көтерілген тағы бір ел – Англия. 2019 жылы 10-шы орынға ие болған Англия, 2022 жылы 7-ші орынға көтерілді [TRT Haber, 2023; НТВ, 2018; 2019].

Туризмнен түсетін кірістер тұрғысынан алып қаарағанда, Түркияның туризм кірісі 2019 жылғы 38,9 миллиард доллардан 2020 жылы 14,8 миллиард долларға дейін азайып, 2003 жылғы деңгейге түсіп, 17 жылға құлдырады [Түркия статистика институты, 2023]. Кейінгі жылдары тез қалпына келу кезеңіне енген Түркияның туризм секторы үлкен серпілісті бастан кешіріп, кірісі 2021 жылы 30,1 миллиард долларға, 2022 жылы 46,2 миллиард долларға дейін жетті. 2023 жылдың алғашқы 6 айында бұл көрсеткіш 21,73 миллиард долларға жетті. Аталмыш өсу көрсеткішін бұрынғы жылдармен салыстыратын болсақ, соңғы 20 жылдағы ең үлкен серпілістердің бірі болды [Түркия Статистика Институты, 2023]. Бұл жағдай Түркияның туризм саласы ең жылдам қалпына келген елдердің көшін бастаумен қатар, әлемдік нарықтағы үлесін де арттыра түскенін көрсетеді.

Сол сияқты БҰҰ ұсынған деректер бойынша Түркияның туризм секторын 2019 жылғы көрсеткіштермен салыстыратын болсақ, туризм кірісінің 2020 жылы 75%-ға қысқарғанын көрге болады. Бұл көрсеткіш әлемдік орташа деңгейден жоғары болса да, 2022 жылы 1%-ға дейін төмендеді. Сонымен қатар, 2023 жылдың алғашқы алты айында 75% өсіммен әлем бойынша танымал 10 елдің ішінде сегізінші орынға жайғасып, ең жылдам дамған жалғыз ел болды. Осы кезде Түркиядан кейінге орындағы Англия 2023 жылдың алғашқы 6 айындағы деректер бойынша 45% өсіммен 15-ші орында

daşlarının harcamaları gerek süreklilik gerekse kişi başına harcama tutarı açısından yabancı turistlerin sağladığı katkıdan daha fazladır. 2003'te 3.6 milyar dolardan 2019'da 5.89 milyar dolara çıkan yurtdışında ikamet eden Türk vatandaşlarının bir başka deyişle gurbetçilerin yaptığı harcamalar, 2020'de 2.96 milyar dolara gerilemesinin ardından sırasıyla 2021'de 5.83 milyar dolara, 2022'de 7.06 milyar dolara yükselirken, 2023'ün ilk altı ayı için bu rakam 3.68 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam gelir içerisindeki düşüş ile karşılaştırıldığında gurbetçilerin harcamalarındaki azalışın daha az olduğu görülmektedir [Türkiye İstatistik Kurumu, 2023].

Turizm sektöründeki gelir dağılımı, harcamaların hangi alanlara dağıldığıyla da yakından ilgilidir. Bu kapsamda tur paketleri ve kişisel harcamalar olarak iki ana gruba ayırabileceğimiz harcamalarda son 10 yıllık verilere baktığımızda toplam gelirin yaklaşık %17-%25'i tur paketlerine ait olup, geri kalanı ise kişisel harcamalara aittir. Tur paketlerini genelde yabancı turistler seçerken bu paketler içerisinde gurbetçilerin harcamalarının payı %3-5 arasındadır [Türkiye İstatistik Kurumu, 2023]. Yabancı turistler genellikle "her şey dahil" paketlerle büyük otellerde ve popüler tatil bölgelerinde konaklamayı seçerken gurbetçiler ülke geneline dağılan bir yapıda turistik harcamalara ek olarak kaldıkları çeşitli bölgelerde diğer ihtiyaçları doğrultusunda ilave harcamalar yapmaktadır. Genel olarak yabancı turistlerin gelirleri daha çok turistik bölgelerle orta ve büyük kuruluşlarla sınırlı kalırken gurbetçilerin harcamaları ülke genelinde küçük ve orta ölçekli tesislere dağılmaktadır.

Dikkat çekilmesi gereken başka bir konu ise Türk turizminin, sadece deniz ve güneş konsepti ile sınırlı olmayıp sağlık ve alışveriş gibi gelişmekte olan yeni konseptleri de kapsamıdır. Bir bütün olarak bakıldığında konaklama, yeme içme, ulaşım, sağlık,

**BU YÜKSELİŞİ
RAKAMLARLA İFADE
EDECEK OLURSAK
2003'TE 147.8 BİN
DOLARDAN 2022'DE
2.11 MİLYAR DOLARA
YÜKSELMİŞTİR**

**ЕГЕР БҰЛ ӨСУДІ
САНДАРМЕН АЙТАР
БОЛСАҚ, ОЛ 2003
ЖЫЛҒЫ 147,8
МЫҢ ДОЛЛАРДАН
2022 ЖЫЛЫ 2,11
МИЛЛИАРД
ДОЛЛАРҒА ДЕЙІН
ӨСТІ**

[БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымы, 2023]. Басқаша айтқанда, Түркияның туризм секторы COVID-19 эпидемиясының салдары басылғаннан кейін туристік бағыттардың ішінде туризм кірісі бойынша ең жылдам өсіп келе жатқан ел. Түркияның 2023 жылдың алғашқы алты айындағы деректері өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 19% өсуі соңғы екі жылдағы даму қарқынының тіпті де арта түскенін көрсетті [Түркия статистикалық институты, 2023]. Аталмыш өсу қарқынын тұтас жыл тұрғысынан қарастыратын болсақ, Түркияның туризм кірісі жыл соңында 55 миллиард долларға жету мүмкіндігіне ие.

Бұл кірісті құрайтын ішкі динамикаға қарасақ, кіріс құрылымы аясындағы туристік профильдерді зерттегенде соңғы жылдардағы оқиғалардың секторға әсерін жақсы түсінуге болады. Шетелде тұратын түрік азаматтарының шығындары үздіксіздік тұрғысынан да, жан басына шаққандағы шығыстар бойынша да шетелдік туристердің қосқан үлесінен жоғары. Шетелде тұратын түрік азаматтарының, басқаша айтқанда, экспатрианттардың шығыстары 2003 жылғы 3,6 миллиард доллардан 2019 жылы 5,89 миллиард долларға жетсе, ал 2020 жылы 2,96 миллиард долларға дейін азайғаннан кейін 2021 жылы 5,83 миллиард долларға, 2022 жылы 7,06 миллиард долларға дейін өссе, 2023 жылдың алғашқы алты айында бұл көрсеткіш 3,68 миллиард долларды құрады. Жалпы кірістің төмендеуімен салыстырғанда, экспатрианттардың шығыстарының азаюы аз болып көрінеді [Түркия статистикалық институты, 2023].

Туризм секторындағы кіріс құрылымы шығыстардың қай салаларға бөлінгенімен тығыз байланысты. Осы тұрғыда турпакеттер мен жеке шығындар деп екі негізгі топқа бөлуге болатын шығыстар бойынша соңғы 10 жылдағы мәліметтерді қарасақ, жалпы кірістің шамамен 17%-25%

кültürel ve spor aktiviteleri, mal ve hizmetler ve bunlar içerisinde yer alan giyim, hediyeлик ешя ve benzeri kollar da başlıca turizm gelir kaynakları arasında yer almaktadır.

Yıllar itibariyle ana turizm geliri türlerinin performanslarına ve toplam içerisindeki paylarına baktığımızda 2003-2022 yılları arasında 14 kat artış gösteren sağlık turizmi gelirlerinin diğerlerinin açık ara önünde olduğu görülebilir. Sağlığı, sırasıyla 3.26 kat artan gastro turizmi, 2.69 kat artan mal ve hizmetler, 2.47 kat artan konaklama ve 1.5 kat artan spor aktiviteleri takip etmektedir. Toplam içerisindeki payları açısından sağlık, 2003'te %1.1'den 2022'de %4.5'e çıkmıştır. Toplam gelir içerisinde en büyük paya sahip olan mal ve hizmetlerin 2003'teki %33.6'lık payı, 2022'de %24.1'e gerilemesine rağmen ilk sıradaki pozisyonunu korumaktadır. Onu sırasıyla 2003'te %18.5 iken 2022'de %16.2'ye düşen yeme içme, 2003'te %15.5 iken 2022'de %10.2'ye gerileyen konaklama takip etmektedir [Türkiye İstatistik Kurumu, 2023].

Bu rakamlardan görüldüğü üzere tüm turizm geliri türlerinde yıllar itibariyle yükseliş yaşanırken sağlık turizminin açık ara hem oransal hem de toplam içerisindeki pay artışı dikkat çekmektedir. Bu yükselişi rakamlarla ifade edecek olursak 2003'te 147.8 bin dolardan

pegasus.com

турпакеттерге, қалғаны жеке шығындарға тиесілі. Шетелдік туристер жалпы турпакеттерді таңдағанымен, олардың ішінде экспатрианттардың үлесі 3-5% арасында [Түркия Статистика Институты, 2023]. Шетелдік туристер негізінен «бәрін қосқанда» пакеттері бар ірі қонақүйлер мен танымал демалыс орындарында тұруды таңдаса, ал экспатрианттар елдің әр түрлі аймағында туристік шығындардан басқа қажеттіліктері үшін қаржы жұмсайды. Жалпы, шетелдік туристердің кірісі туристік аймақтар мен орта және ірі ұйымдармен шектеліп қалса, экспатрианттардың шығыстары республика бойынша шағын және орта бизнес өкілдеріне көбірек үлес қосады.

Тағы бір айта кететін жайт, Түркия туризмі теңізге шомылу мен күнге қыздырынумен ғана шектелмей, денсаулық және сауда сияқты дамып келе жатқан туризм ұғымын да қамтиды. Осыған байланысты туристік табыстың негізгі көздерінің қатарына жатын орын, тамақ пен сусын, көлік, сауықтыру, мәдени және спорттық қызмет, тауарлар мен қызметтер, киім-кешек, кәдесыйлар және осыған ұқсас салалар кіреді.

Туристік кірістердің негізгі түрлерінің көрсеткіштеріне және олардың жалпы көлеміндегі үлесіне қарайтын болсақ, 2003-2022 жылдар аралығында денсаулық сақтау туризмінен түскен табыс 14 есе өсіп, басқа түрлерінен әлдеқайда озып кеткен. Денсаулық сақтаудан кейін 3,26 есе өсіммен тамақ пен сусын, 2,69 есе өскен тауарлар мен қызметтер, 2,47 есе өсіммен жатын орын және 1,5 есе өсіммен спорттық іс-шаралар тұр. Олардың жалпы көлеміндегі үлесіне қарасақ, денсаулық сақтау 2003 жылғы 1,1%-дан 2022 жылы 4,5%-ға дейін өсті. Жиынтық табыста ең үлкен үлеске ие тауарлар мен қызметтердің үлесі 2003 жылғы 33,6%-дан 2022 жылы 24,1%-ға дейін төмендегенімен, бірінші орынды сақтап отыр. Одан кейін 2003 жылғы 18,5%-дан 2022 жылы 16,2%-ға дейін төмендеген азық-түлік пен сусын және 2003 жылғы 15,5%-дан 2022 жылы 10,2%-ға дейін төмендейтін тұрғын үй келеді [Түркия Статистика Институты, 2023].

Бұл сандардан көріп отырғанымыздай, туризмнен түсетін табыстың барлық түрлерінің жыл санап өсуі байқалғанымен,

2022'de 2.11 milyar dolara yükselmiştir [Türkiye İstatistik Kurumu, 2023]. Turizm gelirleri içerisinde en hızlı yükselişin 2019 sonrasına ait olmasında da Türkiye'nin gelişmekte olan sağlık turizmi sektörünün COVID-19 salgını sırasında virüsle mücadelede karşı etkili bir süreç yürütmesinin payı olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü COVID-19 salgını süreci dünya çapında pek çok ülkenin sağlık sistemini ve devletlerin bu süreci yönetme şekillerini ciddi bir sınavdan geçirmiştir. Bu sınavdan en az hasarla ayrılmayı başaran Türkiye'nin önde gelen ülkeler arasında yer alması ve uygulamaya alınan pek çok tedbir ve pratikte hayata geçirilmesinin önemi bir kez daha karşımıza olumlu yönleriyle çıkmaktadır. Gelirlerini artıran diğer sektör ise ulaşımdır. Türkiye'ye gelişlerde yerli uluslararası ulaşım firmalarının tercih edilmesi doğal olarak alt sektörlerin de gelirlerinin artmasını sağlamaktadır. 2003'te 394.1 bin dolardan hızlı bir yükselişle 2012'de 3.45 milyar dolara ulaşmasının ardından 2022'ye kadar 3.5-4.5 milyar dolar bandında kalan gelirler 2022'de 6 milyar doları geçerek ciddi bir ivme kazanmıştır [Türkiye İstatistik Kurumu, 2023].

Türkiye'nin gelişen altyapısı, sağlık ve ulaşım türlerinde artan gelirler ile gurbetçilerin katkısı Türkiye'yi COVID-19 salgını sonrasında en hızlı gelişen ülkeler arasında ön sırada yer almasını sağlamıştır. Bu noktada gelişmekte olan sağlık turizminin daha fazla desteklenmesi ve tanıtımının yapılmasıyla bu hizmet türünün sağlayabileceği potansiyel gelirlerin daha da yukarı çekilmesi oldukça kolay olacaktır. Yurtdışında ikamet eden Türk vatandaşları için de alternatif seçeneklerin çeşitlendirilmesi de toplam turizm gelirlerini daha da artırabilecek potansiyele sahiptir.

[tripadvisor.com](https://www.tripadvisor.com)

денсаулық сақтау туризмінің үлес салмағының пропорционалды түрде де, жалпы көлемінде де артуы назар аударарлық. Егер бұл өсуді сандармен айтар болсақ, ол 2003 жылғы 147,8 мың доллардан 2022 жылы 2,11 миллиард долларға дейін өсті [Түркия статистика институты, 2023]. Туризм кірістерінің 2019 жылдан кейінгі ең жылдам өсуі Түркияның дамып келе жатқан сауықтыру туризмі секторының COVID-19 індеті кезінде вирусқа қарсы тиімді күрес жүргізуіне байланысты деп айта аламыз. Өйткені COVID-19 індеті әлемнің көптеген елдерінің денсаулық сақтау жүйелерін және мемлекеттердің бұл үдерісті қалай басқаруын байыпты түрде сынады. Түркияның бұл емтиханнан ең аз шығынмен шығып үлгерген жетекші елдердің қатарында болуы және қабылданған көптеген шаралар және олардың іс жүзінде жүзеге асырылуының маңыздылығы өзінің оң жақтарымен тағы да көзге түседі. Көбейетін табыстың тағы бір түрі – көлік. Түркияға келгенде жергілікті халықаралық тасымалдау компанияларына артықшылық беру де осы түрдегі кірісті арттырады. 2003 жылғы 394,1 мың доллардан 2012 жылы 3,45 миллиард долларға дейін жылдам өскеннен кейін кірістер 2022 жылға дейін 3,5-4,5 миллиард доллар диапазонында қалды, сондай-ақ 2022 жылы 6 миллиард доллардан асып, айтарлықтай қарқын алды [Түркия статистика институты, 2023].

Осы ілгерлеушіліктердің барлығын қарастырсақ, Түркияның бірегей табиғи көрінісі, туризм секторының дамып келе жатқан инфрақұрылымы, туристік профилдегі өзгерістер және оның COVID-19 індетінен кейін ең жылдам қалпына келтіру үдерісіне кірген ел екендігі, жаһандық туризм нарығында Түркияны басқа танымал елдерден бір қадам алға жылжытумен бірге ішкі динамикадағы экспатрианттардың қайтарымы, денсаулық және көлік түрлері осы өсу үдерісіне ықпал етті. Осы тұста дамып келе жатқан денсаулық сақтау туризмін одан әрі қолдау және ілгерілету кірісті одан әрі арттыруға мүмкіндік береді. Шетелде тұратын түрік азаматтарын елге көбірек тарту арқылы олардың жалпы туристік кіріске қосқан үлесін арттыруға болады.

Кайнақлар:

- Бірleşмiш Миллетлер Дүнья Туризм Өргүтү (2010). Туризмде Өне Чықанлар 2010 Яйыны. Алынған yer: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284413720>. Еришiм тарихи: 15.09.2023.
- Бірleşмiш Миллетлер Дүнья Туризм Өргүтү (2020). Туризм Сектөрү Güvenli ve Eшитликçi Bir Şekilde Yeniden İnша Edilmeli. Алынған yer: <https://www.un.org/ru/node/97686>. Еришiм тарихи: 20.09.2023.
- Бірleşмiш Миллетлер Дүнья Туризм Өргүтү (2022). Туризм 2021'de %4 Büyüyor Ama Pandemi Öncesi Düzeylerin Çok Altında Kalıyor. Алынған yer: <https://www.unwto.org/news/tourism-grows-4-in-2021-but-remains-far-below-pre-pandemic-levels>. Еришiм тарихи: 15.09.2023.
- Бірleşмiш Миллетлер Дүнья Туризм Өргүтү (2023). Uluslararası Turizm ve COVID-19. Алынған yer: <https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-covid-19>. Еришiм тарихи: 15.09.2023.
- Бірleşмiш Миллетлер Дүнья Туризм Өргүтү (2023). Turizmde İyileşme Süreci Takibi. Алынған yer: <https://www.unwto.org/unwto-tourism-recovery-tracker>. Еришiм тарихи: 15.09.2023.
- Бірleşмiш Миллетлер Дүнья Туризм Өргүтү (2023). Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Organizasyonu Dünya Turizm Barometresi. Алынған yer: <https://www.unwto.org/unwto-world-tourism-barometer-data>. Еришiм тарихи: 20.09.2023.
- Durke, Alison (2020). COVID-19 Nedeniyle Turizm Sektörü 1 Trilyon Dolar ve 100 milyon İş Kaybı Tehlikesiyle Karşı Karşıya. Алынған yer: <https://www.forbes.com/sites/alisondurkee/2020/08/25/un-report-tourism-industry-covid-19-faces-1-trillion-loss-100-million-jobs-at-risk/?sh=5e239e55cdd3>. Еришiм тарихи: 20.09.2023.
- Ntv (2019). 2018'de Dünyanın En Çok Turist Ağırlayan Ülkeleri Belli Oldu. Türkiye de Listede. Алынған yer: <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/2018de-dunyanin-en-cok-turist-agirlayan-ulkeleri-belli-oldu-turkiye-de-listede,1CbjNxyGwEu8yCyp-i0toQ/K84DTPx-4tEea61zYfBiPFw>. Еришiм тарихи: 20.09.2023.
- Ntv (2020). 2019'da Dünyanın En Çok Turist Ağırlayan Ülkeleri Belli Oldu. Türkiye'de Listede. Алынған yer: <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/2019da-dunyanin-en-cok-turist-agirlayan-ulkeleri-belli-oldu-turkiye-de-listede,FTICouuzIUOni8D5KJ57IQ/AmXn-JHKlK06NiQxLGYGOA>. Еришiм тарихи: 20.09.2023.
- TRT Haber (2023). Türkiye Dünyanın En Çok Turist Ağırlayan 4. Ülkesi Oldu. Алынған yer: <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-dunyanin-en-cok-turist-agirlayan-4-ulkеси-oldu-767732.html>. Еришiм тарихи: 29.09.2023.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). Turizm İstatistikleri. Алынған yer: <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=turizm>. Еришiм тарихи: 29.09.2023.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (2013). Ekonomik Kriz, Uluslararası Turizm Gerilemesi ve Yoksullar Üzerindeki Etkisi. Алынған yer: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/publication/wcms_214576.pdf. Еришiм тарихи: 20.09.2023.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (2020). COVID-19 salgınının Turizm Sektörüne Etkisi. Алынған yer: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@sector/documents/briefingnote/wcms_741468.pdf. Еришiм тарихи: 20.09.2023.

Дереккөз:

- Біріккен Ұлттар Ұйымының Дүниежүзілік туристік ұйымы (2010). Туризмнің маңызды оқиғалары 2010 басылымы. Сілтеме: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284413720>. Қаралған уақыты: 15.09.2023.
- Біріккен Ұлттар Ұйымының Дүниежүзілік туристік ұйымы (2020). Туризм секторы қауіпсіз және тең құқылы түрде қайта құрылуы керек. Сілтеме: <https://www.un.org/ru/node/97686>. Қаралған уақыты: 20.09.2023.
- Біріккен Ұлттар Ұйымының Дүниежүзілік туристік ұйымы (2022). Туризм 2021 жылы 4% өседі, бірақ пандемияға дейінгі деңгейден әлдеқайда төмен. Сілтеме: <https://www.unwto.org/news/tourism-grows-4-in-2021-but-remains-far-below-pre-pandemic-levels>. Қаралған уақыты: 15.09.2023.
- Біріккен Ұлттар Ұйымының Дүниежүзілік туристік ұйымы (2023). Халықаралық туризм және COVID-19. Сілтеме: <https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-covid-19>. Қаралған уақыты: 15.09.2023.
- Біріккен Ұлттар Ұйымының Дүниежүзілік туристік ұйымы (2023). Туризмдегі қалпына келтіру үдерісін қадағалау. Сілтеме: <https://www.unwto.org/unwto-tourism-recovery-tracker>. Қаралған уақыты: 15.09.2023.
- Біріккен Ұлттар Ұйымының Дүниежүзілік туристік ұйымы (2023). Біріккен Ұлттар Ұйымының Дүниежүзілік туристік ұйымы Дүниежүзілік туристік барометр. Сілтеме: <https://www.unwto.org/unwto-world-tourism-barometer-data>. Қаралған уақыты: 20.09.2023.
- Дюрк, Элисон (2020). COVID-19 салдарынан туризм секторы 1 триллион доллар мен 100 миллион жұмыс орнын жоғалту қаупінде тұр. Сілтеме: <https://www.forbes.com/sites/alisondurkee/2020/08/25/un-report-tourism-industry-covid-19-faces-1-trillion-loss-100-million-jobs-at-risk/?sh=5e239e55cdd3>. Қаралған уақыты: 20.09.2023.
- Ntv (2019). 2018 жылы әлемдегі ең көп туристерді қабылдаған елдер белгілі болды. Ол Түркияда тізімде. Сілтеме: <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/2018de-dunyanin-en-cok-turist-agirlayan-ulkeleri-belli-oldu-turkiye-de-listede,1CbjNxyGwEu8yCyp-i0toQ/K84DTPx4tEea61zYfBiPFw>. Қаралған уақыты: 20.09.2023.
- Ntv (2020). 2019 жылы әлемдегі ең көп туристерді қабылдайтын елдер белгілі болды. Ол Түркияда тізімде. Сілтеме: <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/2019da-dunyanin-en-cok-turist-agirlayan-ulkeleri-belli-oldu-turkiye-de-listede,FTICouuzIUOni8D5KJ57IQ/AmXn-JHKlK06NiQxLGYGOA>. Қаралған уақыты: 20.09.2023.
- TRT News (2023). Түркия әлемдегі ең көп туристерді қабылдаған төртінші ел болды. Сілтеме: <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-dunyanin-en-cok-turist-agirlayan-4-ulkеси-oldu-767732.html>. Қаралған уақыты: 29.09.2023.
- Түркия статистикалық институты (2023). Туризм статистикасы. Сілтеме: <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=turizm>. Қаралған уақыты: 29.09.2023.
- Халықаралық еңбек ұйымы (2013). Экономикалық дағдарыс, халықаралық туризмнің құлдырауы және оның кедейлерге әсері. Сілтеме: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/publication/wcms_214576.pdf. Қаралған уақыты: 20.09.2023.
- Халықаралық еңбек ұйымы (2020). COVID-19 індепінің туризм секторына әсері. Сілтеме: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@sector/documents/briefingnote/wcms_741468.pdf. Қаралған уақыты: 20.09.2023.

THE FLIP SIDE OF URBANIZATION: CHALLENGES OF THE URBAN CLIMATE IN CITIES OF KAZAKHSTAN

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ОБРАТНАЯ СТОРОНА УРБАНИЗАЦИИ: ПРОБЛЕМЫ ГОРОДСКОГО КЛИМАТА В ГОРОДАХ КАЗАХСТАНА

In light of the prevailing urbanization trends observed not only in Kazakhstan but most parts of the world, it becomes increasingly important to prioritize the study and incorporation of urban climate considerations within regional policies and urban planning strategies. The primary focus of urban climate assessment lies in its ability to analyze climate conditions on smaller, local, and microclimate scales. However, when assessing climate change risks at regional and local levels, it is essential to begin with a broader perspective encompassing larger-scale climatic trends in Central Asia and Kazakhstan. According to the climate risk assessment conducted by the World Bank Group and Asian Development Bank in 2021 for Kazakhstan, it is projected that temperatures will rise at a faster rate in Kazakhstan over the coming decades compared to the global average relative to the 1986-2005 baselines. This upward trend is expected to have significant consequences, including a gradual reduction in glaciers across the region. This reduction will, in turn, lead to a substantial decrease in river flow and the availability of freshwater resources by the mid-21st century. These developments pose substantial threats to both water security and the economy, not only in

ACCORDING TO THE CLIMATE RISK ASSESSMENT, IT IS PROJECTED THAT TEMPERATURES WILL RISE AT A FASTER RATE IN KAZAKHSTAN OVER THE COMING DECADES COMPARED TO THE GLOBAL AVERAGE RELATIVE TO THE 1986-2005 BASELINES

СОГЛАСНО КЛИМАТИЧЕСКОЙ ОЦЕНКЕ РИСКОВ, ТЕМПЕРАТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ БУДУТ ПОВЫШАТЬСЯ НА БОЛЕЕ ВЫСОКОЙ СКОРОСТИ В БЛИЖАЙШИЕ ДЕСЯТИЛЕТИЯ ПО СРАВНЕНИЮ СО СРЕДНЕМИРОВОЙ ТЕМПЕРАТУРОЙ ОТНОСИТЕЛЬНО БАЗОВЫХ ДАННЫХ 1986-2005 ГОДОВ

В свете наблюдаемых тенденций к урбанизации, присущих не только Казахстану, но и большей части мира, становится всё более важным приоритизировать изучение и интеграцию аспектов городской климатологии в региональные политики и стратегии городского планирования. Основное внимание в анализе городского климата сосредотачивается на изучении климатических условий на более мелких, локальных и микроклиматических уровнях. Однако, при оценке климатических рисков на региональном и локальном уровнях важно начать с более широкой перспективы, охватывающей крупномасштабные климатические тенденции в Центральной Азии и Казахстане. Согласно климатической оценке рисков, проведенной Всемирным банком и Азиатско-Тихоокеанским банком развития в 2021 году, прогнозируется, что температуры в Казахстане будут повышаться на более высокой скорости в ближайшие десятилетия по сравнению со среднемировой температурой относительно базовых данных 1986-2005 годов. Этот восходящий тренд ожидается иметь серьезные последствия, включая постепенное уменьшение ледников в регионе. Это, в свою очередь, приведет к существенному снижению стока рек и

Kazakhstan but also throughout Central Asia (WBG and ADB, 2021). However, one of the most important points made in the climate outlook for Kazakhstan within the scope of the urban climate is that climate change would lead to more frequent extreme weather events primarily expressed in both low and high temperatures. Interestingly, it is the extreme weather events that people in Kazakhstan tend to associate with climate change (Makhanov, 2021).

Currently, around 58% of Kazakhstan's population resides in urban areas, a statistic that aligns consistently with the nation's profile as a developing country. More than half of the world's population is nowadays believed to be living in urban areas and projections indicate a further accelerating increase in the share of the urban population in Kazakhstan as well as worldwide in decades to come (UN-HABITAT, 2016). For instance, by 2050 around 68.4% of the global population and 69.1% of the population of Kazakhstan are expected to be living in urban areas (UN DESA, 2023). Based on different scenarios of urbanization, the projections suggest the largest increment in urban land to take place in areas where the current urbanization rate is relatively low (Gao and O'Neill, 2019), which is relevant for most developing countries. Considering

доступности пресной воды к середине XXI века. Эти события представляют собой серьезные угрозы как водной безопасности, так и экономике, не только для Казахстана, но и для всей Центральной Азии (Всемирный банк и Азиатско-Тихоокеанский банк развития, 2021). Однако одним из наиболее важных моментов, подчеркнутых в климатическом анализе для Казахстана в рамках городского климата, является то, что изменение климата приведет к более частым экстремальным погодным явлениям, в первую очередь, проявляющимся в очень низких и высоких температурах. Интересно, что именно экстремальные погодные события люди в Казахстане обычно связывают с изменением климата (Маханов, 2021).

В настоящее время около 58% населения Казахстана проживает в городских районах, статистика, которая последовательно соответствует профилю страны как развивающейся. Считается, что более половины населения мира в наше время проживает в городских районах, и прогнозы указывают на дальнейшее ускоренное увеличение доли городского населения как в Казахстане, так и во всем мире в ближайшие десятилетия (UN-HABITAT, 2016). Например, к 2050 году ожидается, что около 68,4% населения мира и 69,1% населения Казахстана

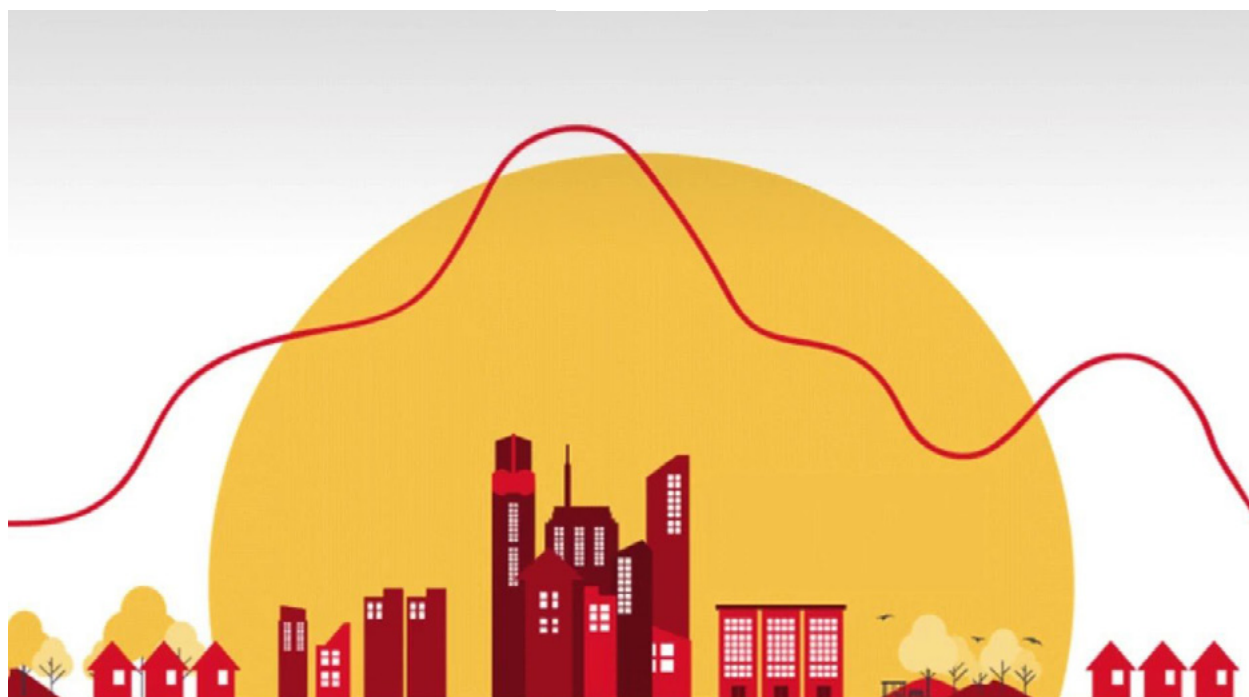

these facts, firstly, it's evident that, primarily, the urban climate will increasingly be the environment to which the majority of people are exposed, rather than the broader climate in general. This is one of the most compelling arguments advocating for the significance of urban climatology as a crucial research field deserving of dedicated resources.

Secondly, it should be borne in mind though that the proportion of the population living in cities varies a lot from country to country and generally tends to be larger in high-income countries with developed economies. In contrast, it is mainly low-income developing countries where rural populations outnumber urban residents by high margins and therefore it is where the bulk of future urbanization increment is expected to come from. A rough revision of future urbanization projections should give us an idea of the climatic profile of future hotspots of urban climate issues. In general, it would be rather accurate to say that it is the part of the world referred to as the "Global South" or developing nations that would be the primary source of future urbanization and challenges in urban climatology. According to the most recent global population projections of the UN, the urban population of the Global South is projected to increase by about two-thirds (66.9%) relative

будут проживать в городских районах (ООН ДЭСВ, 2023). Основываясь на различных сценариях урбанизации, прогнозы предполагают, что наибольший прирост городских территорий произойдет в тех регионах, где текущий уровень урбанизации относительно низок (Гао и О'нил, 2019), что актуально для большинства развивающихся стран. С учетом этих фактов становится ясным, что именно городской климат, а не общий климат, становится все более важным климатическим фактором для подавляющего большинства населения. Это один из наиболее убедительных аргументов, подчеркивающих важность городской климатологии как ключевой области исследований, заслуживающей внимания и выделения специальных ресурсов.

Во-вторых, следует помнить, что доля населения, проживающего в городах, сильно варьируется от страны к стране и, как правило, бывает выше в высокоиндустриальных странах с развитой экономикой. В противоположность этому, в основном в аграрных и развивающихся странах сельское население превышает городское население в большой мере, и, следовательно, именно там ожидается основной прирост урбанизации в будущем. Оценка прогнозов урбанизации на будущее должна дать пред-

to the current levels whereas that of the rest of the world (Global North), would only add another 13.3% to its current urban population size (UN DESA, 2023). The world's urban population is expected to adjust to these trends accordingly weighting towards the Global South. In these two groups of countries, Kazakhstan is closer to the former group of developing nations because it is expected to have a fairly large increase (46.5%) in the size of its current urban population by the mid-21st century. In other words, Kazakhstan is projected to witness an increase of over 5 million urban inhabitants by the year 2050 (UN DESA, 2023).

When discussing urban climate, it is essential to clarify the concept known as the Urban Heat Island (UHI). The UHI is an additional heat leading to a detectable temperature difference in urban areas compared to their rural surroundings due to non-natural land cover and human activity (Howard, 1818). This effect is due to multiple factors that are present in urban areas such as artificial surface, air pollution, urban geometry and characteristics of urban architecture, traffic congestion, etc. The UHI effect tends to be positively correlated with the size of a city and its population density and tends to be more pronounced in large cities. For instance, the UHI effect grows stronger with the size of the city and in cities with over one million population it can generate up to 5°C of additional heat. Besides generating the UHI effect, urbanization can modify the rainfall, enhancing the precipitation by 16% over the city (Liu and Niyogi, 2019). With the increasing urbanization and rapid industrialization in many parts of the world, it is expected that the mean global urban temperature around the world will increase significantly (Jones et al., 1990 and Marcotullio et al., 2021). The economic growth, especially in developing nations, un-

THE ECONOMIC GROWTH, ESPECIALLY IN DEVELOPING NATIONS, UNFORTUNATELY, WOULD INEVITABLY CONTRIBUTE TO STRONGER AND MORE DETRIMENTAL URBAN CLIMATE EFFECTS

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ, ОСОБЕННО В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ, К СОЖАЛЕНИЮ, НЕИЗБЕЖНО СПОСОБСТВУЕТ УСИЛЕНИЮ И УХУДШЕНИЮ КЛИМАТИЧЕСКИХ ЭФФЕКТОВ В ГОРОДАХ

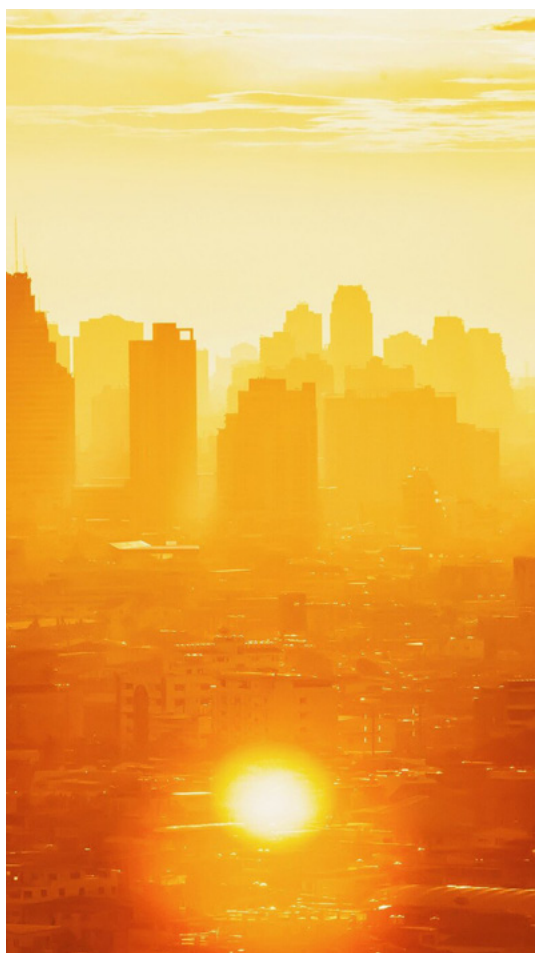

ставление о климатическом профиле будущих проблемах растущих городов. В общем, можно утверждать, что основным источником будущей урбанизации и вызовов в области городской климатологии будет часть мира, называемая «Глобальным Югом» или развивающимися странами. Согласно наиболее свежим прогнозам населения ООН, городское население Глобального Юга ожидается увеличится примерно на две трети (66,9%) по сравнению с текущими уровнями, в то время как население остальной части мира (Глобального Севера) увеличится всего на 13,3% от текущего размера городского населения (ООН ДЭСВ, 2023). Ожидается, что мировое городское население соответствующим образом сдвинется больше в сторону Глобального Юга. В этих двух группах стран Казахстан ближе к первой группе развивающихся стран, потому что в Казахстане ожидается довольно большой прирост (46,5%) размера текущего городского населения к середине XXI века. Так, например, прогнозируется, что к 2050 году городское население Казахстана увеличится на более чем 5 миллионов человек (ООН ДЭСВ, 2023).

При обсуждении городского климата важно разъяснить концепцию, известную как Городский остров тепла (ГОТ). ГОТ представляет собой дополнительное тепло, приводящее к заметной разнице в температуре в городских районах по сравнению с окружающей сельской местностью из-за искусственного покрытия земли и человеческой деятельности (Говард, 1818). Этот эффект обусловлен множеством факторов, характерных для городских территорий, таких как искусственные покрытия, загрязнение воздуха, городская геометрия и архитектурные особенности, дорожные заторы и т. д. Эффект ГОТ обычно положительно коррелируется с размерами

fortunately, would inevitably contribute to stronger and more detrimental urban climate effects. For instance, it has been noted that China used more cement in just three years from 2011 to 2013 than the U.S. did in the entire 20th century (Gatesnotes.com, 2014). Obviously, this extensive quantity of cement was predominantly utilized as a surface material within Chinese urban areas, which played a significant role in amplifying the Urban Heat Island (UHI) phenomenon.

As it was already mentioned, the urban climate issues are relevant for Kazakhstan primarily because of its growing urban population. Another factor that makes this issue relevant is the distribution of the urban population between the cities. Notably, over the past three decades, urban population growth in Kazakhstan has been concentrated largely within a handful of major urban centers. For instance, in 1990, the top three largest cities accounted for nearly 23% of the country's

города и его плотностью населения, и проявляется более сильно в крупных городах. Например, ГОТ усиливается с увеличением размеров города, и в городах с населением свыше одного миллиона человек он может привести к дополнительному потеплению до 5°C. Помимо формирования эффекта ГОТ, урбанизация может изменять количество осадков, увеличивая их величину на 16% в пределах города (Лю и Нийоги, 2019). С увеличением урбанизации и быстрым индустриальным развитием во многих частях мира ожидается значительное увеличение средней температуры в городах по всему миру (Джонс и др., 1990; Маркотульо и др., 2021). Экономический рост, особенно в развивающихся странах, к сожалению, неизбежно способствует усилению и ухудшению климатических эффектов в городах. Например, отмечено, что Китай использовал больше цемента всего за три года с 2011 по 2013 годы, чем США за весь XX век (Gatesnotes.com, 2014). Очевидно, что значительное количество этого цемента было в основном использовано в качестве покрытия на поверхности городских территорий, что существенно способствовало усилению эффекта ГОТ.

Как уже упоминалось, проблемы городского климата актуальны для Казахстана в первую очередь из-за роста городского населения. Еще одним фактором, который делает эту проблему актуальной, является распределение городского населения между городами. Замечено, что за последние три десятилетия рост городского населения в Казахстане сосредотачивается в основном в нескольких крупных городских центрах. Например, в 1990 году топ-три крупнейших города составляли почти 23% от общего городского населения страны. В сравнении с этим, к 2023 году на долю этих трёх крупнейших города уже приходится более 40% городского населения страны. Их совокупный размер населения и земельных площадей более чем удвоились за последние три десятилетия, аналогично увеличились и их территории. Учитывая, что эффекты городского климата коррелируют с ростом населения, очевидно, что общее воздействие городского климата на население Казахстана усилилось в последние десятилетия, что

total urban population. In contrast, as of 2023, these top three cities are now home to over 40% of the country's urban population. Their combined population size and land areas have more than doubled since then and so did land their areas. Given that the effects of urban climate are correlated with population growth, it is evident that the overall influence of urban climate on human populations has intensified in Kazakhstan over the recent decades, resulting in greater exposure of more people to these effects.

Despite growing concerns, urban climatology is largely understudied and climate research is mostly done outside local and urban contexts in Kazakhstan. The available studies, although limited in number, provide compelling evidence of significant UHI effects and the presence of more extreme temperatures in Kazakhstan's major urban centers compared to surrounding rural lands. Astana, as a focal point in urban climate research, gains significant interest due to its remarkable population growth, expansion in urban land area, and profound surface transformation. Since 1997, its population has nearly quadrupled, with the majority of this growth being accomplished by the conversion of previously rural and vacant lands on the left bank of the Ishim River. These conditions make Astana an almost ideal case for studying how significant transformations of unused rural land into urban areas can impact the local urban climate. The existing studies present robust evidence of a strong UHI effect in the city of Astana (Konstantinov, 2015; Berlessova and Konstantinov, 2020; Askar et al., 2021). Moreover, some of the research findings appear to be interesting and hold practical implications. For example, it was discovered that compact high-rise and mid-rise buildings notably amplify the existing UHI effect, with the most

OVER THE PAST THREE DECADES, URBAN POPULATION GROWTH IN KAZAKHSTAN HAS BEEN CONCENTRATED LARGELY WITHIN A HANDFUL OF MAJOR URBAN CENTERS

ЗА ПОСЛЕДНИЕ ТРИ ДЕСЯТИЛЕТИЯ РОСТ ГОРОДСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ СОСРЕДОТАЧИВАЕТСЯ В ОСНОВНОМ В НЕСКОЛЬКИХ КРУПНЫХ ГОРОДСКИХ ЦЕНТРАХ

привело к более широкому распространению этих эффектов среди большего числа людей.

Несмотря на растущую актуальность, городская климатология в значительной степени остается мало исследованной, и исследования климата в основном проводятся вне местных и городских контекстов в Казахстане. Доступные исследования, хотя и ограничены по количеству, предоставляют убедительные доказательства существенных эффектов ГОТ и наличия более экстремальных температур в крупных городских центрах Казахстана по сравнению с окружающей сельской местностью. Астана в контексте Казахстана, как центральная точка в исследованиях городского климата, привлекает значительное внимание благодаря своему необычному росту населения, расширению городских территорий и разительным изменениям на поверхности городской территории. С 1997 года ее население почти учетверилось, причем большая часть этого роста была достигнута за счет преобразования ранее сельских и малоиспользуемых земель на левом берегу реки Ишим. Эти условия делают Астану почти идеальным примером для изучения того, как существенные преобразования неиспользуемых сельских земель в городские районы могут влиять на местный городской климат. Существующие исследования представляют убедительные доказательства сильного эффекта ГОТ в городе Астана (Konstantinov, 2015; Berlessova and Konstantinov, 2020; Askar et al., 2021). Кроме того, некоторые результаты исследований кажутся интересными и имеют практическое значение. Например, было обнаружено, что компактные высокие и средние здания значительно усиливают существующий эффект ГОТ, с наиболее выраженным влиянием, наблюдаемым летом (Berlessova and Konstantinov, 2020). В

pronounced impact observed during the summer months (Berlessova and Konstantinov, 2020). In another study, it was found that the extensive urban expansion of Astana over the past four decades led to significant shifts in annual average maximum and minimum temperatures, as well as the daily temperature range. These changes can be directly attributed to the city's urban development (Askar et al., 2021).

It can be said that urban climate studies are not extensive in developing countries. There is a strong geographical bias towards cities in western countries and Kazakhstan is not an outlier in this trend. Articles studying urban climate in these parts of the world are quite numerous so they are highly disproportionate to their share of the global population (Lamb et al., 2019). This geographic inconsistency can come as a result of various reasons. Usually, it is countries of the West that have sufficient resources to sustain good research activity on various issues including urban climate. Apparently, countries with very limited scientific resources cannot compete with

themideastbeast.com

другом исследовании было установлено, что обширное городское расширение Астаны за последние четыре десятилетия привело к значительным изменениям в годовых средних максимальных и минимальных температурах, а также в суточном температурном разбросе. Эти изменения можно непосредственно связать с городским развитием города (Аскар и др., 2021).

Можно сказать, что исследования городского климата не широко распространены в развивающихся странах. Существует ярко выраженный географический уклон в пользу городов в западных странах, и Казахстан не является исключением из этой тенденции. Исследования на тему городского климата в этих частях мира, довольно многочисленны, поэтому они сильно несоразмерны своей доле в мировом населении (Лэмб и др., 2019). Это географическое несоответствие может быть результатом различных причин. Обычно страны Запада имеют достаточные ресурсы для поддержания активной исследовательской деятельности по различным вопросам, включая городской климат. Очевидно, что страны с очень ограниченными научными ресурсами не могут конкурировать с странами из наиболее богатой части мира, что приводит к огромным неравенствам в области исследований в случае городских климатических исследований. Более того, в большинстве случаев финансирование исследований исходит из общественных источников, что делает исследовательские учреждения ответственными перед местными властями, которые в большинстве своем заинтересованы в решении местных вопросов.

В дополнение к региональному и городскому планированию, область городской климатологии в Казахстане должна быть неразрывно интегрирована в более обширные исследования климата, прежде всего по причинам, связанным с безопасностью и предотвращением бедствий. Согласно основным климатическим прогнозам, одним из наиболее актуальных рисков, которые климатические изменения представляют для Казахстана и Центральной Азии, является повышенная частота и сила неблагоприятных погодных явлений, в первую очередь связанных с экстремальными температурами и изменением осадков. Демографические факторы играют

countries in the wealthiest part of the world, which leads to huge inequalities in areas of research in urban climate case studies. Moreover, in most cases, research funding comes from public sources, which makes research institutions accountable to local authorities who are mostly interested in local issues.

In addition to regional and urban planning, the field of urban climatology in Kazakhstan should be seamlessly integrated into broader climate studies, primarily for reasons related to security and disaster prevention. According to major climate projections, one of the most pertinent risks posed by climate change to Kazakhstan and the Central Asian region is the heightened frequency and severity of adverse weather events, predominantly linked to extreme temperatures and shifts in precipitation patterns. Demographic factors play a significant role, with increasing urbanization and the concentration of large populations in a few major urban centers escalating the anticipated costs associated with these extreme weather events. Recent floods in cities like Astana and other major urban areas in northern Kazakhstan have vividly demonstrated the substantial and far-reaching consequences of such events. In this context, the development of resilience strategies against the adverse effects of local and urban climate conditions should be considered an essential component of comprehensive climate studies.

References:

- Askar, Akida, Talgat, Abzhanov, Yongdong Wang, Yongcheng, Zhao and Jiaqiang, Lei (2021). Temperature variation and urban heat island effect in Nur-Sultan during 1973 to 2015. *Arid Land Geography*, 44(2): 316-326.
- Berlessova, A. and Pavel, Konstantinov (2020). Local climate zones in the city of Nur-Sultan (Kazakhstan) and their connections with urban heat island and thermal comfort. *IOP*

EXTENSIVE URBAN EXPANSION OF ASTANA OVER THE PAST FOUR DECADES LED TO SIGNIFICANT SHIFTS IN ANNUAL AVERAGE MAXIMUM AND MINIMUM TEMPERATURES, AS WELL AS THE DAILY TEMPERATURE RANGE

ОБШИРНОЕ ГОРОДСКОЕ РАСШИРЕНИЕ АСТАНЫ ЗА ПОСЛЕДНИЕ ЧЕТЫРЕ ДЕСЯТИЛЕТИЯ ПРИВЕЛО К ЗНАЧИТЕЛЬНЫМ ИЗМЕНЕНИЯМ В ГОДОВЫХ СРЕДНИХ МАКСИМАЛЬНЫХ И МИНИМАЛЬНЫХ ТЕМПЕРАТУРАХ, А ТАКЖЕ В СУТОЧНОМ ТЕМПЕРАТУРНОМ РАЗБРОСЕ

значительную роль, с увеличением урбанизации и концентрацией большого населения в нескольких крупных городских центрах растут ожидаемые затраты, связанные с этими экстремальными погодными явлениями. Недавние наводнения в городах, таких как Астана, и других крупных городских районах северного Казахстана наглядно продемонстрировали существенные и далеко идущие последствия подобных событий. В этом контексте разработка стратегий устойчивости к неблагоприятным воздействиям местного и городского климата должна рассматриваться как важная составляющая комплексных исследований климата.

Источники:

- Аскар, Акида, Талгат, Абжанов, Йонгдун, Ван, Ионгчэнг, Чжао и Цзяцянь, Лей (2021). Temperature variation and urban heat island effect in Nur-Sultan during 1973 to 2015. *Arid Land Geography*, 44(2): ст. 316-326.
- Берлесова, А. и Павел, Константинов (2020). Локальные климатические зоны города Нур-Султан (Казахстан) и их связь с городским островом тепла и тепловым комфортом. Серия конференций IOP: Наука о Земле и окружающей среде, декабрь 2020 г.
- Всемирный банк и Азиатско-Тихоокеанский банк развития (2021). Про-филь климатического риска по стране: Казахстан. Доступно по адресу: https://climateknowledgeportal.worldbank.org/sites/default/files/2021-06/15834-WB_Kazakhstan%20Country%20Profile-WEB.pdf. Дата обращения: 28.09.2023.
- Gatesnotes.com (2014). Вы обнимали сегодня бетонный столб? Доступно по адресу: <https://www.gatesnotes.com/Making-the-Modern-World>. Дата обращения: 03.02.2023.
- Гао, Цзин и Брайан, О'Neill (2020). Картирование глобальной городской территории XXI века с помощью моделирования на основе данных и общих социально-экономических путей. *Nature Communications* Vol. 11: ст. 1-12.
- Говард, Люк (1818). Климат Лондона, полученный на основе метеорологических наблюдений. Cambridge University Press.
- Департамент ООН по экономическим и социальным вопросам (2022). Отдел народонаселения Департамента по эконо-

- Conference Series: Earth and Environmental Science, December 2020.
- Gao, Jing and Brian, C. O'Neill (2020). Mapping global urban land for the 21st century with data-driven simulations and Shared Socioeconomic Pathways. *Nature Communications* Vol. 11: 1-12.
- Gatesnotes.com (2014). Have you hugged a concrete pillar today? Retrieved from <https://www.gatesnotes.com/Making-the-Modern-World>. Accessed on 03.02.2023.
- Hoorweg, Daniel H. and Kayla, Pope (2014). Socio-economic pathways and regional distribution of the world's 101 largest cities. GCIF Working Paper No. 4.
- Howard, Luke (1818). *The climate of London deduced from meteorological observations*. Cambridge University Press.
- Jones, Philip D., Pavel Y. Groisman, Michael, Coughlan, Neil Plummer, Wei-Chyung, Wang and Thomas, R. Karl (1990). Assessment of urbanization effects in time series of surface air temperature over land. *Nat. Clim. Change* No. 347: 169–172.
- Konstantinov, Pavel (2015). Urban Heat Island phenomenon in extreme continental climate (Astana, Kazakhstan). Conference: EGU General Assembly 2015.
- Lamb, William F., Felix, Creutzig, Max W., Callaghan and Jan C., Minx (2019). Learning about urban climate solutions from case studies. *Nature Climate Change*, Vol. 9: 279–287.
- Liu, Jie and Dev Niyogi (2019). Meta-analysis of urbanization impact on rainfall modification. *Scientific Reports* 9(7301): 1-14.
- Makhanov, Kanat (2021). Studying the public perception of climate change and environmental issues in Kazakhstan. Eurasian Research Institute. Retrieved from https://www.eurasian-research.org/publication_categories/articles/page/8/. Accessed on 26.09.2023.
- Marcotullio, Peter J., Carsten, Keßler, Rebeca, Quintero Gonzalez and Michael, Schmeltz (2021). Urban growth and heat in tropical climates. *Frontiers in Ecology and Evolution* Vol. 9: 1-21. doi: 10.3389/fevo.2021.616626.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (2022). The Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations. *World Urbanization Prospects*.
- United Nations Human Settlements Programme (2016). *World Cities Report 2016*. UN-Habitat, Nairobi.
- World Bank Group and Asian Development Bank (2021). Climate risk country profile Kazakhstan. Retrieved from https://climateknowledgeportal.worldbank.org/sites/default/files/2021-06/15834-WB_Kazakhstan%20Country%20Profile-WEB.pdf. Accessed on 28.09.2023.
- мическим и социальным вопросам Организации Объединенных Наций. Перспективы мировой урбанизации.
- Джонс, Филип Д., Павел Ю., Гройсман, Майкл, Кофлан, Нил, Пламмер, Вэй-Чьюнг, Ван и Томас, Р. Карл (1990). Оценка последствий урбанизации во временных рядах температуры приземного воздуха над сушей. *Nat. Clim. Change* No. 347: ст. 169–172.
- Константинов, Павел (2015). Феномен городского острова тепла в резко континентальном климате (Астана, Казахстан). *Европейский союз геонаук 2015 г.*
- Лэмб, Уильям Ф., Феликс, Крейциг, Макс В., Каллаган и Ян К., Минкс (2019). Изучение решений городского климата на основе тематических исследований. *Nature Climate Change*, Vol. 9: ст. 279–287.
- Лю, Цзе и Дев, Ниёги (2019). Мета-анализ влияния урбанизации на изменение количества осадков. *Scientific Reports*, 9(7301): ст. 1-14.
- Маркотуллио, Питер Дж., Карстен, Кесслер, Ребека, Кинтеро, Гонсалес и Михаэль, Шмельц (2021). Рост городов и жара в тропическом климате. *Frontiers in Ecology and Evolution*, Vol. 9: ст. 1-21. doi: 10.3389/fevo.2021.616626.
- Маханов, Канат (2021). Изучение общественного восприятия изменения климата и экологических проблем в Казахстане. Eurasian Research Institute. Доступно по адресу: https://www.eurasian-research.org/publication_categories/articles/page/8/. Дата обращения: 26.09.2023.
- Программа ООН по населенным пунктам (2016). *Отчет о городах мира 2016 г.* UN-Habitat, Найроби.
- Хорнвег, Дэниел Х. и Кайла, Поуп (2014). Социально-экономические пути и региональное распределение 101 крупнейшего города мира. GCIF Working Paper No. 4.

YÜKSELEN ÇİN'İN ÇOĞALAN SORUNLARI

OMIRBEK HANAYI

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
UZMAN ARAŞTIRMACISI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ,
АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕР

КҮШЕЙГЕН ҚЫТАЙДЫҢ ШИЕЛЕНІСКЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Çin, son 30 yıldaki hızlı ekonomik büyüme performansı sayesinde şu anda dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelmiştir. Ancak bu süreç içerisinde yıllardır üstü örtülü kalmış sorunları da gün yüzüne çıkmaya başlamaktadır. Ekonomik yükselişine paralel olarak artan gücü Pekin'in ekonomik bir güç olmaktan ziyade küresel süper güç olma rüyasına karpılmasına neden olmaktadır. Lakin, Çin yönetimi son yıllarda giderek belirginleşen birçok iç ve dış sorunlarla karşı karşıya olmasına rağmen, bu sorunlarını uzun süredir görmezden gelmesi de başlı başına bir sorun yaratmaktadır.

Her ne kadar Çin'in yükselişini Pekin yönetiminin son 30 yıldır uyguladığı "Sosyalist Pazar Ekonomisi" çerçevesindeki reformlarla değerlendirmek mümkünse de, ülkenin mevcut en büyük sorunlarının başında ekonomik sorunların geldiği bir gerçektir. Zaten son yıllarda Çin ekonomisinin büyüme hızı düzenli bir şekilde yavaşlamakta, COVID-19 salgını sonrasında bu yavaşlama daha da büyümektedir. Örneğin, 2020'de %2.2 büyüme oranıyla son 40 yılın en düşük büyümesini yaşayan Çin ekonomisi, 2021'de %8.4 oranındaki bir artışın ardından, 2022'de tekrar yavaşlayarak sadece %3'lük bir büyüme oranı yakalamıştır [Çin Ulusal İstatistik

**ÇİN'İN ENERJİDE
DIŞA BAĞIMLILIĞININ
HALA YÜKSEK
DÜZEYDE
OLDUĞU DİKKATE
ALINDIĞINDA, ENERJİ
GÜVENLİĞİNİN
SAĞLANMASI
KONUSU
CİDDİ RİSKLER
BARINDIRMAKTADIR**

**ҚЫТАЙДЫҢ
ЭНЕРГЕТИКАДА
СЫРТҚА
ТӘУЕЛДІЛІГІ
ӘЛІ ДЕ ЖОҒАРЫ
ЕКЕНІН ЕСКЕРСЕК,
ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ
ҚАУІПСІЗДІГІН
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ
ҮЛКЕН МӘСЕЛЕ**

Соңғы 30 жылдағы қарқынды экономикалық өсу көрсеткіштерінің арқасында Қытай қазір әлемдегі екінші үлкен экономикаға айналғанымен, бірақ бұл үдерісте жылдар бойы көмескіленіп келген мәселелер де жарыққа шыға бастады. Қытайдың экономикалық күшеюмен қатар мемлекет қуатының да артуы ресми Пекиннің экономикалық держава ғана емес, жаһандық держава болу қиялын да асқындыра түсті. Дегенмен, Қытай билігінің соңғы жылдары анық байқала бастаған көптеген ішкі және сыртқы мәселелерге тап болғанымен, бұл мәселелерді ұзақ уақыт елемей де өз алдына бір мәселе болып отыр.

Қалай дегенмен Қытайдың күшеюін ресми Пекиннің соңғы 30 жылда жүзеге асырған «Социалистік нарықтық экономика» аясындағы реформаларынан бөле қарауға болмаса да, елдің ең үлкен өзекті мәселелерінің көш басында және де экономикалық мәселелер тұрғанын айтуға болады. Онсыз да соңғы жылдары Қытай экономикасының өсу қарқыны тұрақты түрде баяулап, COVID-19 індетінен кейін бұл баяулау одан ары еселене түсті. Мысалы, 2020 жылы 2,2% өсу қарқынымен соңғы 40 жылдағы ең төмен көрсеткішті бастан

chinadialogue.net

өткерген Қытай экономикасы 2021 жылы 8,4% өскеннен кейін 2022 жылы қайтадан баяулап, небәрі 3% өсті. [Қытай Ұлттық статистика институты, 2023a]. Ал, 2023 жылы Қытай экономикасы 4,8%-ға өседі деген болжам бар [БҰҰ, 2023]. Ұзақ уақыт бойы Қытай экономикасының негізгі локомотивтерінің бірі болған жылжымайтын мүлік секторы қазіргі жағдайда күйреу шегіне жақындады. Мысалы, Қытайда 2022 жылы коммерциялық жылжымайтын мүлікті сату 24,3%-ға және тұрғын үй сату 26,8%-ға төмендеді. Жаңа тұрғын үй құрылысының 39,4%-ға төмендеуі байқалады. Жылжымайтын мүлік секторына салынған инвестицияның жалпы көлемі 2022 жылы 10%-ға азайғаны байқалады. Сонымен қатар, жылжымайтын мүлік секторындағы шетелдік компаниялардың саны өткен жылмен салыстырғанда 48,4%-ға азайып, 581-ге дейін қысқарды, ал тікелей шетелдік инвестиция көлемі 41,8%-ға азайды [Қытай Ұлттық статистика институты, 2023b]. Қытайдың жылжымайтын мүлік секторындағы дағдарыс 2023 жылы тереңдей түсті. Мысалы, 2023 жылдың қаңтар-тамыз айларында коммерциялық жылжымайтын мүлікті сату өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 7,1%-ға және тұрғын үйді сату 5,5%-ға төмендесе, жаңа тұрғын үй құрылысы 24,4%-ға төмендеді. Осы кезеңде жылжымайтын мүлік секторындағы жалпы инвестиция 8,8%-ға және шетелдік инвестиция 41,6%-ға төмендеді [Қытай Ұлттық статистика институты, 2023c]. Жылжымайтын мүлік секторы соңғы 30 жылда Қытайдың экономикалық өсімінде бастамашы салалардың бірі болғанын және жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуде маңызды рөл атқаратынын ескерсек, тереңдеп баратқан жылжымайтын мүлік дағдарысының қазіргі жағдайы ел экономикасына кері әсер етпей қоймайды.

Қытай экономикасының тұрақты өсуін сақтау үшін артып келе жатқан энергия тұтынуды үзіліссіз қамтамасыз ету қажет. Бірақ Қытай өзінің энергетикалық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін сыртқы көздерге айтарлықтай тәуелді болғандықтан, энергетикалық қауіпсіздігінде де қауіп-қатер бар. Қытайдың энергия тұтынуы қазіргі уақытта дүние жүзіндегі энер-

тик Kurumu, 2023a]. 2023'te ise, Çin ekonomisinin %4.8 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir [BM, 2023]. Uzun bir dönem Çin ekonomisinin temel lokomotiflerinden biri niteliğini taşıyan emlak sektörü, mevcut durumuyla neredeyse çökme noktasına doğru sürüklenmektedir. Örneğin, Çin'de 2022'de ticari emlak satışında %24.3, konut satışında ise %26.8'lik bir düşüş yaşanmıştır. Yeni konut inşaatında da %39.4 oranında bir azalma görülmektedir. Aynı yıl içerisinde emlak sektörüne yapılan toplam yatırımın da %10 gerilediği fark edilmektedir. Ayrıca, emlak sektöründeki yabancı şirketlerin sayısı 581'e inerek, bir önceki yıla göre %48.4 azalış gösterirken, doğrudan yabancı yatırım miktarı da %41.8 oranında düşüş kaydetmiştir [Çin Ulusal İstatistik Kurumu, 2023b]. 2023'te de Çin'in emlak sektöründeki kriz derinleşerek devam etmektedir. Örneğin, Ocak-Ağustos 2023'te geçen yılın aynı dönemine göre ticari emlak satışı %7.1 ve konut satışı %5.5 oranında düşerken, yeni konut inşaatı %24.4 oranında azalmıştır. Aynı dönem emlak sektörüne yapılan toplam yatırım %8.8, yabancı yatırım ise %41.6 oranında azalış göstermiştir [Çin Ulusal İstatistik Kurumu, 2023c]. Son 30 yıldır emlak sektörünün Çin'in ekonomik büyümesinin lokomotiflerinden biri olduğu ve istihdam güvenliğinde önemli bir rol oynadığı dikkate alındığında, mevcut durumuyla giderek derinleşen emlak krizinin ülke ekonomisine yansımalarının kaçınılmaz olduğu ifade edilebilir.

Çin ekonomisinin istikrarlı büyümesinin sürdürülebilmesi için, giderek artan enerji tüketiminin kesintisiz bir şekilde karşılanması gerekmektedir. Lakin ülke enerji ihtiyacını karşılamada önemli ölçüde dışa bağımlı olması nedeniyle enerji güvenliği riskini taşımaktadır. Çin'in enerji tüketimi mevcut durumuyla dünya enerji tüketiminin yaklaşık dörtte birini oluşturmakta olup, önümüzdeki dönemde sürekli artarak devam etmesi beklenmekte-

**ÇEVRE
SORUNLARININ
EN AZINDAN KISA
VE ORTA VADEDE
ÇİN'DE EKONOMİK
BÜYÜMESİNİ,
SÜRDÜRÜLEBİLİR
KALKINMAYI VE
İNSAN SAĞLIĞINI
OLUMSUZ YÖNDE
ETKİLEYEN ÖNEMLİ
SORUNLAR
ARASINDA YER
ALACAĞI İFADE
EDİLEBİLİR**

**ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
МӘСЕЛЕЛЕР
ҚЫТАЙДАҒЫ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ӨСУГЕ, ТҰРАҚТЫ
ДАМУҒА
ЖӘНЕ АДАМ
ДЕНСАУЛЫҒЫНА
КЕМ ДЕГЕНДЕ
ҚЫСҚА ЖӘНЕ ОРТА
МЕРЗІМДЕ КЕРІ ӘСЕР
ЕТЕТІН МАҢЫЗДЫ
МӘСЕЛЕЛЕРДІҢ БІРІ
БОЛАРЫ ДАУСЫЗ**

гия тұтынуудың шамамен төрттен бірін құрайды және алдағы кезеңде де өсе береді деген болжам бар. Осы тұрғыда 2030 жылы Қытайдың жылдық мұнай тұтынуы 740 миллион тоннаға, жылдық табиғи газ тұтынуы 500 миллиард текше метрге, жылдық көмір тұтынуы 6 миллиард тоннаға, жылдық электр қуатын тұтынуы 10,7 триллион киловатт сағатқа жетеді деп болжанып отыр [GEIDCO, 2023]. Қытайдың энергетикада сыртқа тәуелділігі әлі де жоғары екенін ескерсек, энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуі үлкен мәселе. Мәселен, Қытайдың мұнай тұтынуындағы импортқа тәуелділігі 2012 жылы 56,4%-ды құраса, бұл көрсеткіш 2022 жылы 71,2%-ға жетті. Елдің табиғи газ тұтынуындағы импортқа тәуелділік деңгейі 2012 жылы 25,9% болса, бұл көрсеткіш 2022 жылы 40% болды. 2023 жылдың бірінші жартыжылдығында Қытайдың мұнай тұтынуындағы сыртқа тәуелділігі 72,8%-ды, табиғи газ тұтынуындағы сыртқа тәуелділігі 39,5%-ды құрады [Фан, Ванг және т.б., 2023]. Қытайда 2020 жылдан бері жалғасып келе жатқан электр қуатының жетіспеу мәселесін елдегі энергетикалық қауіпсіздік тәуекелінің бір көрсеткіші ретінде қарастыруға болады. Сонымен қатар, Қытайдың энергия импортының күре тамыры ретінде жылдық жалпы мұнай импортының 80%-ы өтетін Малакка бұғазының жаһандық және аймақтық геосаяси және геоэкономикалық шиеленістердің әсеріне тікелей қырау ықтималдығы Қытайдың энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі тәуекелдерді арттыратын факторлардың бірі. Бұған қоса, ресми Пекин энергетикалық ынтымақтастық орнатқан энергия өндіруші және транзиттік елдердегі ықтимал саяси және экономикалық дағдарыс Қытайдың энергия импорты мен энергетикалық қауіпсіздігіне кері әсер етуі мүмкін екенін назардан тыс қалдыруға болмайды. Қытай

dir. Bu bağlamda, 2030'da Çin'in yıllık petrol tüketiminin 740 milyon tona, yıllık doğalgaz tüketiminin 500 milyar metreküpe, yıllık kömür tüketiminin 6 milyar tona ve yıllık elektrik tüketiminin ise 10.7 trilyon kilovat saate ulaşacağı tahmin edilmektedir [GEIDCO, 2023]. Çin'in enerjide dışa bağımlılığının hala yüksek düzeyde olduğu dikkate alındığında, enerji güvenliğinin sağlanması konusu ciddi riskler barındırmaktadır. Örneğin, 2012'de Çin'in petrol tüketiminde ithalata bağımlılığı %56.4 iken, 2022'de bu rakam %71.2'ye yükselmiştir. 2012'de ülkenin doğalgaz tüketiminde ithalata bağımlılık oranı %25.9 iken, 2022'de bu rakam %40 olarak kaydedilmiştir. 2023'ün ilk yarısında ise, Çin'in petrol tüketiminde dışa bağımlılığı %72.8, doğalgaz tüketiminde dışa bağımlılığı ise %39.5 olarak gerçekleşmiştir [Fan, Wang ve diğerleri, 2023]. Halihazırda Çin'de 2020'den itibaren devam eden elektrik kesintileri sorunu ülkedeki enerji güvenliği riskinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Ayrıca, Çin'in enerji ithalatının can damarı olarak toplam petrol ithalatının %80'inin gerçekleştiği Malakka Boğazı'nın küresel ve bölgesel jeopolitik ve jeoekonomik tartışmalardan di-

мұнай және табиғи газ құбырларын салған Мьянмада және Қытай Хамбантота портын жалға алған Шри-Ланкада соңғы бірнеше жылда орын алған саяси және экономикалық дағдарыстардың мысалдары арқылы мұндай тәуекелдің болуын межелуге болады.

Ұзақ жылдар бойы қарқынды экономикалық даму мен экономикалық өсуге көбірек көңіл бөліп, қоршаған ортаны бұзудан тартынбаған Қытай бүгінде ауаның ластануы, судың ластануы, қоршаған ортаның ластануы және қоқыс сияқты үлкен экологиялық мәселелерге тап болып отыр. Йел экологиялық құқық және саясат орталығы (YCELP) жариялаған 2022 жылғы Экологиялық тиімділік индексі бойынша Қытай 28,4 ұпаймен 180 елдің арасында 160-шы орында тұр [YCELP, 2023]. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДҰ) мәлімдемесіне сәйкес, Қытайда ауаның ластануынан жыл сайын шамамен 2 миллион адам қайтыс болады [ДДҰ, 2023]. Өйткені Қытайдың көміртегі шығарындылары соңғы жылдары күн сайын артып келеді. Мыса-

rek etkilenme olasılığının yükseklігі де, Çin'in enerji güvenliгinin сағланmasında riskleri artıран фактörлер арасындаdır. Buna ek olarak, Пекин'in enerji іш бiрлігі курдуғу enerji үретісі ve транзит үлкелерде оласы бiр сiyasi ve економік кризін гүндеме гелмеси де Çin'in enerji италатını ve enerji güvenliгінi олуmsуз yөнде etkileyebileceғi де göz ардi edilmemelidir. Böylesi бiр riski, son бiрқағ yылда Çin'in petrol ve доғал газ борu hatларını дөşediғi Myanmar'da ve Hambantota limanını kiraladiғi Sri Lanka'da yaşanan сiyasi ve економік кризлер gibi örneклер үзеринден деғерлендірмек мүмкүндүр.

Уzun yıllardır hızlı економік калкынама ve економік бүйүмее daha çок ағирлік vererek çевreyi тaһrip етмектен çекинмеен Çin, гүнүмүзде hava kirliliғi, su kirliliғi, çевре kirliliғi ve çöp imhası başta olmak üzere бүйүк çевресел sorunlara maruz kalmaktadır. Yale Çевресел Hukuk ve Politika Merkezi (YCELP) tarafından yayınlanan 2022 Çевресел Performans Endeksi'ne göre Çin, 180 үлке arasında 28.4 puanla 160. sırada yer almaktadır [YCELP, 2023]. Dünya Saғlık Örgütü'nün (WHO) açıklamasına göre, Çin'de yылда yaklaşıк 2 milyon insan sadece hava kirliliғi nedeniyle hayatını kaybetmektedir [WHO, 2023]. Çünkü son yıllarda Çin'in karbon emisyonları süreklі olarak artmaktadır. Örneğін, 2021'de Çin'in karbondioksit emisyonları 10.523 milyar ton іken, 2022'de %9.1 artışla 11.48 milyar tona ulaşmıştir [WHO, 2023]. Nitekim ciddi kuraklık ve su sıkıntısı çекен бiр үлке olan Çin'de su kirliliғi sorunu da en önemli çевресел sorunlardan бiри olarak devam etmektedir. Dahası, 2021 Çin Saғlık İstatistikleri Raporu'na göre, su kirliliğinden kaynaklı еndемік florozis hastalığı үлкенin 28 bölgesindeki 66.254 milyar nüfusu etkilerken diğ florozisi olan 297.356 hasta ve iskelet florozisi olan 66.303 hasta tespit edilmiştir [Çin Ulusal Saғlık Komisyonu, 2021]. Söz konu-

ÇİN'İN ORTA GELİRLİ ÜLKE SINIFINDAN ÇIKMAYA ÇALIŞTIĞI BİR DÖNEME DENK GELEN YAŞLANMA SÜRECİ, AYNI ZAMANDA SOSYAL, SAĞLIK VE EKONOMİK BOYUTLARIYLA ÖNEMLİ BİR SORUN HALİNE DÖNÜŞMEKTEDİR

ҚЫТАЙДЫҢ ТАБЫСЫ ОРТАША ЕЛДЕР ҚАТАРЫНАН ШЫҒУҒА ТЫРЫСЫП ЖАТҚАН КЕЗЕҢІНЕ СӘЙКЕС КЕЛГЕН ҚАРТАЮ ҮДЕРІСІ ӘЛЕУМЕТТІК, ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҚТАРЫМЕН ДЕ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕГЕ АЙНАЛЫП ОТЫР

лы, Қытайдың көмірқышқыл газының шығарындылары 2021 жылы 10,523 миллиард тонна болса, 2022 жылы 9,1%-ға өсіп, 11,48 миллиард тоннаға жетті [ДДҰ, 2023]. Шыңдығында, қатты қуаңшылық пен су тапшылығынан зардап шегетін Қытайда судың ластану мәселесі де ең маңызды экологиялық қиындықтарының бірі болып келеді. Сонымен қатар, 2021 жылғы Қытай денсаулық сақтау статистикасына сәйкес, судың ластануынан туындаған ендемиялық флюороз елдің 28 аймағында 66,254 миллион халыққа әсер етсе, ал 297 356 тіс флюорозымен және 66 303 қаңқа флюорозымен ауыратын науқас анықталды [Қытай Ұлттық денсаулық сақтау комиссиясы, 2021]. Бұл экологиялық мәселелер Қытайдағы экономикалық өсуге, тұрақты дамуға және адам денсаулығына кем дегенде қысқа және орта мерзімде кері әсер ететін маңызды мәселелердің бірі болары даусыз. Мәселені экономикалық және қаржылық тұрғыдан қарастыратын болсақ, ресми Пекин алдағы жылдарда экологиялық қиындықтармен күресу үшін неғұрлым сауатты кәсіби мамандар, құрал-жабдықтар мен тұрақты бюджетті қамтамасыз етуі керек.

Ресми Пекин ұзақ жылдар бойы жүргізіп келе жатқан бір бала саясатының жағымсыз салдарының бірі ретінде демографиялық өзгерістерге ұшыраған Қытай халқының қартаю көрсеткіші де жыл санап артып келеді. Мысалы, 2012 жылы Қытайда 60 және одан жоғары жастағы қарттардың саны 194,37 миллион адам болып, жалпы халықтың 14,3%-ын құраса, 2022 жылы бұл көрсеткіш 267,36 миллионға жетіп, жалпы халықтың 18,9%-ын құрады [Қытай Ұлттық денсаулық сақтау комиссиясы, 2022]. Қытайдың табысы орташа елдер қатарынан шығуға тырысып жатқан кезеңіне сәйкес келген қартаю үдерісі әлеуметтік, денсаулық

su çevre sorunlarının en azından kısa ve orta vadede Çin'de ekonomik büyümesini, sürdürülebilir kalkınmayı ve insan sağlığını olumsuz yönde etkileyen önemli sorunlar arasında yer alacağı ifade edilebilir. Konuya ekonomik ve mali boyuttan baktığımızda, önümüzdeki yıllarda Pekin yönetiminin çevre sorunları ile mücadeleye çok daha fazla nitelikli insan kaynağı, ekipman ve düzenli bütçe sağlaması gerekmektedir.

Pekin yönetiminin uzun yıllardır uyguladığı tek çocuk politikasının olumsuz sonuçlarından birisi olarak demografik değişim sürecine giren Çin nüfusundaki yaşlanma oranı yıllar itibarıyla artmaktadır. Örneğin, 2012'de Çin'de 60 yaş ve üzeri yaşlı nüfus 194.37 milyon olarak toplam nüfusun %14.3'ünü oluştururken, 2022'de ise bu rakam 267.36 milyona ulaşarak toplam nüfusun %18.9'unu oluşturmaktadır [Çin Ulusal Sağlık Komisyonu, 2022]. Çin'in orta gelirli ülke sınıfından çıkmaya çalıştığı bir döneme denk gelen yaşlanma süreci, aynı zamanda sosyal, sağlık ve ekonomik boyutlarıyla önemli bir sorun haline dönüşmektedir. Özellikle nüfusun hızla yaşlanması karşısında

сақтау және экономикалық жақтарымен де маңызды мәселеге айналып отыр. Қытайда денсаулық сақтау мен әлеуметтік сақтандырудың кешенді жүйесінің болмауы, әсіресе халықтың тез қартаюы жағдайында бұл мәселе жетекші мәселелерінің біріне айналды. Дегенмен, артып келе жатқан сұраныспен салыстырғанда, елдегі қарттарға қызмет көрсету саласында қазірдің өзінде үлкен олқылық бар екені белгілі. Мысалы, егде жастағы халықтың 5%-ы немесе 9,5 миллионы халықаралық деңгейде қабылданған стандарттарға сәйкес күтім төсегіне мұқтаж болса, 2019 жылдың соңына қарай бұл көрсеткіш небәрі 4,38 миллион ғана болды [Қытай Банкі, 2022]. 2022 жылдың желтоқсан айындағы жағдай бойынша Қытайдың 31 провинциясы мен ірі қаласында қарттарға күтім көрсететін мекемелердің қамту деңгейі 62%-ды ғана құрады [Қытай Ұлттық денсаулық сақтау комиссиясы, 2022].

Осының бәріне қоса, Қытай билігі Тайвань мәселесі сияқты шешуі өте қиын мәселелермен де бетпе-бет келіп отыр. Қазір-

Çin'de kapsamlı bir sağık ve sosyal güvenlik sisteminin oluşturulmaması da, bu sorunun önde gelen meseleleri arasında yer almaktadır. Ancak artan taleple karşılaştırıldığında, ülkede yaşlı bakımı hizmetleri alanında halihazırda büyük bir boşluğun olduğu bilinmektedir. Örneğin, uluslararası kabul gören standartlara göre yaşlı nüfusun %5'inin ya da 9.5 milyonun yatakta bakıma ihtiyacı varken 2019'un sonu itibarıyla bu rakam sadece 4.38 milyona ulaşmıştır [Çin Bankası, 2022]. Aralık 2022 itibarıyla Çin'in 31 il ve büyük şehrinde yaşlı bakım hizmetleri veren kurumların kapsama oranı ise %62 düzeyindedir [Çin Ulusal Sağık Komisyonu, 2022].

Tüm bunlara ek olarak Çin, Tayvan sorunu gibi çözülmesi oldukça zor sorunlarla da karşı karşıyadır. Halihazırda Çin, Güney Çin Denizi ve Doğu Çin Denizi üzerindeki egemenlik tartışmaları nedeniyle birçok bölge ülkesiyle anlaşmazlık yaşarken, Hint-Pasifik'teki küresel ve bölgesel jeopolitik ve jeoekonomik mücadeleler ışığında Tayvan sorunu ve Çin-Tayvan ilişkilerinin geleceği de önemli bir soru işareti olma konumunu devam ettirmektedir. Çin'in son yıllardaki Tayvan'a yönelik askeri hareketliliğinin artmasıyla beraber Tayvan da Çin'i büyük bir tehdit olarak görmektedir. Pekin yönetimi her ne kadar Tayvan'ı Çin topraklarının bir parçası olarak algılasa da, Taipei yönetiminin Çin'e karşı Tayvan'ın mevcut statükosunu korumaya, hatta bağımsızlığını daha güçlü savunmaya devam edeceğine de kuşku bulunmamaktadır.

Özet olarak, Çin söz konusu ekonomik, ekolojik ve demografik sorunların yanı sıra, Tayvan sorunuyla beraber önemli jeopolitik ve jeoekonomik sorunlarla da karşı karşıyadır. Çünkü Kasım 2012'de Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in iktidara gelmesiyle Pekin yönetiminin gerek "Çin Rüyası" sloganı ve "Kuşak ve Yol" girişimi, gerekse "Çin Tarzı Büyük Güç Diplomasisi" çerçevesinde küresel hegemonya

ÇİN SÖZ KONUSU EKONOMİK, EKOLOJİK VE DEMOGRAFİK SORUNLARIN YANI SIRA, TAYVAN SORUNUYLA BERABER ÖNEMLİ JEOPOLİTİK VE JEOEKONOMİK SORUNLARLA DA KARŞI KARŞIYADIR

ҚЫТАЙ ЭКОНОМИКАЛЫҚ, ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ МӘСЕЛелЕРДЕН ТЫС, ТАЙВАН МӘСЕЛЕСІМЕН ҚАТАР МАҢЫЗДЫ ГЕОСАЯСИ ЖӘНЕ ГЕОЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚИЫНДЫҚТАРҒА ДА ТАП БОЛЫП ОТЫР

гі уақытта Қытай Оңтүстік Қытай теңізі мен Шығыс Қытай теңізіндегі егемендік дауларына байланысты көптеген аймақ елдерімен қайшылықта болып отырғанда, Үнді-Тынық мұхитындағы жаһандық және аймақтық геосаяси және геэкономикалық күрес аясында Тайвань мәселесі мен Қытай-Тайвань қарым-қатынасының болашағы да маңызды сұрақ туындатып отыр. Соңғы жылдары Қытайдың Тайваньға қарсы әскери белсенділігінің артуына байланысты Тайван билігі Қытайды басты қауіп ретінде қарастырып отыр. Ресми Пекин Тайванды Қытай территориясының бір бөлігі ретінде қабылдаса да, ресми Тайбэй Тайванның Қытайға қарсы қазіргі статус-квосын қорғауды және тіпті тәуелсіздігін нығайтуды жалғастыратыны сөзсіз.

Қорытындылай айтқанда, Қытай экономикалық, экологиялық және демографиялық мәселелерден тыс, Тайван мәселесімен қатар маңызды геосаяси және геэкономикалық қиындықтарға да тап болып отыр. Өйткені, 2012 жылы қарашада Қытай төрағасы Си Цзиньпин билікке келуімен ресми Пекиннің «Қытай арманы» ұраны аясында да, «Белдеу мен жол» бастамасы шеңберінде де, сондай-ақ «Қытай стиліндегі ұлы держава дипломатиясы» аясында да жаһандық гегемонияға ұмтылуы Қытайдың Батыс елдерімен, әсіресе АҚШ-пен бәсекелестігін арттыра түсті. Сондықтан жаһандық және аймақтық ауқымда өзінің саяси, экономикалық және әскери ықпалын арттыруға тырысып жатқан Қытай, әсіресе, әлемдік күштер тепе-теңдігі шоғырланған Үнді-Тынық мұхиты аймағында геосаяси оқшаулануға бетпе-бет келуі ықтимал. Бұл тұрғыда АҚШ пен оның одақтастары AUKUS, Quad және басқа да қауіпсіздік келісімдері арқылы Үнді-Тынық мұхиты аймағында Қытайға қарсы одақтастығын одан әрі кеңейтуге тыры-

арайына гирмесі, Чін'ін АБД башта олмак üzere Батı үлкелеріле рекабетіні артıрмактадр. Долайысыла күресел ве бөлгесел чпта кенді сйаси, економик ве аскери еткисіні артıрмайа чалшан Чін'ін, өзеллікле күресел гүч денгесіні одакландығы Hint-Пасифик бөлгесінде јеополитик чеврелемейле каршы каршыа гелмесі де сөз конусудр. Бу доғрлутуда АБД ве мүттефиклери Hint-Пасифик бөлгесінде герек АУ-КУС ве Quad герексе дігер гүвенлик алашмаларыла Hint-Пасифик бөлгесінде Чін'е каршы иттифакını дага да генішетмее чалшмактадр. Айрыца, Пекин үнетімінін сон ыллардакы Тайван'а үнелік агресив алашымı ве Hong Kong политикасынын yanı sıra, Тибет ве Доғу Түркистан'дакы инсан haklarına айкыры баскы политикасы, демократик үлкелерін Чін'е тепкисіні артıрмактадр. Билхасса mevcut durumuyла Чін'ін АБД ве Аврупа Бирлігі (АВ) иле ілішкелери, нередесе сон отуз ылын ен дүшүк дүзевіндедр. Күресел hegemonya арайысында булунан тек парти үнетіміндеки Чін'ін сөз конусу sorunlarla nasıl баш едечегі, Пекин үнетімінін önümüzдеки дөнемде yeniden сйаси ве sosyo-ekonomik реформлар yapıп yapmayacağıyla доғрудан бағлантılıдр.

сып келеді Сонымен қатар, ресми Пекиннің Тайванға карсы агресивті көзқарасы мен соңғы жылдардағы Гонконг саясаты, Тибет пен Шығыс Түркистандағы адам құқықтарына қайшы қысым көрсету саясаты демократиялық елдердің Қытайға деген наразылығын арттырып отыр. Әсіресе, қазіргі жағдайда Қытайдың АҚШ және Еуропалық Одақпен (ЕО) қарым-қатынасы соңғы отыз жылдағы ең төменгі деңгейде. Жаһандық гегемонияға ұмтылған Қытайдың бір партиялық билік жағдайында бұл мәселелермен қалай күресуі ресми Пекиннің алдағы кезеңде қайтадан саяси және әлеуметтік-экономикалық реформалар жасай алу-алмауына тікелей байланысты.

Дереккөз:

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (2023). Қытайдағы ауаның ластануы. Сілтеме: <https://www.who.int/china/health-topics/air-pollution>. Қаралған уақыты: 05.10.2023.

GEIDCO (2023). Қытайдың 2030 жылға дейінгі энергетика мен электр энергетикасын дамыту жоспары және 2060 жылға дейінгі зерттеулер. Сілтеме: <https://yhp-website.oss-cn-beijing.aliyuncs.com>. Қаралған уақыты: 04.10.2023.

Қайнақтар:

- Çin Bankası (2022). Çin Нүфусунун Yaşланması: Mevcut Durumu, Nedenleri ve Etkileri. Alınan yer: <https://pic.bankofchina.com/bocappd/rareport/202201/P020220113723607167368.pdf>. Erişim tarihi: 06.10.2023.
- Çin Ulusal İstatistik Kurumu (2023a). Çin'in 2022 Ulusal Ekonomik ve Sosyal Gelişim Raporu. Alınan yer: http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202302/t20230227_1918979.html#:~:text=The%20per%20capita%20GDP%20in,percent%20over%20the%20previous%20year. Erişim tarihi: 03.10.2023.
- Çin Ulusal İstatistik Kurumu (2023b). 2022 Yılında Milli Emlak Sektöründeki Gelişme ve Satış. Alınan yer: http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202301/t20230118_1892298.html. Erişim tarihi: 03.10.2023.
- Çin Ulusal İstatistik Kurumu (2023c). Ocak-Ağustos 2023'te Ulusal Emlak Piyasasının Temel Durumu. Alınan yer: http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202301/t20230118_1892298.html. Erişim tarihi: 03.10.2023.
- Çin Ulusal Sağlık Komisyonu, (2021). 2021 Çin Sağlık İstatistikleri Raporu. Pekin: Peking Union Medical College Press, 2021.
- Çin Ulusal Sağlık Komisyonu (2022). Nüfusun Yaşlanma Nedenleri Hakkında 2021 Ulusal Raporu. Alınan yer: <http://www.nhc.gov.cn/cms-search/xxgk/getManuscriptXxgk.htm?id=e09f046ab8f14967b19c3cb5c1d934b5>. Erişim tarihi: 06.10.2023.
- Dünya Sağlık Örgütü (2023). Çin'deki Hava Kirliliği. Alınan yer: <https://www.who.int/china/health-topics/air-pollution>. Erişim tarihi: 05.10.2023.
- Fan Dalei, Wang Zongli, Wang, Yuyan (2023). 2023'ün İlk Yarısında Yurt İçi ve Yurt Dışındaki Petrol ve Gaz Kaynaklarının Durumunun Analizi ve Beklentileri. China Mining Magazine, 32(8): 1-8.
- GEIDCO (2023). Çin'in 2030 Enerji ve Elektrik Geliştirme Planı ve 2060'a Bakış Araştırması. Alınan yer: https://yhp-website.oss-cn-beijing.aliyuncs.com/upload/《中国2030年能源电力发展规划研究及2060年展望》_1616498546246.pdf Erişim tarihi: 04.10.2023.
- SOHU (2023). 2022 Yılında Çin'in Karbondioksit Emisyonları, Emisyon Yapısı ve İşlem Hacminin Analizi. Alınan yer: https://www.sohu.com/a/678555338_121388092. Erişim tarihi: 05.10.2023.
- Yale Çevre Hukuku ve Politikası Merkezi (2023). 2022 EPI Sonuçları. Alınan yer: <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/epi>. Erişim tarihi: 05.10.2023.

- Йел экологиялық құқық және саясат орталығы (2023). 2022 EPI нәтижелері. Сілтеме: <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/epi>. Қаралған уақыты: 05.10.2023.
- Қытайдың Ұлттық статистика институты (2023a). Қытайдың 2022 жылғы ұлттық экономикалық және әлеуметтік дамуы туралы есебі. Сілтеме: http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202302/t20230227_1918979.html#:~:text=The%20per%20capita%20GDP%20in,percent%20over%20the%20previous%20year. Қаралған уақыты: 03.10.2023.
- Қытайдың Ұлттық статистика институты (2023б). 2022 жылы Ұлттық жылжымайтын мүлік секторындағы даму және сату. Сілтеме: http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202301/t20230118_1892298.html. Қаралған уақыты: 03.10.2023.
- Қытайдың Ұлттық статистикалық институты (2023с). Ұлттық жылжымайтын мүлік нарығының 2023 жылғы қаңтар-тамыздағы негізгі жағдайы. Сілтеме: http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202301/t20230118_1892298.html. Қаралған уақыты: 03.10.2023.
- Қытай Ұлттық денсаулық сақтау комиссиясы (2021). 2021 Қытай денсаулық сақтау статистикасының есебі. Пекин: Пекин Одағы медициналық колледжінің баспасөзі, 2021.
- Қытайдың Ұлттық денсаулық сақтау комиссиясы (2022). Халықтың қартаюының себептері туралы 2021 жылғы Ұлттық есеп. Сілтеме: <http://www.nhc.gov.cn/cms-search/xxgk/getManuscriptXxgk.htm?id=e09f046ab8f14967b19c3cb5c1d934b5>. Қаралған уақыты: 06.10.2023.
- Қытай банкі (2022). Қытай халқының қартаюы: қазіргі жағдайы, себептері мен салдары. Сілтеме: <https://pic.bankofchina.com/bocappd/rareport/202201/P020220113723607167368.pdf>. Қаралған уақыты: 06.10.2023.
- Фан, Далеи, Ван, Цзунли, Ван, Юян (2023). 2023 жылдың бірінші жартыжылдығындағы отандық және шетелдік мұнай-газ ресурстарының жағдайын талдау және күту. China Mining журналы, 32(8): 1-8.
- SOHU (2023). Қытайдың 2022 жылғы көмірқышқыл газының шығарындыларын, эмиссия құрылымын және транзакция көлемін талдау. Сілтеме: <https://www.sohu.com> (Қаралған уақыты: 05.10.2023).

EXPANDING BRICS AND G20: NEW FEATURES OF THE MULTIPOLAR WORLD?

DR. ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

РАСШИРЕНИЕ БРИКС И G20: НОВЫЕ ПРИЗНАКИ МНОГОПОЛЯРНОГО МИРА?

The outcomes of the last annual BRICS summit in Johannesburg and the G20 summit in New Delhi sparked extensive debates on the world's apparent shift towards multipolarity due to their enlargement. The transformation from the BRICS to the BRICS+ and the inclusion of the African Union in the G20 indeed became important milestones for strengthening the voice of emerging nations. While acknowledging the potential and risks of enlargements, the paper reflects on the implications of these changes.

The 15th annual BRICS summit was held in Johannesburg, South Africa, from August 22–24, 2023. The summit, which brought together representatives of Brazil, Russia, India, China, and South Africa, was focused on inclusive multilateralism, mutually accelerated growth, sustainable development, and deepening interpersonal exchanges. The significant outcome of the summit was the expansion of the BRICS to the BRICS+ format, which was possible due to the decision to admit Argentina, Egypt, Ethiopia, Iran, Saudi Arabia, and the United Arab Emirates as full members of the BRICS as of January 1, 2024. In addition, it was proposed to develop the BRICS partner country model and a list of prospective

THE OUTCOMES OF THE LAST ANNUAL BRICS SUMMIT IN JOHANNESBURG AND THE G20 SUMMIT IN NEW DELHI SPARKED EXTENSIVE DEBATES ON THE WORLD'S APPARENT SHIFT TOWARDS MULTIPOLARITY DUE TO THEIR ENLARGEMENT

ИТОГИ ПРОШЕДШЕГО ЕЖЕГОДНОГО САММИТА БРИКС В ЙОХАННЕСБУРГЕ И САММИТА «БОЛЬШОЙ ДВАДЦАТКИ» В НЬЮ-ДЕЛИ ВЫЗВАЛИ БУРНЫЕ ДИСКУССИИ ОБ ИЗМЕНЕНИЯХ В МИРЕ В СТОРОНУ МНОГОПОЛЯРНОСТИ В СВЯЗИ С ОБЪЯВЛЕНИЕМ О РАСШИРЕНИИ ЧЛЕНСТВА

Итоги прошедшего ежегодного саммита БРИКС в Йоханнесбурге и саммита «Большой двадцатки» в Нью-Дели вызвали бурные дискуссии об изменениях в мире в сторону многополярности в связи с объявлением о расширении членства. Преобразование БРИКС в БРИКС+ и включение Африканского союза в «Большую двадцатку» действительно стали важными вехами в усилении голоса развивающихся стран. Признавая потенциал и риски расширения, статья рефлексировует о последствиях данных изменений.

15-й ежегодный саммит БРИКС прошел в Йоханнесбурге (ЮАР) 22–24 августа 2023 года. Саммит, собравший представителей Бразилии, России, Индии, Китая и ЮАР, был ориентирован на инклюзивную многосторонность, взаимоускоренный рост, устойчивое развитие и углубление межличностных обменов. Значимым итогом саммита стало расширение БРИКС до формата БРИКС+, что стало возможным благодаря решению о приеме Аргентины, Египта, Эфиопии, Ирана, Саудовской Аравии и Объединенных Арабских Эмиратов в качестве полноправных членов БРИКС с 1 января 2024 года. Кроме того, к следующему

partner countries by the next summit, which will further expand the coverage of BRICS+ [BRICS, 2023].

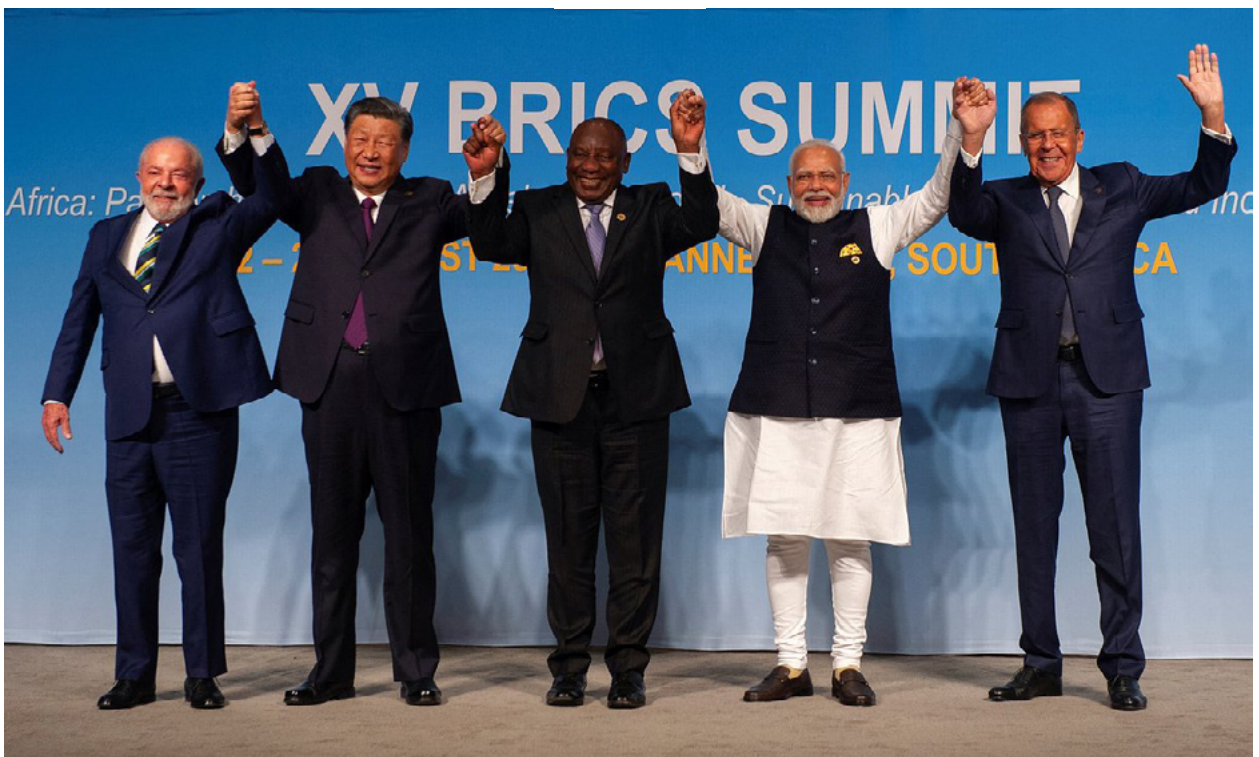
The expansion of the group of leading developing economies stimulated two major discussions. First, one could conclude the amplifying voice of emerging countries and the recognition of multipolar reality where the Global South broadens its positions. The Global South has been attempting to change the existing rules in order to address the challenges of emerging countries, including major structures such as the UN Security Council and global financial institutions. Even the UN Secretary-General Antonio Guterres acknowledges the need for reforms in global governance structures, where multilateral institutions must be reformed to reflect the power and economic realities [Plessis et al., 2023].

It is also evidenced by the growing cumulative weight of the geopolitical and economic interests of the BRICS countries in connection with the inclusion of new members. In particular, an invitation to join the major global oil producers and political and economic powers of the Persian Gulf, such as Saudi Arabia and the United Arab Emirates, is anticipated to re-

саммиту предлагается разработать модель стран-партнеров БРИКС и список перспективных стран-партнеров, что позволит еще больше расширить охват БРИКС+ [БРИКС, 2023].

Расширение группы ведущих развивающихся экономик стимулировало две крупные дискуссии. Во-первых, можно сделать вывод об усиливающемся голосе развивающихся стран и признании многополярной реальности, в которой Глобальный Юг расширяет свои позиции. Глобальный Юг пытается изменить существующие правила для решения проблем развивающихся стран, включая в таких крупных структурах, как Совет Безопасности ООН и глобальные финансовые институты. Даже генеральный секретарь ООН Антониу Гутерриш признает необходимость реформ в структурах глобального управления, где многосторонние институты должны быть реформированы с учетом политических и экономических реалий [Плесси, и др., 2023].

Об этом также свидетельствует растущий совокупный вес геополитических и экономических интересов стран БРИКС в связи с включением в него новых членов. В част-

sult in strengthening the value of the grouping. Argentina, as the third-largest economy in Latin America, strengthens the voice of its continent together with Brazil. Egypt's strategic location, which gives it access to the Suez Canal and is supported by Russia and China, is probably viewed as a potentially important aspect of BRICS expansion. Iran, with its second-largest gas reserves and significant oil reserves, could be a major contradiction to the US and its allies due to its sanctions. Ethiopia, being among the fastest-growing economies and the second-most populous nation in Africa, reinforces the African voice in the grouping. In other words, the bloc adds three major Middle Eastern energy producers (Saudi Arabia, Iran and the UAE); and the second-largest economies of Latin America and Africa (Argentina and Ethiopia).

The growth of the BRICS demonstrates an aspiration to amplify the voice of developing nations by increasing the representation of different emerging markets and by pursuing stability and prosperity to increase the overall prosperity of the developing world. The adoption of new guiding principles, standards, and procedures might lead BRICS to become a more alluring structure for consensus-building and dialogue in the developing world [CFR, 2023]. The choice of the new members could also be viewed as a solution to reinforce the voice of middle powers with significant economic, energy, and demographic capacity while utilizing geopolitical challenges with their robust geo-economic potential.

Meanwhile, despite numerous speculations due to having China, Russia, and Iran on board, the bloc seems to refrain from taking sides in conflicts and from strengthening anti-Western calls through BRICS mechanisms. With China being a major heavyweight within the bloc, one could suggest it has been threatening to amplify its agenda of opposing Western dominance and to strengthen the leaning towards China of new members. Similarly, Russia and Iran, both under sanctions and international isolation, are also perceived as uniting within the bloc to voice their perspectives and challenge the Western vision of international order. However, rather than concentrating on their differences with

ности, ожидается, что приглашение крупнейших мировых производителей нефти, а также политических и экономических держав Персидского залива, таких как Саудовская Аравия и Объединенные Арабские Эмираты, приведет к усилению группировки. Аргентина, будучи третьей по величине экономикой в Латинской Америке, вместе с Бразилией расширяет голос своего континента. Стратегическое расположение Египта, которое дает ему доступ к Суэцкому каналу и поддерживается Россией и Китаем, вероятно, рассматривается как потенциально важный аспект расширения БРИКС. Иран, обладающий вторыми по величине запасами газа и значительными запасами нефти, может стать серьезным противоречием для США и их союзников из-за своих санкций. Эфиопия, являющаяся одной из самых быстрорастущих экономик и второй по численности населения страной в Африке, усиливает голос Африки в этой группе. Иными словами, к блоку присоединяются три крупных производителя энергоресурсов на Ближнем Востоке (Саудовская Аравия, Иран и ОАЭ); и вторые по величине экономики Латинской Америки и Африки (Аргентина и Эфиопия).

Рост БРИКС демонстрирует стремление усилить голос развивающихся стран за счет увеличения представительства развивающихся рынков и стремления к стабильности и процветанию для увеличения общего процветания развивающегося мира. Принятие новых руководящих принципов, стандартов и процедур может привести к тому, что БРИКС станет более привлекательной структурой для достижения консенсуса и диалога в развивающемся мире [CFR, 2023]. Выбор новых членов также можно рассматривать как решение усилить голос средних держав, обладающих значительным экономическим, энергетическим и демографическим потенциалом, одновременно используя геополитические вызовы с их мощным геоэкономическим потенциалом.

Между тем, несмотря на многочисленные предостережения в связи с вхождением Китая, России и Ирана, блок, похоже, поддерживается от принятия чьей-либо стороны в конфликтах и от усиления антиза-

the US and other rival powers, the bloc appears to favor the development of a multipolar world. Moreover, it is unlikely that, with India and Brazil within the core of the BRICS that are not in favor of losing their close relations with the US, the bloc might become an antagonistic gathering against the US-led alliance. Instead, BRICS+ might contribute to creating new mechanisms that will encourage an interconnected world and represent the needs of emerging countries.

The G20 is another dialogue platform that gathers 19 countries, and the European Union has invited the African Union to enhance the representation of the emerging parts of the world. The 18th G20 Summit held in New Delhi on September 9–10, 2023 culminated with the admission of the African Union, the first expansion since its creation in 1999. In par with the European Union, the African Union will represent the voice of Africa on the global platform, which is admittedly a justified step for reinforcing African issues at a global level.

Under India's G20 presidency, the summit paid significant attention to the issues of sustainable development, green development, and energy transition. Among the import-

пных призывов через механизмы БРИКС. Поскольку Китай является основным тяжеловесом внутри блока, некоторые предполагают угрозу расширения программы противодействия доминированию Запада и ускорения сближения новых членов с Китаем. Аналогичным образом, Россия и Иран, находящиеся как под санкциями, так и в международной изоляции, также воспринимаются как возможные страны внутри блока, которые могли бы объединить свои взгляды и бросить вызов западному видению международного порядка. Однако вместо того, чтобы концентрироваться на разногласиях с США и другими конкурирующими державами, блок, похоже, выступает за развитие многополярного мира. Более того, маловероятно, что, поскольку Индия и Бразилия входят в ядро БРИКС и не выступают за потерю тесных связей с США, блок может стать антагонистическим собранием против возглавляемого США альянса. Вместо этого БРИКС+ может способствовать созданию новых механизмов, которые будут способствовать созданию взаимосвязанного мира и отражать потребности развивающихся стран.

«Большая двадцатка» — другая диалоговая платформа, объединяющая 19 стран, и Ев-

ant outcomes in this regard was the launch of the Global Biofuel Alliance (GBA), a new organization aimed at the creation and adoption of sustainable biofuels with appropriate standards and certification. The commitment to implement the G20 High-Level Principles on Lifestyles for Sustainable Development should also be highlighted as an important joint step towards cooperation for green development and climate finance. The G20 members also encouraged the objective of tripling the amount of renewable energy produced globally [G20, 2023].

Besides, the G20 Leaders' Summit paid particular attention to bolstering Multilateral Development Banks (MDBs) and financial inclusion by addressing common global issues in taxation, financial inclusion, and debt vulnerabilities. Advancing the digital public infrastructure, including security, policy, and regulation of crypto assets and digital currency, was among the spheres raised within the G20 mechanisms this year.

EVEN THE UN SECRETARY-GENERAL ANTONIO GUTERRES ACKNOWLEDGES THE NEED FOR REFORMS IN GLOBAL GOVERNANCE STRUCTURES, WHERE MULTILATERAL INSTITUTIONS MUST BE REFORMED TO REFLECT POWER AND ECONOMIC REALITIES

ДАЖЕ ГЕНЕРАЛЬНЫЙ СЕКРЕТАРЬ ООН АНТОНИУ ГУТЕРРИШ ПРИЗНАЕТ НЕОБХОДИМОСТЬ РЕФОРМ В СТРУКТУРАХ ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ, ГДЕ МНОГОСТОРОННИЕ ИНСТИТУТЫ ДОЛЖНЫ БЫТЬ РЕФОРМИРОВАНЫ С УЧЕТОМ ВЛАСТИ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕАЛИЙ

ропейский союз пригласил Африканский союз расширить представительство развивающихся частей мира. 18-й саммит «Большой двадцатки», прошедший в Нью-Дели 9–10 сентября 2023 года, завершился принятием Африканского союза – первым расширением с момента его создания в 1999 году. Африканский Союз наравне с Европейским Союзом будет представлять голос Африки на глобальной платформе, что, по общему признанию, является оправданным шагом для усиления африканских проблем на глобальном уровне.

В рамках председательства Индии в «Большой двадцатке» на саммите было уделено значительное внимание вопросам устойчивого развития, «зеленого» развития и энергетического перехода. Среди важных результатов в этом отношении был запуск Глобального биотопливного альянса (GBA), новой организации, целью которой является создание и внедрение экологически чистого биотоплива с соответствующими стандартами и сертификацией. Обязательство по реализации Принципов высокого уровня «Большой двадцатки» по образу жизни в интересах устойчивого развития также следует выделить как важный совместный шаг на пути к сотрудничеству в области «зеленого» развития и климатического финансирования. Члены «Большой двадцатки» также поддержали цель утроить объемы производства возобновляемой энергии в мире [G20, 2023].

Кроме того, на саммите лидеров G20 особое внимание было уделено поддержке многосторонних банков развития (МБР) и финансовой доступности путем решения общих глобальных проблем в области налогообложения, финансовой доступности и долговой уязвимости. Развитие цифровой государственной инфраструктуры,

As for geopolitical contradictions, the exclusion of the mention of the Russian invasion of Ukraine in the G20 Declaration, compromising by formulating respect for territorial integrity and sovereignty, was calculated as a diplomatic success of India. Prime Minister Narendra Modi also made remarkable efforts to stimulate discussions on the extension of the UN Security Council and reforming international institutions in order to address the realities of the globe.

In terms of improving connectivity, India, during its G20 presidency, put forward an ambitious India-Middle East-Europe Economic Corridor, which might be seen as an alternative to China's Belt and Road Initiative. According to a memorandum signed by the European Union and seven nations, India will be linked to the UAE via a shipping route, and from there, a rail line will connect to Saudi Arabia and Jordan before reaching the Israeli port of Haifa, where it will reach the Mediterranean Sea's shores and connect to Europe via the port of Piraeus in Greece. It is expected that the diversification with new connectivity channels could further advance trade networks and reinforce the trade potential of emerging economies along the route. However, not all G20 members agree with such a layout. Türkiye in particular is against the proposed route due to its concerns about being bypassed and because the proposed route passes through the disputed waters [Gilani, 2023].

By and large, the G20 presidency of India had facilitated the advancement of the weight of emerging economies within the bloc, where, in comparison to the BRICS, the G7 leaders are also included along with other largest economies. The agenda of the summit, by emphasizing the need for more inclusive growth, distinguishing the facilitation of Sustainable Development Goals, and re-

DESPITE CERTAIN DISPARITIES AND CONTRADICTIONS, EMERGING ECONOMIES HAVE UNITED IN CALLS FOR FAIRER SYSTEMS THAT ADDRESS THE CHALLENGES OF EMERGING COUNTRIES

НЕСМОТРЯ НА ОПРЕДЕЛЕННЫЕ РАЗЛИЧИЯ И ПРОТИВОРЕЧИЯ, РАЗВИВАЮЩИЕСЯ ЭКОНОМИКИ МИРА ОБЪЕДИНИЛИСЬ В ПРИЗЫВАХ К СОЗДАНИЮ БОЛЕЕ СПРАВЕДЛИВЫХ СИСТЕМ

включая безопасность, политику и регулирование криптоактивов и цифровой валюты, было среди сфер, поднятых в рамках механизмов G20 в этом году.

Что касается геополитических противоречий, то исключение упоминания российского вторжения в Украину из Декларации G20, с компромиссной формулировкой уважения территориальной целостности и суверенитета, было расценено как дипломатический успех Индии. Премьер-министр Нарендра Модди также приложил значительные усилия, чтобы стимулировать дискуссии о расширении Совета Безопасности ООН и реформировании международных институтов с целью учета реалий мира.

Что касается улучшения связей, Индия во время своего председательства в «Большой двадцатке» выдвинула амбициозный экономический коридор Индия-Ближний Восток-Европа, который можно рассматривать как альтернативу китайской инициативе Пояса и Пути. Согласно меморандуму, подписанному Европейским Союзом и семью странами, Индия будет связана с ОАЭ морским маршрутом, а оттуда железнодорожная линия соединится с Саудовской Аравией и Иорданией, прежде чем достигнет израильского порта Хайфа, через который она достигнет берегов Средиземного моря и соединиться с Европой через порт Пирей в Греции. Ожидается, что диверсификация с помощью новых каналов связи может способствовать дальнейшему развитию торговых сетей и укреплению торгового потенциала стран с развивающейся экономикой на этом маршруте. Однако не все члены «Большой двадцатки» согласны с такой схемой. Турция, в частности, против предложенного маршрута из-за опасений, что его могут

forming international financial and political structures in order to address the challenges of the emerging globe, meets India's aspirations of becoming the leader of the Global South.

Overall, the outcomes of the BRICS and G20 allow for the following trends in global governance:

The elevation of the participation of the Global South in global governance. Despite certain disparities and contradictions, emerging economies have united in calls for fairer systems that address the challenges of emerging countries, including changes to established international mechanisms.

Mitigating the contradictions between Russia and the West. While acknowledging the significance of Russia in global affairs, BRICS and G20 members, contrary to the G7, do not try to exclude Russia from discussions due to Russia's aggressive stance. The so-called developing world attempts to keep anti-Russian campaigns out of major discussions, understanding the importance of extensive dialogue while working on global issues.

Increasing an African voice. Both BRICS and the G20 have encouraged African nations to

обойти, а также потому, что предлагаемый маршрут проходит через спорные воды [Гилани, 2023].

В целом председательство Индии в G20 способствовало увеличению веса развивающихся экономик внутри блока, куда, по сравнению с БРИКС, лидеры «Большой семёрки» также включены наряду с другими крупнейшими экономиками. Повестка саммита, подчеркивая необходимость более инклюзивного роста, выделяя содействие достижению Целей устойчивого развития и предлагая реформировать международные финансовые и политические структуры для решения проблем развивающегося мира, отвечает стремлению Индии стать лидером Глобального Юга.

В целом итоги БРИКС и «Большой двадцатки» позволяют выявить следующие тенденции в глобальном управлении:

Повышение участия Глобального Юга в глобальном управлении. Несмотря на определенные различия и противоречия, развивающиеся экономики объединились в призывах к созданию более справедливых систем, которые решали бы проблемы развивающихся стран, включая изменения

participate in the global governance structures by including Ethiopia, the rising star of Africa, in the BRICS+ and the African Union in the G20. This encourages us to hope that the challenges facing the African continent will be addressed more precisely and that new mechanisms meeting the needs of Africa will be fostered.

Beyond geopolitical development issues, addressing global challenges such as climate change, green and digital development, inequality, gender and other emerging issues can help create more equitable international agencies and structures.

On the other hand, the growing geopolitical influence of developing nations does not mean an instant overhaul of the existing order. More time and effort are needed to start producing fundamental changes that correspond to the new multipolar world order, where emerging nations have more voices than ever before. It is also a comprehensive task given the serious contradictions among the leading developing countries, such as China and India, whether due to their quest for global governance or rival stances on any issue.

Kazakhstan, although not commonly regarded as part of the Global South, positions itself as an emerging economy with adherence to global norms and values and has all the chances to be in the club. At least, it could be included in the BRICS+'s list of prospective partner countries in virtue of being a leading economy not only in Central Asia but also in the post-Soviet space. Thanks to stable growth and a recognised political and economic reputation, Kazakhstan occupies a strong position in the international arena and accordingly has every chance to claim its place in global governance structures.

KAZAKHSTAN HAS ALL THE CHANCES TO BE INCLUDED IN THE BRICS+'S LIST OF PROSPECTIVE PARTNER COUNTRIES IN VIRTUE OF BEING A LEADING ECONOMY WITH A ROBUST POSITION IN THE INTERNATIONAL ARENA

КАЗАХСТАН ИМЕЕТ ВСЕ ШАНСЫ НА ВКЛЮЧЕНИЕ В СПИСОК ПЕРСПЕКТИВНЫХ СТРАН-ПАРТНЕРОВ БРИКС+, ПОСКОЛЬКУ ЯВЛЯЕТСЯ ВЕДУЩЕЙ ЭКОНОМИКОЙ РЕГИОНА С УСТОЙЧИВОЙ ПОЗИЦИЕЙ НА МЕЖДУНАРОДНОЙ АРЕНЕ

в существующих международных механизмах.

Смягчение противоречий между Россией и Западом. Признавая значимость России в мировых делах, члены БРИКС и «Большой двадцатки», в отличие от «Большой семерки», не пытаются исключить Россию из дискуссий из-за ее агрессивной позиции. Так называемый развивающийся мир, пытается не допускать антироссийские кампании в серьезные дискуссии, понимая необходимость всестороннего диалога для решения глобальных вопросов.

Повышение африканского голоса. И БРИКС, и «Большая двадцатка» призвали африканские страны к участию в структурах глобального управления, включив Эфиопию, восходящую звезду Африки в БРИКС+, а Африканский союз — в «Большую двадцатку». Это дает надежду на то, что проблемы, стоящие перед африканским континентом, будут решены более четко и будут созданы новые механизмы, отвечающие потребностям Африки.

Помимо геополитических вопросов развития, решение глобальных проблем таких как изменение климата, зеленое и цифровое развитие, неравенство, гендерные проблемы и другие возникающие проблемы, могут способствовать созданию более справедливых международных агентств и структур.

С другой стороны, растущее геополитическое влияние развивающихся стран не означает мгновенного пересмотра существующего порядка. Требуется больше времени и усилий, чтобы начать производить фундаментальные изменения, соответствующие новому многополярному мировому порядку, в котором развивающиеся страны

References:

- BRICS (2023). XV BRICS Summit Johannesburg II Declaration. Retrieved from <https://brics2023.gov.za/wp-content/uploads/2023/08/Jhb-II-Declaration-24-August-2023-1.pdf>. Accessed on 21.09.2023.
- CFR (2023). The BRICS Summit 2023: Seeking an Alternate World Order? Retrieved from <https://www.cfr.org/councilofcouncils/global-memos/brics-summit-2023-seeking-alternate-world-order>. Accessed on 21.09.2023.
- G20 (2023). G20 – Background Brief. Retrieved from https://www.g20.org/content/dam/gtwenty/gtwenty_new/about_g20/G20_Background_Brief.pdf. Accessed on 21.09.2023.
- Gilani, Iftikhar (2023). India-Middle East-Europe Economic Corridor: A passage of possibilities. Retrieved from <https://frontline.thehindu.com/world-affairs/how-the-india-middle-east-europe-economic-corridor-opens-up-a-passage-of-possibilities/article67344064.ece#:~:text=While%20this%20project%20has%20sparked,without%20T%C3%BCrkiye%2C%E2%80%9D%20he%20said>. Accessed on 21.10.2023.
- Plessis, Carien du, Anait, Miridzhanian and Bhargav, Acharya (2023). BRICS welcomes new members in push to reshuffle world order. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/brics-poised-invite-new-members-join-bloc-sources-2023-08-24/>. Accessed on 21.09.2023.

sputnik.tj

имеют больше голосов, чем когда-либо прежде. Это также комплексная задача, учитывая серьезные противоречия между ведущими развивающимися странами, такими как Китай и Индия, вызванные как стремлением к глобальному управлению, так и конкурирующими позициями по ряду вопросов.

Казахстан, хотя его обычно не считают частью Глобального Юга, позиционирует себя как развивающуюся экономику, придерживающуюся глобальных норм и ценностей, и имеет все шансы оказаться в этом клубе. По крайней мере, ее могут включить в список перспективных стран-партнеров БРИКС+, поскольку Казахстан является ведущей экономикой не только в Центральной Азии, но и на постсоветском пространстве. Благодаря стабильному росту и признанной политической и экономической репутации Казахстан занимает прочные позиции на международной арене и соответственно имеет все шансы претендовать на место в глобальных структурах управления.

Источники:

- БРИКС (2023). II Йоханнесбургская декларация XV саммита БРИКС. Доступен по адресу: <https://brics2023.gov.za/wp-content/uploads/2023/08/Jhb-II-Declaration-24-August-2023-1.pdf>. Дата обращения: 21.09.2023.
- CFR (2023). Саммит БРИКС 2023: в поисках альтернативного мирового порядка? Доступен по адресу: <https://www.cfr.org/councilofcouncils/global-memos/brics-summit-2023-seeking-alternate-world-order>. Дата обращения: 21.09.2023.
- G20 (2023). G20 – Справочная информация. Доступен по адресу: https://www.g20.org/content/dam/gtwenty/gtwenty_new/about_g20/G20_Background_Brief.pdf. Дата обращения: 21.09.2023.
- Гилани, Ифтихар (2023). Экономический коридор Индия-Ближний Восток-Европа: проход возможностей. Доступен по адресу: <https://frontline.thehindu.com/world-affairs/how-the-india-middle-east-europe-economic-corridor-opens-up-a-passage-of-possibilities/article67344064.ece#:~:text=While%20this%20project%20has%20sparked,without%20T%C3%BCrkiye%2C%E2%80%9D%20he%20said>. Дата обращения: 21.10.2023.
- Плесси, Мариен дю, Анаит Мириджанян и Бхаргав Ачарья (2023). БРИКС приветствует новых членов, стремящихся изменить мировой порядок. Доступен по адресу: <https://www.reuters.com/world/brics-poised-invite-new-members-join-bloc-sources-2023-08-24/>. Дата обращения: 21.09.2023.

UNDERSTANDING TRADE IN SERVICES

DR. AZIMZHAN KHITAKHUNOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ТОРГОВЛЯ УСЛУГАМИ

Services have been an increasingly important sector, which currently dominates many economies. Changes in demand, structural transformation, development of technologies, and changing patterns of trade can explain the rise of services. According to the World Bank (2023) data, global value-added services increased from \$20 trillion in 1995 to almost \$62 trillion in 2021 showing more than 3 times growth. In the same period, employment in services (as % of total employment) increased from 38% to 50%. Differences between countries in terms of service employment are substantial. For instance, in the United States and Germany, shares of services employment in 2021 amounted to 79% and 71% respectively, while in India and Pakistan, it correspondingly equaled 31% and 37%. Trade in services also shows substantial growth. For instance, during the reported period services exports surged from \$1.28 trillion to \$6.2 trillion, increasing by more than 4.8 times. The World Bank (2021) shows that the services sector is increasingly driving economic transformation, which is possible because of new opportunities for scale, innovation and spillover effects that made manufacturing more productive in the past. The possibilities for remote

GLOBAL VALUE-ADDED SERVICES INCREASED FROM \$20 TRILLION IN 1995 TO ALMOST \$62 TRILLION IN 2021 SHOWING MORE THAN 3 TIMES GROWTH

ОБЪЕМ УСЛУГ С ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТЬЮ В МИРЕ ВЫРОС С \$20 ТРИЛЛИОНОВ В 1995 ГОДУ ДО ПОЧТИ \$62 ТРИЛЛИОНОВ В 2021 ГОДУ, ПОКАЗАВ РОСТ БОЛЕЕ ЧЕМ В 3 РАЗА

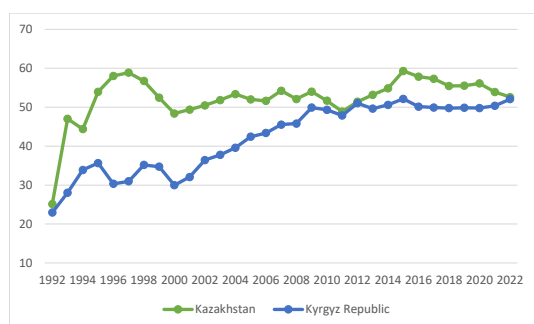

Услуги становятся все более важным сектором, который в настоящее время доминирует во многих экономиках. Рост сферы услуг можно объяснить изменениями спроса, структурными преобразованиями, развитием технологий и изменением структуры торговли. По данным Всемирного банка (2023), глобальные услуги с добавленной стоимостью выросли с \$20 триллионов в 1995 году до почти \$62 триллионов в 2021 году, показав рост более чем в 3 раза. За тот же период занятость в сфере услуг (в % от общей занятости) увеличилась с 38% до 50%. Различия между странами с точки зрения занятости в сфере услуг значительны. Например, в США и Германии доли занятости в сфере услуг в 2021 году составили 79% и 71% соответственно, а в Индии и Пакистане – соответственно 31% и 37%. Торговля услугами также демонстрирует существенный рост. Так, за аналогичный период экспорт услуг вырос с \$1.28 триллионов до \$6.2 триллионов, увеличившись более чем в 4.8 раза. Всемирный банк (2021) показывает, что сектор услуг все больше стимулирует экономические преобразования, благодаря новым возможностям для масштабирования, инновациям и эффектам, кото-

delivery, branching and franchising, rise of digital technologies increase opportunities for service providers to access larger markets. Thus, the service sector accounts for a large share of output (almost 64% of GDP at the global level) and employment and provides significant trade opportunities.

The services sector in countries of Central Asia follows global trends. Shares of services in Kazakhstan's and Kyrgyzstan's GDPs increased substantially and in 2022 were approximately equal to 53% (Figure 1). Kazakhstan's value-added services increased from almost \$6 billion in 1992 to more than \$116 billion in 2022, showing more than 19 times growth. In the same period, the indicator of Kyrgyzstan changed from \$0.5 billion to almost \$5.7 billion (11.4 times growth). In 2021, employment in services in Kazakhstan and Kyrgyzstan amounted to 64% and 57%, respectively (Figure 2). Trade in services in these countries grew significantly compared to the 1990s (Figures 3-4). Services exports from Kazakhstan changed from \$0.5 billion in 1995 to \$7.9 billion in 2022, while imports increased from \$0.8 billion to \$9.4 billion. Kyrgyzstan's services exports increased from \$39 million in 1995 to \$522 million in 2021, while its imports grew from \$195 million to \$740 million. Thus, both countries' services trade balances are negative.

Figure 1. Services value added, % of GDP
Рисунок 1. Услуги с добавленной стоимостью, % ВВП

Source: The author's compilation based on the World Bank (2023) data.

Источник: составлено автором по данным Всемирного банка (2023).

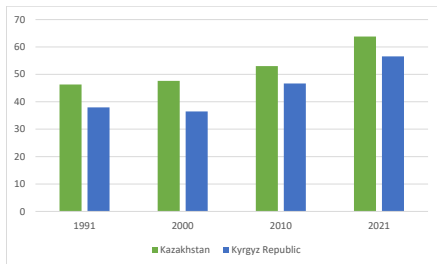
рые в прошлом делали обрабатывающую промышленность более продуктивной. Возможности удаленной доставки, франчайзинга, развитие цифровых технологий расширяют потенциал поставщиков услуг для доступа к более крупным рынкам. Таким образом, на сектор услуг приходится большая доля производства (почти 64% ВВП на мировом уровне) и занятости, а также он предоставляет значительные торговые возможности.

Сектор услуг в странах Центральной Азии следует мировым тенденциям. Доля услуг в ВВП Казахстана и Кыргызстана существенно выросла и в 2022 году составила примерно 53% (рисунок 1). Услуги с добавленной стоимостью в Казахстане выросли с почти \$6 миллиардов в 1992 году до более чем \$116 миллиардов в 2022 году, показав рост более чем в 19 раз. За тот же период показатель Кыргызстана изменился с \$0.5 миллиардов до почти \$5.7 миллиардов (рост в 11.4 раза). В 2021 году занятость в сфере услуг в Казахстане и Кыргызстане составила 64% и 57%, соответственно (рисунок 2). Торговля услугами в этих странах значительно выросла по сравнению с 1990-ми годами (рисунки 3-4). Экспорт услуг из Казахстана изменился с \$0.5 миллиардов в 1995 году до \$7.9 миллиардов в 2022 году, а импорт увеличился с \$0.8 миллиардов до \$9.4 миллиардов. Экспорт услуг Кыргызстана увеличился с \$39 миллионов в 1995 году до \$522 миллионов в 2021 году, а импорт вырос со \$195 миллионов до \$740 миллионов. Таким образом, балансы торговли услугами обеих стран являются отрицательными.

Всемирная торговая организация (ВТО, 2023) различает четыре способа торговли услугами, включая трансграничную торговлю (способ 1), потребление за рубежом (способ 2), коммерческое присутствие (способ 3) и присутствие физических лиц (способ 4). В способе 1 услуги передаются с территории одного участника на территорию любого другого участника. Например, пользователь в одной стране получает услуги из-за границы через ее телекоммуникационную или почтовую инфраструктуру. Эти услуги могут включать консультации или отчеты об исследова-

Figure 2. Employment in services, % of total employment

Рисунок 2. Занятость в сфере услуг, % от общей занятости

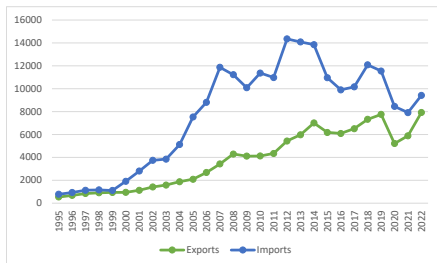

Source: The author's compilation based on the World Bank (2023) data.

Источник: составлено автором по данным Всемирного банка (2023).

Figure 3. Kazakhstan's trade in services, million USD

Рисунок 3. Торговля услугами Казахстана, миллионы \$

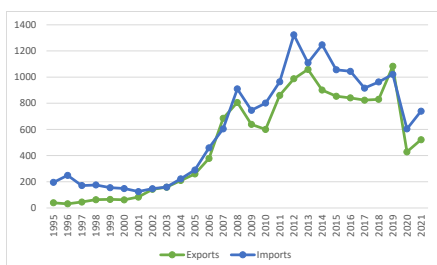

Source: The author's compilation based on the World Bank (2023) data.

Источник: составлено автором по данным Всемирного банка (2023).

Figure 4. Kyrgyzstan's trade in services, million USD

Рисунок 4. Торговля услугами Кыргызстана, миллионы \$

Source: The author's compilation based on the World Bank (2023) data.

Источник: составлено автором по данным Всемирного банка (2023).

SERVICES SECTOR IS INCREASINGLY DRIVING ECONOMIC TRANSFORMATION

СЕКТОР УСЛУГ СТАНОВИТСЯ ДРАЙВЕРОМ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

дованиях рынка, телемедицинские консультации, дистанционное обучение или архитектурные чертежи. Способ 2 включает услуги, потребляемые физическими лицами за рубежом. Например, туристы посещают разные страны или студенты выбирают для обучения зарубежные университеты. Коммерческое присутствие в рамках способа 3 означает, что услуги предоставляются внутри страны местным филиалом, дочерней компанией или представительством компании, принадлежащей и контролируемой иностранцем, к примеру, банки и отели. Перемещение или присутствие физических лиц в рамках способа 4 означает, что иностранные компании или специалисты предоставляют услуги в стране в качестве независимых поставщиков. Хорошим примером может служить деятельность консалтинговых фирм.

Согласно Шингалу (2020), способ 1, или «трансграничная торговля услугами», включает в себя весь спектр услуг, осуществляемых через интернет, некоторые из которых, по крайней мере, продолжают предоставляться даже в случаях дистанционной работы (работа из дома). Например, 43% швейцарской рабочей силы могут работать из дома благодаря высокому уровню развития бизнес-услуг, таких как страхование и финансовые услуги. Аналогичным образом, более трех четвертей экспорта ИТ-услуг Индии (и всего мира) теперь осуществляется онлайн. Стоит отметить, что ИТ-услуги составляют около 40% общего экспорта услуг Индии.

Следовательно, важно выявить факторы, определяющие торговлю услугами. Фирмы играют ключевую роль в развитии торговли услугами. Компании, торгующие услугами, в частности те, которые экспортируют свои услуги, отличаются от

World Trade Organization (WTO, 2023) distinguishes four modes of services trade, including cross-border trade (Mode 1), consumption abroad (Mode 2), commercial presence (Mode 3), and presence of natural persons (Mode 4). Under Mode 1, services go from the territory of one member into the territory of any other member. For example, a user in one country receives services from abroad through its telecommunications or postal infrastructure. These services may include consultancy or market research reports, tele-medical advice, distance training, or architectural drawings. Mode 2 includes services consumed by individuals abroad. For instance, tourists visit different countries or students choose foreign universities to study. Commercial presence under Mode 3 means that services are provided within a country by a locally established affiliate, subsidiary, or representative office of a foreign-owned and – controlled company such as banks and hotels. Movement or presence of natural persons under Mode 4 means that foreign companies or specialists provide services in a country as independent suppliers. The activity of consultancy firms serves as a good example. According to Shingal (2020), Mode 1, or “cross-border services trade” includes the entire range of services transacted via the Internet, some of which at least continue to be delivered even in work-from-home scenarios.

фирм, экспортирующих товары. Морикава (2015), основываясь на данных из Японии, показывает, что фирмы, экспортирующие услуги, более продуктивны, чем фирмы, которые не занимаются экспортом, и компании, экспортирующие товары. Милле и Крозе (2015) утверждают, что производственные фирмы являются не только производителями товаров, но также и поставляют услуги. Данные французских производственных компаний показывают, что подавляющее большинство из них производят и продают услуги третьим сторонам, и эта тенденция со временем неуклонно растет и отражает глубокую трансформацию производственного сектора, которая влияет на эффективность компаний и, в конечном итоге, на их конкурентоспособность. По данным Майнериса и соавторов (2020), многие крупные и успешные фирмы продают как товары, так и услуги и известны как би-экспортеры. Эти фирмы крупнее с точки зрения продаж, сотрудников, а также портфелей продуктов и направлений. Производительность этих компаний выше. Как правило, би-экспортерами являются транснациональные корпорации. Стоит отметить, что би-экспортеры редко экспортируют услуги в страны, куда они не поставляют товары, но обратное не верно. Таким образом, услуги действуют как фактор изменения спроса на товары, делая

For instance, 43% of the Swiss labor force can work from home due to high levels of development of business services such as insurance and financial services. Similarly, more than three-fourths of India's (and global) IT services exports are now delivered online. It is worth mentioning that IT services account for close to 40% of India's total services exports.

Hence, it is important to identify factors that determine trade in services. Firms play a key role in the development of services trade. Service trading companies, in particular those that export their services, are different from goods-exporting businesses. Morikawa (2015), based on data from Japan, shows that service-exporting firms are more productive than non-exporting firms and goods-exporting firms. Millet and Crozet (2015) argue that manufacturing firms are no longer sole goods producers but also supply services. Data from French manufacturing firms show that a vast majority of them produce and sell services to third parties and this trend is steadily growing over time and reflects a deep transformation of the manufacturing sector, which affects firms' performance and ultimately their competitiveness. According to Mayneris, et al. (2020), many large and successful firms sell both goods and services and are known as bi-exporters. These firms are larger in terms of sales, employees, and product and destination portfolios. Productivity of bi-exporters is higher. Generally, bi-exporters are multinationals. It is worth mentioning that bi-exporters rarely export services in destinations in which they do not provide goods, but the reverse does not hold. Therefore, services act as a demand shifter for the goods by making the product more appealing to consumers. Criscuolo and Breinlich (2010) mention that a natural explanation for the fact that many manufacturing firms export

SHARES OF SERVICES IN KAZAKHSTAN'S AND KYRGYZSTAN'S GDPS INCREASED SUBSTANTIALLY AND IN 2022 WERE APPROXIMATELY EQUAL TO 53%

ДОЛЯ УСЛУГ В ВВП КАЗАХСТАНА И КЫРГЫЗСТАНА СУЩЕСТВЕННО УВЕЛИЧИЛАСЬ И В 2022 ГОДУ СОСТАВИЛА ПРИМЕРНО 53%

продукт более привлекательным для потребителей.

Крискуоло и Брейнлих (2010) отмечают, что естественным объяснением того факта, что многие производственные фирмы экспортируют как товары, так и услуги, является то, что они дополняют друг друга (например, машину трудно продать без соответствующего контракта на техническое обслуживание). Если это действительно так, медленный прогресс в либерализации торговли услугами также повлияет на рост экспорта промышленных товаров. Матту и соавторы (2013) приводят пример чилийских компаний сферы услуг, разрабатывающих инновации в этом секторе. Например, Енаех, фирма, предоставляющая горнодобывающим компаниям услуги по взрывным работам, стала мировым пионером в оптимизации выбора локации, смешивания и дозировки взрывчатых веществ. Компания создала Milodon, самый большой в мире грузовик для смешивания и погрузки взрывчатых веществ, а также разработала программное обеспечение Inteliblast, которое обрабатывает входные данные, такие как частота сжатия и разрушения, и определяет тип стратегии фрагментации горных пород. Эти продукты позволяют чилийской экономике экспортировать как продукцию обрабатывающей промышленности, так и услуги, диверсифицируя экспорт и снижая риски. Важно отметить, что экспортеры как в обрабатывающей промышленности, так и в сфере услуг, как правило, вкладывают больше средств в инновации, и являются значительно более инновационными по сравнению с компаниями, которые не занимаются экспортом.

Качество институтов также влияет на решения компаний-экспортеров услуг о перемещении своего бизнеса. Фиорини (2015) отмечает,

both goods and services is that the two are complements (e.g. a machine is hard to sell without the corresponding maintenance contract). If this is indeed the case, slow progress in liberalizing trade in services will also influence the growth of manufactured goods exports. Mattoo et al. (2013) provide an example of Chilean services companies developing innovations in the sector. For instance, Enaex, a firm that provides rock blasting services to mining companies, has become a global pioneer in optimizing choices of location, explosive mixing and dosage. It created Milodon, the world's largest truck for mixing and loading explosives, and developed Intelblast software that processes input data, such as compression and fracture frequency, and determines the type of rock fragmentation strategy. These products allow the Chilean economy to export both manufacturing and services products, diversifying exports and reducing risks. It is important to note that exporters in both manufacturing and services tend to invest more in innovation than non-exporters and be significantly more innovative than non-exporters. The quality of institutions also influences service-exporting firms' decisions on relocation of their businesses. Fiorini (2015) notes that the institutional quality of destination countries

что качество институтов стран назначения влияет на решения компаний-экспортеров услуг. Например, глобальный поставщик телекоммуникационных услуг Vodafone имеет прямое присутствие на 21 рынке и косвенное присутствие на 55 рынках благодаря партнерству с местными фирмами. Из этих 76 рынков 19 (25%) являются странами с относительно низким качеством институтов, а остальные – странами с относительно высоким качеством. Таким образом, институциональное развитие оказывает положительное влияние на решения Vodafone. Марколини и соавторы (2021) показывают, что, когда фирмы экспортируют товары, они также несут затраты, связанные с оказанием услуг, таких как контакты с розничными торговцами или распространение своей продукции. Эти затраты в сочетании с более высоким опытом по экспорту повышают склонность компаний к получению этих ресурсов на экспортном рынке, а не на внутреннем рынке страны. Размер рынка, более эффективное регулирование и верховенство закона, а также членство в региональных торговых соглашениях также влияют на решения компаний о перемещении своего бизнеса на рынки назначения. Более того, компании, перемещающие ресурсы в сфере услуг, де-

influences service-exporting firms' decisions. For example, a global provider of telecommunication services, Vodafone, has a direct presence in 21 markets and an indirect presence in 55 markets through partnerships with local firms. Of these 76 markets, 19 (25%) are countries with relatively low institutional quality, while the remaining are countries with relatively high institutional quality. Hence, institutional quality has a positive effect on Vodafone's decisions. Marcolin et al. (2021) show that when firms export goods, they also incur costs related to service activities such as contacting retailers or distributing their products. These costs combined with firms' higher export experience increase their propensity to source these inputs from the export destination market, rather than domestically. Market size, better regulations and the rule of law, as well as membership in regional trade agreements also influence firms' decisions on shifting their business in destination markets. Moreover, firms, offshoring service inputs display higher and less volatile future export volumes and are less likely to exit the export market.

Baldwin (2022) argues that the future of globalization is intermediate services as trade in services continues to boom and shows no tendency to slowdown. China, Ireland, and India experienced miraculous growth rates from 1990 to 2008 – all over 1000%, and China's growth rate was the highest at 3070%. In the 12 years from 2008 to 2020, several of the big traders enjoyed service-export growth of over 100%. India's trade in services rose 1740% from 1990 to 2008, and 102% after 2018. Many of today's service barriers are technological rather than fiscal or regulatory, and digital technologies are rapidly lowering them. Therefore, liberalization of services sector trade remains an important factor for further growth. Togan (2011) mentions that restrictions for

SERVICES EXPORTS FROM KAZAKHSTAN INCREASED FROM \$0.5 BILLION IN 1995 TO \$7.9 BILLION IN 2022

ЭКСПОРТ УСЛУГ ИЗ КАЗАХСТАНА УВЕЛИЧИЛСЯ С \$0.5 МИЛЛИАРДОВ В 1995 ГОДУ ДО \$7.9 МИЛЛИАРДОВ В 2022 ГОДУ

монстрируют более высокие и менее волатильные будущие объемы экспорта и с меньшей вероятностью покинут экспортный рынок.

Болдуин (2022) утверждает, что будущее глобализации – за промежуточными услугами, поскольку торговля услугами продолжает расти и не демонстрирует тенденции к замедлению. В Китае, Ирландии и Индии наблюдались удивительные темпы роста с 1990 по 2008 год – более 1000%, а темпы роста в Китае были самыми высокими – 3070%. За 12 лет с 2008 по 2020 год у некоторых крупных трейдеров рост экспорта услуг превысил 100%. Торговля услугами в Индии выросла на 1740% с 1990 по 2008 год и на 102% после 2018 года. Многие из сегодняшних барьеров в сфере услуг носят технологический, а не финансовый или нормативный характер, и цифровые технологии быстро их снижают. Таким образом, либерализация торговли в секторе услуг остается важным фактором дальнейшего роста. Тоган (2011) отмечает, что ограничения на торговлю услугами носят в основном регулятивный характер, и отдельные правительства могут изменить это в одностороннем порядке. В то же время многие региональные торговые соглашения включают меры по либерализации торговли услугами. Многосторонние переговоры по услугам начались во время Уругвайского раунда. Генеральное соглашение по торговле услугами (ГАТС) было подписано в 1995 году. В настоящее время Доха предлагает улучшенные обязательства ГАТС, но на данном этапе разрыв между предложениями и реальной политикой все еще велик.

Однако, как утверждает Монга (2020), несмотря на то, что с 2011 года торговля услугами росла быстрее, чем торговля промышленными товарами, текущая стоимость

services trade are mainly regulatory in nature and individual governments can change this unilaterally. At the same time, many regional trade agreements include measures for services trade liberalization. Multilateral negotiations on services began during the Uruguay Round. The General Agreement on Trade in Services (GATS) was signed in 1995. Currently, Doha offers improved GATS commitments, but at this stage, the gap between offers and actual policy is still large. However, as Monga (2020) argues that despite trade in services has increased faster than trade in manufactured goods since 2011, the current value of global trade in services is only one-third that of manufactured goods, even though services account for 75% of GDP and 80% of employment in OECD countries. He explains the rise of services by the failures of industrialization strategies that were not aligned with these economies' comparative advantages. Low-skilled services may help many people escape extreme poverty, but they are not reliable engines of growth and sustainable economic development. At the same time, the development of high-skilled business services such as ICT services, financial intermediation, and scientific and technical services will require substantial investments in countries' human capital. According to Rodrik (2022), the bulk

глобальной торговли услугами составляет лишь одну треть от стоимости промышленных товаров, хотя на долю услуг приходится 75% ВВП и 80% занятости в странах ОЭСР. Он объясняет рост сферы услуг провалами стратегий индустриализации, которые не соответствовали сравнительным преимуществам этих стран. Низкоквалифицированные услуги могут помочь многим людям избежать крайней бедности, но они не являются надежным двигателем роста и устойчивого экономического развития. В то же время развитие высококвалифицированных бизнес-услуг, таких как услуги ИКТ, финансовое посредничество и научно-технические услуги, потребует значительных инвестиций в человеческий капитал. По мнению Родрика (2022), основная часть будущих рабочих мест будет создана в сфере услуг. Следовательно, правительства должны сосредоточить свои усилия на создании продуктивных рабочих мест для менее подготовленных работников. Более того, лицензирование, безопасность и другие правила препятствуют повышению производительности в сфере услуг. Следовательно, повышение эффективности услуг требует пересмотра политики развития услуг.

of future jobs will come from services. Hence, governments must focus their efforts on creating productive jobs for less advantaged workers. Moreover, licensing, safety, and other regulations impede enhancing productivity in the service sector. Hence, improving the performance of services needs a reconsideration of service development policy.

Thus, based on the above-mentioned, the following conclusions can be made. Firstly, trade in services is booming and increases faster than trade in goods. Secondly, firms play a key role in global services trade. Service-exporting companies show better results than non-exporting or goods-exporting firms. Currently, the number of bi-exporting firms is increasing. Finally, there is a close link between manufacturing and services development and trade. The development of export-oriented service-based economies will require a strong manufacturing base.

References:

- Baldwin, Richard (2022). The peak globalisation myth: Part 4 – Services trade did not peak. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/peak-globalisation-myth-part-4-services-trade-did-not-peak>. Accessed on 16.09.2023.
- Crisuolo, Chiara and Holger, Breinlich (2010). International trade in services: A portrait of importers and exporters. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/international-trade-services-portrait-importers-and-exporters>. Accessed on 10.09.2023.
- Fiorini, Matteo, Hoekman, Bernard and Cosimo, Beverelli (2015). Services trade restrictiveness, economic governance, and manufacturing productivity. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/services-trade-restrictiveness-economic-governance-and-manufacturing-productivity>. Accessed on 10.09.2023.
- Marcolin, Luca, Ornelas, Emanuel and Giuseppe, Berlingieri (2021). Service offshoring and export experience. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/service-offshoring-and-export-experience>. Accessed on 14.09.2023.
- Mattoo, Aaditya, Zahler, Andrés and Leonardo, Lacovone (2013). Trade and innovation in services. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/trade-and-innovation-services>. Accessed on 10.09.2023.
- Mayneris, Florian, Parenti, Mathieu and Andrea, Ariu (2020). How services boost goods exports. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/how-services-boost-goods-exports>. Accessed on 10.09.2023.
- Milet, Emmanuel and Matthieu, Crozet (2015). The future of manufacturing lies in services. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/future-manufacturing-lies-services>. Accessed on 10.09.2023.

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать следующие выводы. Во-первых, торговля услугами переживает бум и растет быстрее, чем торговля товарами. Во-вторых, фирмы играют ключевую роль в глобальной торговле услугами. Компании-экспортеры услуг показывают лучшие результаты, чем фирмы, не занимающиеся экспортом или не экспортирующие товары. В настоящее время число компаний би-экспортеров увеличивается. Наконец, существует тесная связь между развитием производства, услуг и торговлей. Развитие экспортно-ориентированной экономики услуг требует сильной производственной базы.

Источники:

- Болдуин, Ричард (2022). Миф о пике глобализации: Часть 4. Торговля услугами не достигла пика. Доступно по адресу: <https://cepr.org/voxeu/columns/peak-globalisation-myth-part-4-services-trade-did-not-peak>. Дата обращения: 16.09.2023.
- Всемирная торговая организация (2023). Основная цель и концепции. Доступно по адресу: https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/cbt_course_e/c1s3p1_e.htm. Дата обращения: 25.09.2023.
- Всемирный банк (2021). К вашим услугам? Перспективы развития, основанного на услугах. Доступно по адресу: <https://www.worldbank.org/en/topic/competitiveness/publication/promise-of-services-led-development>. Дата обращения: 16.09.2023.
- Всемирный банк (2023). Услуги. Доступно по адресу: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TOTL.CD?end=2021&start=1995>. Дата обращения: 15.09.2023.
- Крискуоло, Кьяра и Хольгер, Брейнлих (2010). Международная торговля услугами: портрет импортеров и экспортеров. Доступно по адресу: <https://cepr.org/voxeu/columns/international-trade-services-portrait-importers-and-exporters>. Дата обращения: 10.09.2023.
- Майнерис, Флориан, Паренти, Матье и Андреа, Ариу (2020). Как услуги стимулируют экспорт товаров. Доступно по адресу: <https://cepr.org/voxeu/columns/how-services-boost-goods-exports>. Дата обращения: 10.09.2023.
- Марколини, Лука, Орнелас, Эмануэль и Джузеппе, Берлинджери (2021). Опыт оффшоринга и экспорта услуг. Доступно по адресу: <https://cepr.org/voxeu/columns/service-offshoring-and-export-experience>. Дата обращения: 14.09.2023.
- Матту, Аадитья, Залер, Андрес и Леонардо, Яковоне (2013). Торговля и инновации в сфере услуг. Доступно по адресу: <https://cepr.org/voxeu/columns/trade-and-innovation-services>. Дата обращения: 10.09.2023.

Monga, Célestin (2020). The Great Services Illusion. Retrieved from <https://www.project-syndicate.org/commentary/developing-countries-great-services-illusion-by-celestin-monga-2020-09>. Accessed on 17.09.2023.

Morikawa, Masayuki (2015). Service trade and productivity. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/service-trade-and-productivity>. Accessed on 10.09.2023.

Rodrik, Dani (2022). Why Services Need an Industrial Policy. Retrieved from <https://www.project-syndicate.org/commentary/services-industrial-policy-good-jobs-agenda-by-dani-rodrik-2022-10>. Accessed on 16.09.2023.

Shingal, Anirudh (2020). Services trade and COVID-19. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/services-trade-and-covid-19>. Accessed on 10.09.2023.

Togan, Sübidey (2011). Services trade and Doha. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/services-trade-and-doha>. Accessed on 15.09.2023.

World Bank (2021). At Your Service? The Promise of Services-Led Development. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/competitiveness/publication/promise-of-services-led-development>. Accessed on 16.09.2023.

World Bank (2023). Services. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TOTL.CD?end=2021&start=1995>. Accessed on 15.09.2023.

World Trade Organization (2023). Basic Purpose and Concepts. Retrieved from https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/cbt_course_e/c1s3p1_e.htm. Accessed on 25.09.2023.

Милле, Эммануэль и Матье, Крозе (2015). Будущее производства – за услугами. Доступно по адресу: <https://cepr.org/voxeu/columns/future-manufacturing-lies-services>. Дата обращения: 10.09.2023.

Монга, Селестин (2020). Иллюзия великого сервиса. Доступно по адресу: <https://www.project-syndicate.org/commentary/developing-countries-great-services-illusion-by-celestin-monga-2020-09>. Дата обращения: 17.09.2023.

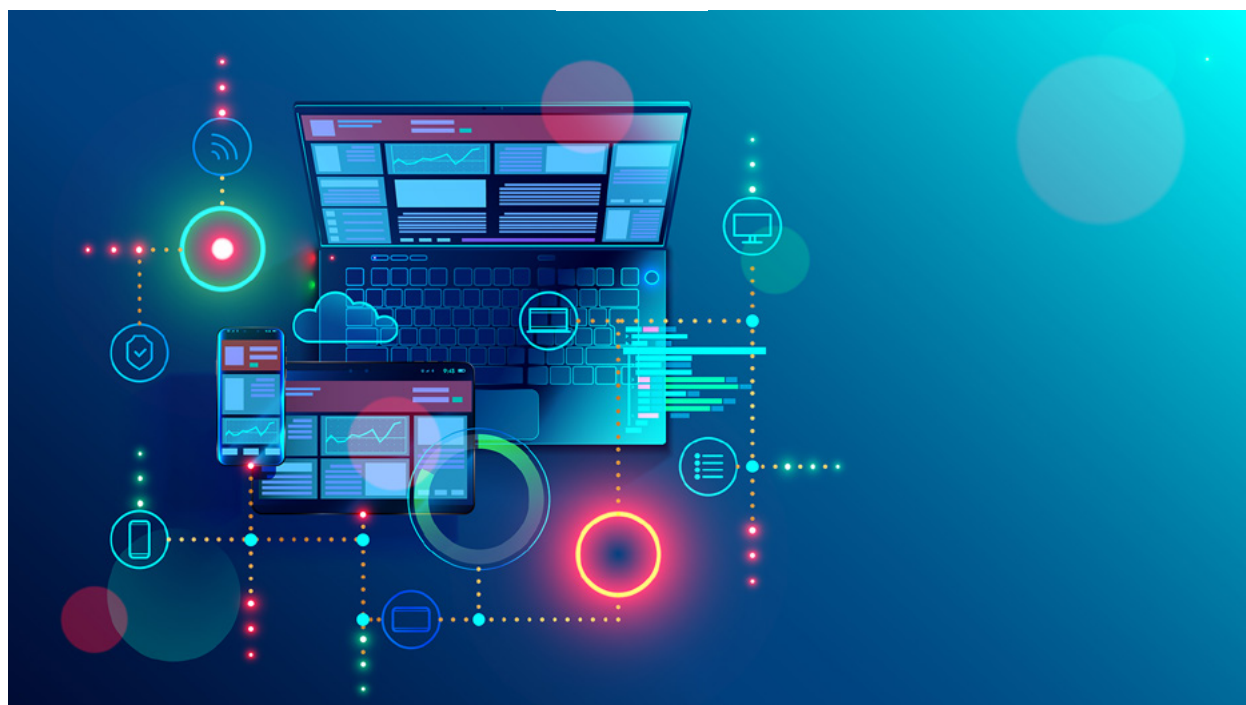
Морикава, Масаюки (2015). Торговля услугами и производительность. Доступно по адресу: <https://cepr.org/voxeu/columns/service-trade-and-productivity>. Дата обращения: 10.09.2023.

Родрик, Дэни (2022). Почему сфера услуг нуждается в промышленной политике. Доступно по адресу: <https://www.project-syndicate.org/commentary/services-industrial-policy-good-jobs-agenda-by-dani-rodrik-2022-10>. Дата обращения: 16.09.2023.

Тоган, Субидей (2011). Торговля услугами и Доха. Доступно по адресу: <https://cepr.org/voxeu/columns/services-trade-and-doha>. Дата обращения: 15.09.2023.

Фиорини, Маттео, Хукман, Бернард и Козимо, Бевелли (2015). Ограничения в торговле услугами, экономическое управление и производительность обрабатывающей промышленности. Доступно по адресу: <https://cepr.org/voxeu/columns/services-trade-restrictiveness-Economic-governance-and-manufacturing-productivity>. Дата обращения: 10.09.2023.

Шингал, Анируд (2020). Торговля услугами и COVID-19. Доступно по адресу: <https://cepr.org/voxeu/columns/services-trade-and-covid-19>. Дата обращения: 10.09.2023.

UNITED NATIONS REPORT ON AGEING WORLD 2023

PROF. DR. GULNAR NADIROVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ДОКЛАД ООН О СТАРЕЮЩЕМ МИРЕ 2023

On January 9th, 2023, a World Social Report titled «Leaving No One Behind In An Ageing World» was published by the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat (UNDESA). The report is an extensive 161 pages long document that explores the issues of ageing, its economic, social, and healthcare impacts, and stresses the importance of acknowledging and considering the factor of ageing on a global scale. In recent years scientific publications dedicated to the topic of ageing have grown in number, media coverage, and importance [Mahmood & Dhakal, 2023]. This is a direct result of the increased global relevance of the topic. Before that, for years, the problem of ageing has been marginalized and it was believed to be a problem only for a selected few among the most developed countries of the world.

However, currently, according to UN DESA [2023], the issue is transforming into a global trend – “from 2021 to 2050, the population aged 65 or over in Eastern and South-Eastern Asia and in Central and Southern Asia is projected to grow by more than 540 million, accounting for more than 60 percent of the global increase”. Therefore, it is vital that even countries considered relatively

**IN RECENT YEARS
SCIENTIFIC
PUBLICATIONS
DEDICATED TO THE
TOPIC OF AGEING
HAVE GROWN IN
NUMBER, MEDIA
COVERAGE, AND
IMPORTANCE**

**В ПОСЛЕДНИЕ
ГОДЫ КОЛИЧЕСТВО
И ВАЖНОСТЬ
НАУЧНЫХ
ПУБЛИКАЦИЙ,
ПОСВЯЩЕННЫХ
ТЕМЕ СТАРЕНИЯ,
ВЫРОСЛО, ТАКЖЕ
КАК УРОВЕНЬ ЕЕ
ОСВЕЩЕНИЯ В СМИ**

9 января 2023 года Департамент по экономическим и социальным вопросам Секретариата Организации Объединенных Наций (ДЭСВ ООН) опубликовал Всемирный социальный доклад под названием «Не оставляя никого позади в стареющем мире». Отчет представляет собой обширный документ объемом 160 страниц, в котором исследуются проблемы старения, и их экономические, социальные и медицинские последствия, а также подчеркивается важность признания и принятия во внимание фактора старения в глобальном масштабе. В последние годы количество и важность научных публикаций, посвященных теме старения, выросло, также как уровень ее освещения в СМИ [Махмуд и Дхакал, 2023]. Это прямой результат возросшей глобальной актуальности темы. До этого в течение многих лет проблема старения отодвигалась на второй план и считалось, что это проблема только для небольшой части наиболее развитых стран мира.

Однако в настоящее время, по данным ДЭСВ ООН [2023], проблема трансформируется в глобальный тренд – «с 2021 по 2050 год численность населения в возрасте 65 лет и старше в Восточной и Юго-Восточной Азии, а также в Центральной и

young, such as Kazakhstan where the average age is 32.1 years [Kazinform, 2023], pay close attention to the momentum-gaining trend. This is especially important taking into account the inherently flawed state of the economies and societies of many “younger” developing countries, as any new challenges that are not properly accounted for can result in social and political frictions that may send shockwaves through nations and whole regions.

Firstly, it is imperative to understand the causes of the worldwide population ageing and some strategies that countries employ to address those causes. Two key factors contribute to the global ageing trend – people tend to live longer and have smaller families [UN DESA, 2023]. These factors are universal and do not vary significantly based on cultural, social, or economic factors, therefore they can be applied to almost any society that undergoes the same processes [Willekens, 2014] The first factor that people tend to live longer is undoubtedly a positive one and it is a result of steady global advances in medicine, healthcare, vaccination, and education of citizens regarding illnesses, their prevention, personal hygiene and other factors [UN DESA, 2023].

Южной Азии по прогнозам вырастет более чем на 540 миллионов, что составляет более 60 процентов глобального прироста». Поэтому крайне важно, чтобы даже страны, считающиеся относительно молодыми, такие как Казахстан, где средний возраст составляет 32.1 года [Казинформ, 2023], обращали пристальное внимание на набирающую обороты тенденцию. Это особенно важно, учитывая изначально проблемное состояние экономики и обществ многих «молодых» развивающихся стран. Соответственно, любые новые проблемы, которым не уделяется должное внимание, могут привести к социальным и политическим трениям, способным вызвать потрясения в странах и целых регионах.

Во-первых, крайне важно понять причины старения населения во всем мире и некоторые стратегии, которые страны используют для устранения этих причин. Глобальной тенденции старения способствуют два ключевых фактора: люди, как правило, живут дольше и имеют семьи меньшего размера [ДЭСВ ООН, 2023]. Эти факторы универсальны и не претерпевают существенных изменений в зависимости от культурных, социальных или экономических причин, поэтому их можно применять практически к любому обществу, в котором происхо-

However, there are some downsides to the prolonged life expectancy of populations, with the most apparent being an economic one – the aging population is less economically productive and naturally requires an increase in government spending on healthcare, social programs, and pensions. More specifically, to support an adequate lifestyle an aging population needs more medical care services, resulting in increased healthcare costs [WHO, 2020]. An adequate lifestyle can also be defined as “healthy life expectancy”; which is “analogous to life expectancy but adds a quality dimension to the quantity of life” [UN DESA, 2023], meaning that a person’s life should not be prolonged at the expense of its quality, and additional years spent struggling with diseases or disabilities hardly make one’s life better. At the same time, as the percentage of elderly citizens within a given population grows, the working-age population, which brings the most economic value and pays the highest share of taxes, shrinks, undermining the ability of the government to properly fund increased social and healthcare costs [UN, 2017].

The aforementioned issues may seem catastrophic, yet numerous policy initiatives can be enacted to address the economic problems of an ageing population. For instance, one of the most common solutions revolves around extending the period during which elderly people remain a part of the workforce. According to Nagarajan and Sixsmith (2023), policies that may help retain senior citizens within the workforce need to address the interests and barriers of all of the involved parties including employers, older employees, and the rest of the workforce. Some of the prospective policies include the development and implementation of flexible work options, such as remote

**TWO KEY FACTORS
CONTRIBUTE TO THE
GLOBAL AGEING
TREND – PEOPLE
TEND TO LIVE
LONGER AND HAVE
SMALLER FAMILIES**

**ГЛОБАЛЬНОЙ
ТЕНДЕНЦИИ
СТАРЕНИЯ
СПОСОБСТВУЮТ
ДВА КЛЮЧЕВЫХ
ФАКТОРА: ЛЮДИ,
КАК ПРАВИЛО,
ЖИВУТ ДОЛЬШЕ
И ИМЕЮТ СЕМЬИ
МЕНЬШЕГО
РАЗМЕРА**

дят сходные процессы [Виллекенс, 2014]. Первый фактор, заключающийся в том, что люди, как правило, живут дольше, несомненно положителен и является результатом устойчивого глобального прогресса в области медицины, здравоохранения, вакцинации и просвещения граждан в отношении болезней, их профилактики, личной гигиены и других факторов [ДЭСВ ООН, 2023].

Однако с увеличением продолжительности жизни населения возникают и некоторые проблемы, наиболее очевидной из которых является экономическая: стареющее население менее экономически продуктивно и, естественно, требует увеличения государственных расходов на здравоохранение, социальные программы и пенсии. В частности, для поддержания комфортного образа жизни стареющему населению требуется больше медицинских услуг, что приводит к увеличению затрат на здравоохранение [ВОЗ, 2020]. Комфортный образ жизни можно также определить как «ожидаемую продолжительность здоровой жизни»; что «аналогично ожидаемой продолжительности жизни, но добавляет качественное измерение к количеству жизни» [ДЭСВ ООН, 2023], что означает, что жизнь человека не должна продлеваться за счет ее качества и лишние годы, потраченные на борьбу с болезнями или инвалидностью, вряд ли сделают чью-то жизнь лучше. В то же время по мере того, как доля пожилых граждан в составе населения растет, численность населения трудоспособного возраста, которая приносит наибольшую экономическую ценность и платит наибольшую долю налогов, сокращается, подрывая способность правительства должным образом финансировать рост социальных расходов и расходов на здравоохранение [ООН, 2017].

work and part-time contracts; expansion of training programs for the elderly; and gradual switch of the senior citizens to more fitting job placements [Nagarajan & Sixsmith, 2023]. These policy initiatives have already been tested in many developed countries and they demonstrate certain levels of success depending on the local context. The “younger” developing countries should already start considering this experience and using it to prepare their economic, legal, and social systems for the future.

The second factor that contributes to the global ageing trend – a shrinking family size – is a much more controversial topic, especially in relatively conservative countries. It is important to understand the reasons behind this trend. For instance, UN DESA [2023] names the “incompatibility between professional careers and family life” the main factor that contributes to lower fertility and, as a result, smaller average family size. This means that as communities and nations develop, more and more women within those communities decide to have fewer children

Вышеупомянутые проблемы могут показаться катастрофическими, однако уже существует множество политических инициатив для решения экономических проблем стареющего населения. Например, одно из наиболее распространенных решений связано с продлением периода, в течение которого пожилые люди остаются частью рабочей силы. По мнению Нагараджана и Сиксмита (2023), политика, которая может помочь удержать пожилых людей в составе рабочей силы, должна учитывать интересы и барьеры всех вовлеченных сторон, включая работодателей, пожилых сотрудников и остальную часть рабочей силы. Некоторые из перспективных политик включают разработку и внедрение гибких вариантов работы, таких как удаленная работа и контракты на неполный рабочий день; расширение программ обучения для пожилых людей и постепенный переход пожилых людей на более подходящие рабочие места [Нагараджан и Сиксмит, 2023]. Эти политические инициативы уже были опробованы во многих развитых странах и демонстрируют определенный уровень

or no children at all and pursue their professional careers instead. Some other factors include “the flexibility of the labor market, the educational system, gender equity, the links between marriage and childbearing, governmental subsidies for the costs of child-rearing, the housing market, and international migration” [UN DESA, 2023]. As a result, the ratio of children per adult decreases, and in the future, when the previous generation of adults age, there will be fewer working-age adults in the economy who can support the older generation directly and with their taxes. In more severe cases, the fertility rate can fall below the replacement rate of 2.1, which refers to “a level of childbearing where each generation exactly replaces the previous one in terms of size of the nation” [UN DESA, 2023], causing the decline of the population of the country.

While the decrease in the fertility rate accelerates population aging it may not be as harmful in terms of economic effects as it implies that women’s participation in the economy grows, increasing the total output and productivity of the nation [UN DESA, 2023]. At the same time, the decrease in the fertility rate does not necessarily lead to population decline. To further protect themselves from such a possibility many countries enact policies that are meant to support the declining fertility rate and keep it above the replacement rate. Such policies may include monetary support, service provision, and employment-related support. Regarding the effectiveness of different methods of fertility rate support – it may vary highly depending on the local context. Despite that, it is possible to pinpoint some of the most broadly effective methods that can later be tested by governments and nations to further investigate their effectiveness. For

A PERSON’S LIFE SHOULD NOT BE PROLONGED AT THE EXPENSE OF ITS QUALITY

ЖИЗНЬ ЧЕЛОВЕКА НЕ ДОЛЖНА ПРОДЛЕВАТЬСЯ ЗА СЧЕТ ЕЕ КАЧЕСТВА

успеха в зависимости от местного контекста. «Молодым» развивающимся странам уже следует начать учитывать этот опыт и использовать его для подготовки своих экономических, правовых и социальных систем к будущему.

Второй фактор, способствующий глобальной тенденции старения – сокращение размера семьи – является гораздо более спорной темой, особенно в относительно консервативных странах. Важно понять причины этой тенденции. Например, ДЭСВ ООН [2023] называет «несовместимость профессиональной карьеры и семейной жизни» основным фактором, способствующим снижению рождаемости и, как следствие, меньшему среднему размеру семьи. Это означает, что по мере развития сообществ и наций все больше и больше женщин в этих сообществах решают иметь меньше детей или вообще не иметь детей и вместо этого развивать профессиональную карьеру. Некоторые другие факторы включают «гибкость рынка труда, системы образования, гендерное равенство, связь между браком и рождением детей, государственные субсидии на расходы на воспитание детей, рынок жилья и международную миграцию» [ДЭСВ ООН, 2023]. В результате, соотношение количества детей на количество взрослых снижается, и в будущем, когда предыдущее поколение взрослых состарится, в экономике останется меньше взрослых трудоспособного возраста, которые смогут поддержать старшее поколение напрямую и за счет своих налогов. В более тяжелых случаях коэффициент рождаемости может упасть ниже коэффициента воспроизводства 2.1, что означает «уровень деторождения, при котором каждое поколение ровно заменяет предыдущее с точки зрения размера нации» [ДЭСВ ООН, 2023], уменьшая население страны.

instance, according to the results of extensive research by Zhang et al. (2023), "cash benefits are the most effective in promoting fertility in most countries, followed by relevant services and in-kind payments, and tax benefits." Thus, governments can motivate citizens to increase their family sizes through direct cash benefits paid for having children, as financial stability is the key factor for people who consider having children.

Another critical factor to take into account while considering the strategies to overcome the challenges of the rapidly ageing world is care. The Aging population does not only influence the economy, labor market, and consumption patterns, it also creates a strong demand for long-term care workers. The long-term care services industry has not been keeping up with the ageing trend anywhere in the world, even in the most developed countries. Ageing is naturally accompanied by increased health risks and continuous deterioration of the organism's basic functions. As a result, the majority of elderly people require at least some level of assistance with their everyday needs at some moment during their lives. As people get older the probability that they will face some functional limitations only increases, requiring more professional, specialized, and long-term care services. At the same time, currently, there is no region in the world where there

Хотя снижение уровня рождаемости ускоряет старение населения, оно, возможно, не так вредно с точки зрения экономических последствий, поскольку подразумевает, что участие женщин в экономике растет, увеличивая общий объем производства и производительность нации [ДЭСВ ООН, 2023]. При этом снижение рождаемости не обязательно приводит к сокращению численности населения. Чтобы дополнительно защитить себя от этой опасности, многие страны принимают политику, направленную на поддержку снижающегося уровня рождаемости и удержание его на уровне выше уровня замещения. Такая политика может включать денежную поддержку, предоставление услуг и поддержку, связанную с трудоустройством. Что касается эффективности различных методов поддержки рождаемости – она может сильно различаться в зависимости от местного контекста. Несмотря на это, можно выделить некоторые из наиболее эффективных методов, которые впоследствии могут быть опробованы правительствами и странами для дальнейшего изучения их эффективности. Например, по результатам обширного исследования Чжана и др. (2023), «денежные пособия являются наиболее эффективными средствами повышения рождаемости в большинстве стран, за ними следуют соответствующие услуги и выплаты в натуральной форме, а также налоговые льготы». Та-

is a sufficient number of caretakers [UN DESA, 2023]. For instance, according to the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat (2023), there is a 13.6 million deficit of long-term care workers globally, which has been demonstrated clearly during the recent COVID-19 epidemic, that aggravated the shortage due to the additional stress and burnouts that care workers around the world have received.

Moreover, many caretakers around the world are still underpaid and undertrained, while their work and its social impacts are still critically undervalued in societies. The main reason behind this status quo is a lack of public spending, for instance, even “among OECD countries, average public expenditure for formal long-term care was just above 1 percent of GDP in 2016 and 2020” [UN DESA, 2023]. As a result, the burden of funding the industry falls onto the shoulders of the elderly themselves, or on their closely related caregivers.

Taking that into account, countries must increase the capabilities of their long-term caring services as soon as possible, both in terms of quantity and quality. This would require “a sound regulatory framework, training and support for caregivers, coordination and integration across sectors, and mechanisms such as accreditation and monitoring to ensure quality” [UN DESA, 2023]. Moreover, the opinion of the target audience should be taken into account, which can be achieved by inviting senior citizens to participate in the development of long-term care support programs.

There is also another supporting strategy to decrease the dependence on the long-term caring industry. It requires a wide and continuous effort from institutions and societies to promote healthier lifestyles, create more self-care opportunities for

COUNTRIES MUST INCREASE THE CAPABILITIES OF THEIR LONG-TERM CARING SERVICES AS SOON AS POSSIBLE, BOTH IN TERMS OF QUANTITY AND QUALITY

СТРАНЫ ДОЛЖНЫ КАК МОЖНО СКОРЕЕ РАСШИРИТЬ ВОЗМОЖНОСТИ СВОИХ СЛУЖБ ДОЛГОСРОЧНОГО УХОДА, КАК С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ КОЛИЧЕСТВА, ТАК И КАЧЕСТВА

ким образом, правительства могут мотивировать граждан увеличивать размер своей семьи посредством прямых денежных пособий, выплачиваемых за рождение детей, поскольку финансовая стабильность является ключевым фактором для людей, которые рассматривают возможность завести детей.

Еще одним важным фактором, который следует учитывать при рассмотрении стратегий преодоления проблем быстро стареющего мира, является уход. Старение населения не только влияет на экономику, рынок труда и структуру потребления, но также создает высокий спрос на работников сферы долгосрочного ухода. Индустрия услуг по долгосрочному уходу не поспевает за тенденцией старения нигде в мире, даже в самых развитых странах. Старение естественным образом сопровождается увеличением рисков для здоровья и постоянным ухудшением основных функций организма. В результате большинству пожилых людей в какой-то момент жизни требуется хотя бы некоторый уровень помощи в удовлетворении повседневных потребностей. По мере того, как люди становятся старше, вероятность того, что они столкнутся с некоторыми функциональными ограничениями, только возрастает, что требует более профессиональных, специализированных и долгосрочных услуг по уходу. При этом в настоящее время в мире нет региона, где имеется достаточное количество лиц, осуществляющих уход [ДЭСВ ООН, 2023]. Например, по данным Департамента по экономическим и социальным вопросам Секретариата Организации Объединенных Наций (2023), во всем мире существует дефицит работников длительного ухода в размере 13.6 миллиона человек, что было ясно продемонстрировано во время недавней эпидемии

people, including regular screenings, and most importantly create social systems that support and guide people whenever they need assistance regarding their health and well-being.

All in all, there is an undeniable global trend toward the rise of ageing populations across nations, regions, and continents. The developed countries were the first to take the hit and face the consequences of the trend, creating numerous strategies, policies, and practices to overcome it so that generally the "younger" developing world has a historical chance to research the amassed data and draw the necessary conclusions to meet the inevitable future preparedness.

COVID-19, которая усугубила дефицит из-за дополнительного стресса и выгорания, которым подверглись работники в сфере ухода во всем мире.

Более того, многим лицам, осуществляющим уход, по всему миру по-прежнему не доплачивают, и они недостаточно обучены, а их работа и ее социальные последствия по-прежнему критически недооцениваются в обществе. Основной причиной такого статус-кво является недостаток государственных расходов, например, даже «среди стран ОЭСР средние государственные расходы на сферу долгосрочного ухода составляли чуть больше 1 процента ВВП в 2016 и 2020 годах» [ДЭСВ ООН, 2023]. В результате, бремя финансирования отрасли ложится на плечи самих пожилых людей или их близких родственников, осуществляющих уход.

Принимая это во внимание, страны должны как можно скорее расширить возможности своих служб долгосрочного ухода, как с точки зрения количества, так и качества. Для этого потребуются «надежная нормативно-правовая база, обучение и поддержка лиц, осуществляющих уход, координация и интеграция между секторами, а также такие механизмы, как аккредитация и мониторинг для обеспечения качества» [ДЭСВ ООН, 2023]. При этом необходимо учитывать мнение целевой аудитории, чего можно добиться, приглашая пожилых людей к участию в разработке программ поддержки долгосрочного ухода.

Существует также еще одна вспомогательная стратегия, направленная на снижение зависимости от индустрии долгосрочного ухода. Это требует широких и постоянных усилий со стороны учреждений и общества по пропаганде более здорового образа жизни, созданию большего количества возможностей для самопомощи, включая регулярные обследования, и, что наиболее важно, созданию социальных систем, которые поддерживают и направляют людей всякий раз, когда им нужна помощь в отношении их здоровья и благополучия.

В целом, существует неоспоримая глобальная тенденция к росту старения населения

References:

- Kazinform (2023). National Statistics Bureau reveals the average age of Kazakhstanis. Retrieved from https://en.inform.kz/news/national-statistics-bureau-reveals-average-age-of-kazakhstanis_a4107935 Accessed on 07.10.2023.
- Mahmood, M.N., Dhakal, S.P. (2023). Ageing population and society: a scientometric analysis. *Qual Quant* 57, 3133–3150. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11135-022-01509-3> Accessed on 27.09.2023.
- Nagarajan, N.R., Sixsmith, A. (2023). Policy Initiatives to Address the Challenges of an Older Population in the Workforce. *Ageing Int* 48, 41–77. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s12126-021-09442-w> Accessed on 27.09.2023.
- Sander, M., Oxlund, B., Jespersen, A., Krasnik, A., Mortensen, E. L., Westendorp, R. G., & Rasmussen, L. J. (2015). The challenges of human population ageing. *Age and ageing*, 44(2), 185–187. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/ageing/afu189> Accessed on 27.09.2023.
- UN (2017). World population prospects 2017: Key findings & advance tables. Retrieved from https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf Accessed on 27.09.2023.
- UN DESA (2023). World Social Report 2023: Leaving No One Behind in an Ageing World. Retrieved from <https://social.desa.un.org/publications/undesa-world-social-report-2023> Accessed on 19.09.2023.
- WHO (2020). Ageing and health. Retrieved from <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health> Accessed on 27.09.2023.
- Willekens, F. (2014). Demographic transitions in Europe and the world. MPIDR Working Papers WP-2014-004, Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock, Germany. DOI: 10.4054/MPIDR-WP-2014-004. Accessed on 27.09.2023.

во всех странах, регионах и континентах. Развитые страны были первыми, кто принял на себя удар и столкнулся с последствиями этой тенденции, создав многочисленные стратегии, политику и методы для их преодоления, чтобы более «молодой» развивающийся мир имел исторический шанс исследовать накопленные данные и извлечь необходимые выводы для подготовки ко встрече с неизбежным будущим.

Источники:

- Казинформ (2023). Национальное бюро статистики назвало средний возраст казахстанцев. Доступно по адресу: https://en.inform.kz/news/national-statistics-bureau-reveals-average-age-of-kazakhstanis_a4107935. Дата обращения: 07.10.2023.
- Махмуд, М.Н., Дхакал, С.П. (2023). Старение населения и общества: наукометрический анализ. *Qual Quant* 57, 3133–3150. Доступно по адресу: <https://doi.org/10.1007/s11135-022-01509-3>. Дата обращения: 27.09.2023.
- Нагараджан, Н.Р., Сиксмит, А. (2023). Политические инициативы по решению проблем пожилого населения в составе рабочей силы. *Ageing Int* 48, 41–77. Доступно по адресу: <https://doi.org/10.1007/s12126-021-09442-w>. Дата обращения: 27.09.2023.
- Сандер М., Окслунд Б., Йесперсен А., Красник А., Мортенсен Э. Л., Вестендорп Р.Г. и Расмуссен Л. Дж. (2015). Проблемы старения населения. *Age and ageing*, 44(2), 185–187. Доступно по адресу: <https://doi.org/10.1093/ageing/afu189>. Дата обращения: 27.09.2023.
- ООН (2017). Перспективы мирового населения в 2017 году: основные выводы и предварительные таблицы. Доступно по адресу: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf. Дата обращения: 27.09.2023.
- ДЭСВ ООН (2023). Мировой социальный доклад 2023: Не оставить никого позади в стареющем мире. Доступно по адресу: <https://social.desa.un.org/publications/undesa-world-social-report-2023>. Дата обращения: 19.09.2023.
- ВОЗ (2020). Старение и здоровье. Доступно по адресу: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>. Дата обращения: 27.09.2023.
- Виллекенс, Ф. (2014). Демографические переходы в Европе и мире. Рабочие документы MPIDR WP-2014-004, Институт демографических исследований Макса Планка, Росток, Германия. DOI: 10.4054/MPIDR-WP-2014-004. Дата обращения: 27.09.2023.
- Чжан, Т.Т., Цай, Ч.И., Ши, Ч.Х., Чжу, В. и Шань, С.Н. (2023). Влияние политики поддержки семейной рождаемости на рождаемость, ее вклад и политические пути повышения рождаемости в странах ОЭСР. *Международный журнал экологических исследований и общественного здравоохранения*, 20 (6), 4790. Доступно по адресу: <https://doi.org/10.3390/ijerph20064790>. Дата обращения: 27.09.2023.

8 EYLÜL 2023 TARİHİNDE VİYANA ÜNİVERSİTESİ MONGOLIA CLUSTER BAŞKANI DR. FRANCESCA FIASCHETTI "ORTA ASYA FİKRİNDEN AVRUPA'DA ORTA ASYA ÇALIŞMALARINA" BAŞLIKLİ BİR SUNUM YAPTI.

2023 ЖЫЛДЫҢ 8 ҚЫРКҮЙЕГІНДЕ ВЕНА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ МОҢҒОЛТАНУ ОРТАЛЫҒЫНЫҢ МЕҢГЕРУШІСІ, ДОКТОР ФРАНЧЕСКА ФИАЧЕТТИ «ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ИДЕЯСЫНАН ЕУРОПАДАҒЫ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЗЕРТТЕУЛЕРІНЕ ДЕЙІН» ТАҚЫРЫБЫНДА БАЯНДАМА ЖАСАДЫ.

Sunumunda Dr. Francesca Fiaschetti ana hatlarıyla Orta Asya bölgesinin tanımlanmasında Rus, Fransız ve Alman bakış açılarına değinerek, Orta Asya hakkında Avrupa'da ilk yürütülen akademik çalışmalardan günümüze kadar olan nadir eserler hakkında bilgiler verdi. Genel itibariyle Orta Asya çalışmalarının Avrupa'da nasıl algılandığına odaklanılan sunumda Rusların Orta Asya'yı kendilerinin arka bahçesi olarak gördüğünü ve bu şekilde tanımladığını ifade etti.

Баяндамасында Италия ғалымы Орталық Азия аймағын анықтауда орыс, француз және неміс көзқарастарына қысқаша тоқталып, Еуропада жүргізілген алғашқы академиялық зерттеулерден бастап бүгінгі күнге дейін Орталық Азияға қатысты сирек кездесетін еңбектерді таныстырды. Жалпы Орталық Азияны зерттеудің Еуропада қалай қабылданатынына назар аударған баяндамада ол ресейліктердің Орталық Азияны өз иелігі ретінде көретінін және оның осылай анықталғанын айтты.

Ол неміс мектебі Орталық Азияны тіл арқылы қабылдайтынын, француздар оны ұлы державалар арасындағы зона және Үндістан мен Қытайға жету үшін өткен аймақ ретінде анықтайтынын айтты. Сондай-ақ ол барлық осы анықтамалардың астарында түрлі саяси, тілдік және діни топтар бар деген пікірді алға тартты. Ол барлық бұл зерттеулер мен анықтамалардың ішінде Александр фон Гумбольдттың Орталық Азия аймағының анықталуы мен қалыптасуын тек географиялық орналасуы тұрғысынан ғана бейтарап сараптамасы инновациялық перспективаны ұсынатын аймақ бойынша ең маңызды зерттеулердің бірі екенін атап өтті.

Өзінің семинарының жалғасында доктор Фиачетти Еуропада қалыптасқан бұл анықтамалардың таралуына осы салада зерттеу жүргізген зерттеушілер мен субъектілердің айтарлықтай әсер еткеніне назар аударды. Мысалы, 20-ғасырда Орталық Азияны зерттеу үшін Ресей мен Англия

Алман okulunun dil üzerinden Орта Азия бөлgesini алғайыарак танымладығын, Франсыларын исе бүүк гүүчлер арасында kalan bir бөлге оларак ve Hindistan ile Чин'е улашмада үзереден геçилен бөлге оларак танымладығын билдирди. Түм бу танымламаларын арка планында çeшитли сиياسي ve dini гуруламаларын олдуғу гөрүшүнү де паылашан Fiaschetti бу араштырмалар ve танымламалардан Alexander von Humboldt'un бөлгенин коғрафи карактеристигини диккате аларак яптығы деғерлендирмелерин, сундуғу yeni ve farkлы бакыш ачысыла hala en fazla kabul гөрен bir танымлама олдуғуну ifade etti.

Seminerinin devamında Avrupa'da oluşan bu танымламаларын yayılmasında bu alanda öncü çalıшмалар yapan араштырмачылар ve konularын önemli bir etkisinin олдуғуну ifade etti. Örnek оларак 20. yүzyilda Орта Азия çalıшмаларынын yүрүтүлmesinde Rusya ve İngiltere tarafından finanse edilen pek çok seyahat ve араштырмаларын bulunduғуну ve bunların da genellikle Budizm ve İpek Yolu üzerine yoғunлаштығын билдирди. Aynı şekilde бөлге ile ilgilenen İtalyan Roma okulunun iki ünlü ismi olan Giuseppe Tucci ve Paolo Daffina'nın Орта Азия үзереине yazдығы eserlerini İtalya'nın Орта Азия коғрафyasına olan ilgisinin başlamasında ve şekillenmesinde önemli rol oynadığıнı vurguladı. Almanyа'nın Орта Азия танımı ve çalıшмаларында dil үзереине ағырылык vermesinde Altaic çalıшmaları ve Johann Schiltberger ve Philip Johan von Strahlenberg gibi isimlerin eserlerinin önemini vurguladı. Son оларак Avusturya'da yүрүтүlen Орта Азия çalıшмаларынын önde gelen isimleri ve eserleri үзереине bilgiler sunan Fiaschetti, Орта Азия çalıшмаларына olan ilginin her geçen yıl artтығынı katılımcılarla rakamlar үзереинен payлашты.

қаржыландырған көптеген саяхаттар мен зерттеулер болғанын және олар негізінен буддизм мен Ұлы Жібек жолына бағытталғанын айтты. Сол сияқты Италияның Орталық Азия географиясына деген қызығушылығын тудыру мен қалыптастыруда Италияның Рим мектебінің екі атақты есімі Джузеппе Туччи мен Паоло Даффинаның Орталық Азия туралы жазған еңбектері маңызды рөл атқарғанын атап өтті. Ол Германияның Орталық Азияға анықтама беруінде алтайтанудың және Иоганн Шилтбергер, Филипп Иохан фон Страленберг сияқты есімдердің еңбектерінің маңыздылығын, сондай-ақ оны зерттеуде тілге баса назар аударғанына тоқталды. Соңында, Австрияда жүргізіліп жатқан Орталық Азияны тану ғылыми бағытының жетекші ғалымдары мен еңбектері туралы мәліметтерді таныстыра отырып, Орталық Азияны тану ғылымына қызығушылықтың артқанын, бұл қызығушылық аймақтың тарихи, мәдени және географиялық ерекшеліктерін айқын түсінуге ықпал ететінін айтты.

15 EYLÜL 2023 TARİHİNDE ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ BÖLGE ÇALIŞMALARI ENSTİTÜSÜ İLE HOCA AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ ARASINDA İŞ BİRLİĞİ PROTOKOLÜ İMZALANDI.

2023 жылдың 15 қыркүйегінде Анкара Әлеуметтік ғылымдар университетінің аймақтық зерттеулер институты мен Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университетінің Еуразия ғылыми-зерттеу институты арасында білім және мәдениет салаларындағы ынтымақтастық меморандумына қол қойылды.

Анкара Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü ve Türkiye Yazarlar Birliği Genel Başkanı Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan ve beraberindeki heyetin

Анкара әлеуметтік ғылымдар университетінің ректоры және Түркия жазушылар одағының төрағасы, профессор, доктор Муса Казым Арыжан мен бірге келген делегацияның Қазақстан бағдарламасы аясында Анкара Әлеуметтік ғылымдар университетінің аймақтық зерттеулер институты мен Еуразия ғылыми-зерттеу институты арасында ынтымақтастық меморандумына қол қойылды. Хаттама аясында екі институт аймақтық зерттеулер мен қысқа мерзімді зерттеушілер алмасуда бірлескен жобалар мен ғылыми іс-шараларды жүзеге асыру көзделді.

Алматы programı sırasında Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Bölge Çalışmaları Enstitüsü ile Avrasya Araştırma Enstitüsü arasında iş birliği protokolü imzalandı. Protokol çerçevesinde iki enstitünün bölge araştırmalarında ortak projeler ve bilimsel etkinlikler gerçekleştirilmesi ve kısa dönemli araştırmacı değişimi öngörülmektedir.

15 EYLÜL 2023 TARİHİNDE ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ VE TÜRKİYE YAZARLAR BİRLİĞİ GENEL BAŞKANI PROF. DR. MUSA KAZIM ARICAN “GELENEK VE MODERNLİK ARASINDA TÜRK GENÇLİĞİ VE GELECEĞİ” KONULU SEMİNER VERDİ.

2023 ЖЫЛДЫҢ 15 ҚЫРКҮЙЕГІНДЕ АНКАРА ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР УНИВЕРСИТЕТІНІҢ РЕКТОРЫ, ӘРІ ТҮРКИЯ ЖАЗУШЫЛАР ОДАҒЫНЫҢ ТӨРАҒАСЫ, ПРОФЕССОР, ДОКТОР МУСА КАЗЫМ АРЫЖАН «ДӘСТҮР МЕН ЗАМАНАУИ ҮДЕРІСТЕР АРАСЫНДАҒЫ ТҮРКІ ЖАСТАРЫ МЕН БОЛАШАҒЫ» ТАҚЫРЫБЫНДА СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

“Gelenek ve Modernlik Arasında Türk Gençliği ve Geleceği” konulu seminerine başlarken gençlik kavramının sosyolojik, tarihsel ve teo-

Профессор семинарда жастар ұғымының социологиялық, тарихи және теориялық өлшемдеріне назар аударады. Арыжан жастар мен ересектердің ойлары мен көзқарастарындағы айырмашылықтардың табиғи екеніне тоқталып, бұл бөліністер мен қақтығыстардың болатыны сөзсіз екенін айтты. Ол тарихтан бері жастардың өзіндік болмысын тауып, даралау үдерісінде болғанын, сонымен бірге олар білім алған ересектердің көзқарасынан алшақтап, өз болмысын білдіргісі келетінін жайлы сөз қозғады.

Ол жастарды тәрбиелеу үдерісі отбасынан басталатынын, сонымен қатар қоғамның негізгі тіректері отбасы, қоғам, үкіметтік емес ұйымдар және мемлекет екенін айта келе, жастарды тәрбиелеудегі осы құрылыс блоктарының ынтымақтастығы маңыздылығына назар аударды. Ол Осман империясының ыдырауы мен Түрік республикасының құрылуы кезінде жастарды тәрбиелеу мен оларға бағыт-бағдар беруде әртүрлі көзқарастардың алға тартылғанын айтты. Ол сол кездегі дәстүр мен қазіргі заманның арасында айтарлықтай қайшылықтың болғанын тілге тиек етіп, олардың арасында тепе-теңдік орнату қажеттігін білдіретін көзқарастар туралы мағлұмат берді. Солардың ішінде Мехмет Акиф Ерсойдың «Сафахат» шығармасынан Асымның жастық шағы тақырыбына тоқта-

rik boyutlarına dikkat çeken Arıcan, gençlerin ve büyüklerin düşünce ve hayata bakış açılarında var olan farklılıkların doğal olduğunu vurgulayarak, gençlik ve gençliğe dair meselelerin ve tartışmaların kadim bir geçmişe sahip olduğunu belirtti. Kuşak çatışması ya da farklılaşması olarak ifade edilen bu durumun doğa yasaları gibi kaçınılmaz olduğunu ifade eden Arıcan, gençliğin şekillenmesinde ilk ve en temel kurumun aile olduğunu, aileyi içinde yaşanan toplumsal çevre ve devamında ise eğitim ve diğer toplumsal kurumların belirleyici olduğuna dikkat çekti.

Gelenek ve modernlik kavramlarına dair açıklamalar da yapan Arıcan, birbiri ile çelişir gibi duran bu iki kavramın aslında çok da çelişebilir kavramlar olmadığını, muasırlaşma anlamına gelen modernleşmenin doğal olarak bir birikime ve sürekliliğe ihtiyaç duyduğunu ifade etti. Bu iki kavram arasındaki ilişkiyi Safahat'taki Asım ile Nurettin Topçu üzerinden tahlil eden Arıcan, Türk gençliğinin gelenek ve modernlik arasındaki meselelerinin gençlik, eğitim ve kültür politikaları ile doğrudan ilişkili olduğunun altını çizdi.

лып, маңызды философтардың бірі Нұреттин Топчудың өмірін таныстырды.

Ол өз баяндамасында Нұреттин Топчудың шетелде білім алғаннан кейін өзіне берілген мүмкіндіктерге қарамастан еліне оралып, ұлты мен Отаны алдындағы борышын өтеуді таңдауының жастарды тәрбиелеуде маңызды үлгі болғанын тілге тиек етті. Сөз соңында жастар қоғам мен мемлекеттің болашағын қалыптастыратын маңызды элементтердің бірі екенін, жастарды дұрыс тәрбиелеу қоғам мен мемлекеттің тұрақтылығы үшін үлкен маңызға ие екендігіне баса назар аударды.

**18 EYLÜL 2023 TARİHİNDE
AVRASYA ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ DOÇ.
DR. SUAT BEYLUR TÜRKİYE
CUMHURİYETİ ALMATI
BAŞKONSOLOSU EVREN
MÜDERRİSOĞLU'NU ZİYARET
ETTİ.**

2023 ЖЫЛДЫҢ 18 ҚЫРКҮЙЕГІНДЕ
ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ,
ДОЦЕНТ, ДОКТОР СУАТ БЕЙЛУР
ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
АЛМАТЫДАҒЫ БАС КОНСУЛЫ
ЭВРЕН МҮДЕРРИСОҒЛУМЕН
КЕЗДЕСТІ.

Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Suat Beylur yeni atanan Türkiye Cumhuriyeti Almatı Başkonsolosu Evren Müderrisoğlu'nu

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Суат Бейлур Түркия Республикасының Алматы қаласындағы жаңадан тағайындалған Бас консулы Эврен Мүдerrисоғлумен Бас консулдың кеңсесінде кездесті. Кездесу барысында доцент, доктор Суат Бейлур Бас консул Эврен Мүдerrисоғлуға жаңа қызметімен құттықтап, институттың ғылыми жұмыстарын таныстырды. Бас консул Эврен Мүдerrисоғлу шынайы алғысын білдіріп, институтпен тығыз ынтымақтастықтың жалғаса беретінін атап өтті.

makamında ziyaret etti. Ziyaret sırasında Doç. Dr. Suat Beylur, Başkonsolos Evren Müderrisoğlu'na hayırlı olsun dileklerini ileterek, Enstitü'nün çalışmaları hakkında bilgi verdi. Başkonsolosu Evren Müderrisoğlu da ziyaret sebebiyle teşekkürlerini belirterek, Enstitü ile yakın iş birliğinin artarak devam edeceğini ifade etti.

**27 EYLÜL 2023 TARİHİNDE
MEHMET AKİF ERSOY'UN
DOĞUMUNUN 150.
YILDÖNÜMÜNE ADANAN ANMA
PANELİ, TÜRKSOY YAZARLAR
BİRLİĞİ, KAZAKİSTAN MİLLİ
KÜTÜPHANESİ VE AVRASYA
ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ İŞ
BİRLİĞİNDE GERÇEKLEŞTİRİLDİ.**

2023 жылы 27 қыркүйегінде Түріксоy жазушылар одағы, қазақстан ұлттық кітапханасы және еуразия ғылыми-зерттеу институты бірлесіп «Мехмет Акиф Ерсойдың туғанына 150 жыл толуына арналған еске алу» панелін өткізді.

Türksoy Yazarlar Birliği, Kazakistan Milli Kütüphanesi ve Avrasya Araştırma Enstitüsü iş birliğinde düzenlenen Panele Almatı'da bulu-

Түріксоy Жазушылар одағы, Қазақстан Ұлттық кітапханасы және Еуразия ғылыми-зерттеу институты бірлесіп ұымдасты-

nan ilgili kurum ve kuruluşlarının temsilcileri, akademisyenler, yazarlar, şairler ve diplomatik misyon temsilcileri katılım sağladı. Programa katılım sağlayan Türksoy Yazarlar Birliği, Kazakistan Milli Kütüphanesi, Avrasya Araştırma Enstitüsü, Kazakistan Yazarlar Birliği, Muhtar Auezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü ile Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi'nin temsilcileri birer konuşma yaptılar. Paneli destekleyen kurumlar arasında yer alan TÜRKSOY'un genel sekreteri program açılışına bir video kaydı ile katıldı.

рған жиынға Алматыдағы жетекші ғылыми мекемелер мен ұйымдарының өкілдері, ғалымдар, жазушылар мен ақындар және дипломатиялық миссия өкілдері қатысты. Сондай-ақ панелге қатысқан Түріксоy Жазушылар одағы, Қазақстан Ұлттық кітапханасы, Еуразия зерттеу институты, Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулдығы, Түріксоy Бас хатшылығы, Қазақстан Жазушылар одағының төрағалығы, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты және Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің өкілдері баяндама жасады. Панельді ұйымдастырған құрылымдардың бірі ретінде Түріксоy Бас хатшысы бейне құттықтау жолдады.

28 EYLÜL 2023 TARİHİNDE AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ DOÇ. DR. SUAT BEYLUR, TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÜYE VE GÖZLEMCI ÜLKELERİNİN RESMİ DIŞ POLİTİKA ARAŞTIRMA MERKEZLERİ'NİN DOKUZUNCU TOPLANTISI'NA ONUR KONUĞU OLARAK KATILDI.

2023 ЖЫЛДЫҢ 28 ҚЫРКҮЙЕГІНДЕ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ, ДОЦЕНТ, ДОКТОР СУАТ БЕЙЛУР ТҮРКІ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰЙЫМЫНА МҮШЕ ЖӘНЕ БАҚЫЛАУШЫ ЕЛДЕРДІҢ РЕСМИ СЫРТҚЫ САЯСИ ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҚТАРЫНЫҢ ТОҒЫЗЫНШЫ МӘЖІЛІСІНЕ АРНАЙЫ ШАҚЫРУМЕН ҚАТЫСТЫ.

Türk Devletleri Teşkilatı üye ve gözlemci ülkelerindeki resmi ve özel araştırma merkezlerini bir araya getiren Türk Devletleri Teşkilatı Üye ve Gözlemci Ülkelerinin Resmi Dış Politika Araştırma Merkezleri toplantısının dokuzuncusu Astana'da gerçekleştirildi. Toplantının

Түркі мемлекеттері ұйымына мүше және бақылаушы елдердегі ресми және жеке зерттеу орталықтарын біріктіретін Түркі мемлекеттері ұйымына мүше және бақылаушы елдердің ресми сыртқы саяси зерттеулер орталықтарының тоғызыншы мәжілісі Астанада өтті. Кездесудің мақсаты – Түркі мемлекеттері ұйымы қамтитын география аясында жұмыс істейтін ресми және жетекші ғылыми орталықтар арасында алаң болу және көптеген дамушы геосаяси, саяси, экономикалық және басқа да өзекті салаларда пікір алмасуды қамтамасыз ету.

amacı Türk Devletleri Teşkilatı'nın kapsadığı coğrafya içerisinde faaliyet gösteren resmi ve önde gelen araştırma merkezleri arasında bir platform oluşturmak ve gelişmekte olan pek çok jeopolitik, siyasi, ekonomik ve diğer ilgili alanlarda görüş alışverişinde bulunmaktır.

**29 EYLÜL 2023 TARİHİNDE
AZERBAIJAN EKONOMİ
BİLİMSSEL ARAŞTIRMA
MERKEZİ YÖNETİM KURULU
BİRİNCİ BAŞKAN VEKİLİ ARZU
HÜSEYNOVA VE ENSTİTÜ
UZMANI NARMİN BABAYEVA,
AVRASYA ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİLER.**

2023 ЖЫЛДЫҢ 29 ҚЫРКҮЙЕГІНДЕ
ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫНА ӘЗІРБАЙЖАН
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ
ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ
ДИРЕКТОРЛАР КЕҢЕСІ
ТӨРАҒАСЫНЫҢ БІРІНШІ
ОРЫНБАСАРЫ АРЗУ ХҮСЕЙНОВА
МЕН ИНСТИТУТТЫҢ ҒЫЛЫМИ
ҚЫЗМЕТКЕРІ НАРМИН БАБАЕВА
КЕЛДІ.

Kazakistan programı çerçevesinde Almatı'da bulunan Azerbaycan Ekonomi Bilimsel Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu Birinci Başkan Vekili Arzu Hüseynova ve Enstitü Uzmanı Narmın Babayeva Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü ziyaret etti. Ziyaret sırasında Enstitü Müdürü

Қазақстанға сапары аясында Алматыға келген Әзірбайжан Экономикалық ғылыми зерттеу орталығы директорлар кеңесі төрағасының бірінші орынбасары Арзу Хүсейнова мен институттың ғылыми қызметкері Нармин Бабаева Еуразия ғылыми-зерттеу институтына келіп қайтты. Сапар барысында институт директоры, доцент, доктор Суат Бейлур институттың қызметін қысқаша таныстырды. Арзу Хүсейнова өз кезегінде Әзірбайжан Экономикалық ғылыми-зерттеу орталығы туралы қысқаша мәлімет беріп, Еуразия ғылыми-зерттеу институтымен ортақ жобалар жасау тілегін білдірді.

Doç. Dr. Suat Beylur Enstitü hakkında bilgilendirme yaptı. Arzu Hüseynova ise Azerbaycan Ekonomi Bilimsel Araştırma Merkezi'nin çalışmaları hakkında bilgi vererek Avrasya Araştırma Enstitüsü ile ortak projeler yürütmek arzusunda olduklarını ifade etti.

10 EKİM KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ BİLİM VE YÜKSEKÖĞRETİM BAKANLIĞI FELSEFE, SİYASET BİLİMİ VE DİN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ İLE HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ İŞ BİRLİĞİNDE CUMHURİYETİN 100. YILINDA TÜRKİYE-KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİNİN MEVCUT DURUMU VE GELECEĞİ" ADLI ULUSLARARASI KONFERANS DÜZENLENDİ.

2023 жылдың 10 қазанында ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІНІҢ ФИЛОСОФИЯ, САЯСАТТАНУ ЖӘНЕ ДІНТАНУ ИНСТИТУТЫ МЕН ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ БІРЛЕСІП «ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ 100 ЖЫЛДЫҒЫНА ОРАЙ ҚАЗАҚСТАН-ТҮРКИЯ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН БОЛАШАҒЫ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ ӨТКІЗДІ.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı kutlamaları çerçevesinde Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü ile Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Yükseköğretim Bakanlığı Felsefe, Siyaset Bilimi ve Din Bilimleri Enstitüsü dost ve kardeş ülke olan Kazakistan'da Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında Türkiye-Kazakistan İliş-

Түркия Республикасының 100 жылдық мерейтойы аясында Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты мен ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты бірлесіп, бауырлас ел Қазақстанда «Түркия Республикасының 100 жылдығына орай Қазақстан-Түркия қарым-қатынасының қазіргі жағдайы мен болашағы» атты халықаралық конференция ұйымдастырды. Конференцияға Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулдығы және түрлі университеттер мен институттардың өкілдері қатысты. Бағдарлама аясында ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институтының директоры, профессор, доктор Сейіт Сейдуманов пен Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулы Еурен Мүдерісоғлұ ашылу сөзін сөйледі. Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің ректор өкілі, профессор, доктор Пеями Баттал мен Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Суат Бейлур және өзге де қатысушылар баяндама жасады.

kilerinin Mevcut Durumu ve Geleceği" adlı uluslararası konferans düzenledi. Konferansa Türkiye Cumhuriyeti Almatı Başkonsolosu, Almatı'da bulunan üniversite ve enstitülerin temsilcileri ile araştırmacılar katılım sağladı. Açılışı Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Yükseköğretim Bakanlığı Felsefe, Siyaset Bilimi ve Din Bilimleri Enstitüsü Genel Başkanı Prof. Dr. Seyit Seydumanov ve Türkiye Cumhuriyeti Almatı Başkonsolosu Evren Muederrisoğlu'nun konuşmaları ile başlayan Konferansta Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Rektör Vekili Prof. Dr. Peyami Battal, Enstitü Müdürü Doç. Dr. Suat Beylur'un yanı sıra Kazakistan'dan katılan araştırmacılar sunumlarını yaptılar.

12 EKİM 2023 TARİHİNDE MUHTAR AVEZOV EDEBİYAT VE SANAT ENSTİTÜSÜ İLE ULUSLARARASI TÜRK AKADEMİSİ TARAFINDAN DÜZENLENEN “MAĞCAN CUMABAYEV’İN MİRASI: TÜRK DÜNYASININ MANEVİ BÜTÜNLÜĞÜ VE TARİHSEL SÜREKLİLİK” KONULU ULUSLARARASI KONFERANSA ENSTİTÜ MÜDÜRÜ DOÇ. DR. SUAT BEYLUR BİR BİLDİRİ İLE KATILIM SAĞLADI.

2023 ЖЫЛДЫҢ 12 ҚАЗАНЫНДА ИНСТИТУТ ДИРЕКТОРЫ, ДОЦЕНТ, ДОКТОР СУАТ БЕЙЛУР МҰХТАР ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ӘДЕБИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР ИНСТИТУТЫ МЕН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТҮРК АКАДЕМИЯСЫ ҰЙЫМДАСТЫРҒАН «МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ МҰРАСЫ: ТҮРКІ ДҮНИЕСІНІҢ РУХАНИ ТҰТАСТЫҒЫ МЕН ТАРИХИ САБАҚТАСТЫҒЫ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯҒА ҚАТЫСТЫ.

Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü ile Uluslararası Türk Akademisi iş birliğinde düzenlenen “Mağcan Cumabayev’in Mirası: Türk

Мұхтар Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты мен Халықаралық Түрік академиясы ұйымдастырған «Мағжан Жұмабаевтың мұрасы: Түркі дүниесінің рухани тұтастығы мен тарихи сабақтастығы» атты халықаралық конференция Мағжан Жұмабаевтың шығармаларын насихаттау және оның түркі әлемінің рухани мұрасына қосқан үлесін нақтылау мақсатында ұйымдастырылды. Конференцияға қатысқан институт директоры, доцент, доктор Суат Бейлур «Түркі әлемінің бірлігіндегі Мағжан Жұмабаевтың рөлі» атты баяндама жасады. Ол баяндамасында Түркі әлемінің орасан зор тарихи байлығына көптеген ғалымдар мен зиялы қауымның құнды үлес қосқанын айтып, солардың арасында Мағжан Жұмабаевтың XX ғасырдағы түрік әлемінің ағарту және тәуелсіздік күресінде маңызды тұлға болғанын, сондай-ақ, оның еңбектерінің түрік халқы арасындағы бауырластықты нығайтуда елеулі рол ойнаға-

Дүnyасын Маневі Бүтінлүгү ve Тарихел Сүреклілік” конулу улусларарасы конферанс Мағжан Cumabayev’in бирақтығы мирасын деғерлендирилmesi ve бу мирасын Түрк Дүnyасы’nin маневі зенгинлігине олан каткисини ортаға коймак амацила дүзенленмиштир. Конферанста Enstitü Müdürü Doç. Dr. Suat Beylur “Түрк Дүnyасы Бүтүнleşмесинде Мағжан Cumabayev’in Yeri” адли бир сунум япты. Сунумунда Түрк Дүnyасы’nin енгин тарихел зенгинлігине pek çok дүшүнүр, айдын ve билім инсанинин деғерлі каткида булуңдуғуну белиртен Beylur, Мағжан Cumabayev’in 20. үзүйилдаки Түрк дүnyасы айдынланма ve бағимсизлік чабаларинда өнөмли бир şahсийет олдуғуну ve бензер şekилде онун есерлеринин де Түрк халклары арасиндаки карdeşлігі перчинleyen çok сомут işlevлеринин булуңдуғуну ifade etti. Kalpten inандığı ve yaşамы бойунca savуңдуғу idealleri ұғруна şahadeti göze alan Мағжан Cumabayev’in hayallerинин, bugün başта Түрк Devletleri Teşkilatı olмак üzere Түрк халклары арасинда олұштурулан iş birlikлеринде gerçekleşтігини vurgulayan Beylur, Enstitü olarak Мағжан’ın мирасини Түрк генçлерине таңитмак için iki есер yayımladıklarını катилымчиларла payлашти.

Конферансин сонунда Аврасыа Араştırма Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Suat Beylur’a “Kazakistan ve Türkiye kardeşliğinin daha fazla geliştilmesine sağladığı katkılardan ötürü” teşekkür belgesi takdim edildi.

нын атап өтті. Шын жүректен сенген өмірлік мұраттары үшін құрбан болған Мағжан Жұмабаевтың армандарының бүгін түрік халқы арасында, әсіресе Түрік мемлекеттері ұйымы аясындағы ынтымақтастықта жүзеге асқанын атап көрсеткен Бейлур, Институт ретінде Мағжан мұрасын түрік жастарына таныстыру мақсатында екі еңбек жарияланын атап өтті.

Конференция соңында Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Суат Бейлурға «Қазақстан мен Түркия арасындағы бауырластықты одан әрі дамытуға қосқан үлесі үшін» алғыс грамотасы табысталды.

13 EKİM 2023 TARİHİNDE ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ BÖLÜMÜ ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. OSMAN ŞİMŞEK, "21. YÜZYIL DÜNYA SOSYOLOJİSİNİ; TİCARET, ENERJİ VE ÖZGÜN DÜŞÜNCE YÖNTEMİ ÜZERİNDEN ANLAMAK" ADLI BİR SEMİNER VERDİ.

2023 ЖЫЛДЫҢ 13 ҚАЗАНЫНДА АНКАРА ҚАЖЫ БАЙРАМ УЕЛИ УНИВЕРСИТЕТІ ЕҢБЕК ЭКОНОМИКАСЫ ЖӘНЕ ӨНЕРКӘСІПТІК ҚАТЫНАСТАР КАФЕДРАСЫНЫҢ ПРОФЕССОРЫ, ДОКТОР ОСМАН ШІМШЕК «XXI ҒАСЫРДАҒЫ ӘЛЕМДІК ӘЛЕУМЕТТАНУДЫ САУДА, ЭНЕРГЕТИКА ЖӘНЕ ӨЗІНДІК ОЙЛАУ НЕГІЗІНДЕ САРАЛАУ» АТТЫ СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Профессор, доктор Осман Шімшек семинарында XXI ғасырдағы әлемдік әлеуметтануды сипаттап, сауда, энергия және өзіндік ойлау әдістерінің әлеуметтануға тигізетін әсері туралы баяндады. Қазіргі әлемдегі оқиғаларына біржақты көзқараспен қарау ойымызды шектейтінін атап өткен Шімшек мұндай тәсіл жүйені тек бір бөлшек ретінде қарастыруға мәжбүр ететінін тілге тиек етті.

Батыс ұсынып отырған, кең таралған дүниетанымға қарсы Түрік-Ислам әлемі ретінде балама көзқарасты дамытуымыз керектігін айтқан Шімшек Батыстың COVID-19-дан кейін жаңа әлемдік тәртіпке өтіп жатқанын және бұл тәртіп «Бір әлем, бір отбасы, бір кешірме» ұранымен анықталғанын жеткізді. Қазіргі капиталистік жүйе ұлттық мемлекет үлгісіне негізделгендіктен, Батыс мемлекеттерінің бір-бірімен бәсекелесіп, өзара қарым-қатынаста тығырыққа тірелгеніне назар аударған Шімшек жаңа әлемдік тәртіптің бір капиталистік жүйе астында бірігуге тырысқанын атап өтті. Осы жаңа әлемдік тәртіп құрылып жатқанда Түркия мен Түрік-Ислам әлемі өз ұстанымын қалыптастырып, экономикадан ғылымға және басқа салаларға дейін жаһандық тұрғыда әсер ете алатынымызды атап көрсетті.

Prof. Dr. Osman Şimşek, seminerinde ana hatlarıyla 21. yüzyılın dünya sosyolojisini ele alarak, ticaret, enerji ve özgün düşünce yöntemlerinin sosyoloji üzerindeki etkilerinden bahsetti. Şimşek'e göre, mevcut dünya olaylarına tek bir perspektiften bakmak, bizi sınırlayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, sistemi sadece bir parça olarak görmemize neden olmaktadır.

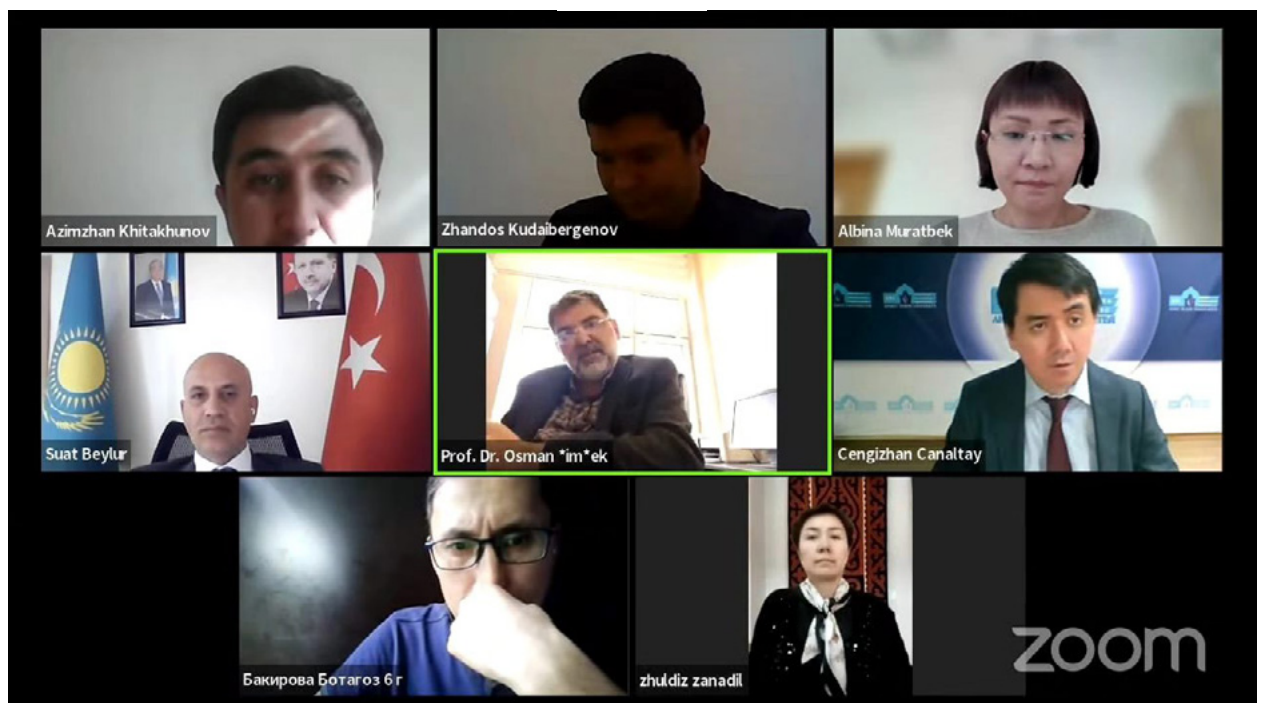
Batı'nın sunduğu yaygın dünya görüşüne karşı Türk İslam dünyası olarak alternatif bir bakış açısı geliştirilmesi gerektiğini belirten Şimşek, Batı'nın COVID-19 sonrası yeni bir dünya düzenine geçmekte olduğunu ve bu düzenin «Tek dünya, tek aile, tek geçiş» sloganıyla tanımlandığını ifade etti. Halihazırdaki kapitalist sistemin ulus-devletler modelinde olmasından kaynaklı Batılı devletlerin kendi aralarında da rekabete düşmesi ve sonuçta ilişkilerinde tikanıklar yaşadığına dikkat çeken Şimşek, yeni bir dünya düzeninin tek bir kapitalist sistem altında birleşmeye çalıştığını vurguladı. Bu yeni dünya düzeni kurulurken Türkiye ve Türk-İslam dünyasının kendi düşünce sistemini oluşturması halinde ekonomiden bilime ve diğer alanlarda küresel bir etki yaratılabileceğinin altını çizdi.

Şimşek sunumunun sonunda, 21. yüzyıl dünya sosyolojisinin, ticaret, enerji ve özgün dü-

Қорытындылай келе, ХХІ ғасыр әлемдік әлеуметтану, сауда, энергия және өзіндік ойлау әдістері арқылы қалыптасатынын және Түркияның өзіндік ерекше ойлау жүйесін құру арқылы осы жаңа әлемдік тәртіпте белсенді рөл атқаруы керектігін баса айтты.

шүнче yöntemleri üzerinden şekillendiğini ve bu yeni dünya düzeninde, Türkiye'nin kendi özgün düşünce sistemini oluşturarak aktif bir rol alması gerektiğini dile getirdi.

19 EKİM 2023 TARİHİNDE ALMATI BAŞKONSOLOSU EVREN MÜDERRİSOĞLU, AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ MÜTEVELLİ HEYET BAŞKANI PROF. DR. MUHİTTİN ŞİMŞEK VE GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ PROF. DR. MUSA YILDIZ, AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ PERSONELİYLE BİR ARAYA GELDİ.

2023 ЖЫЛДЫҢ 19 ҚАЗАНЫНДА ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЛМАТЫДАҒЫ БАС КОНСУЛЫ ЭВРЕН МҮДЕРРИСОҒЛУ, ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ӨКІЛЕТТІ КЕҢЕС ТӨРАҒАСЫ, ПРОФЕССОР, ДОКТОР МҰХИТТИН ШІМШЕК ЖӘНЕ ГАЗИ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ РЕКТОРЫ, ПРОФЕССОР, ДОКТОР МҰСА ЙЫЛДЫЗ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІМЕН КЕЗДЕСТІ.

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek ve Gazi Üniversitesi Rektörü

Қазақстанға сапары аясында Алматыға келген Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Өкілетті кеңес төрағасы, профессор, доктор Мұхиттин Шімшек пен Гази университетінің ректоры, профессор, доктор Мұса Йылдыз және Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулы Эврен Мүдеррисоғлу институт қызметкерлерімен кездесу өткізді. Кездесу барысында доцент, доктор Суат Бейлур институт құрылған күннен бастап университетіміздің миссиясы мен ұстанымына сәйкес ұлттық және халықаралық академиялық қоғамдастықты қызықтыратын және Еуразия аймағында маңызды көптеген тақырыптар бойынша зерттеулер жүргізілгенін айтты. Ол бұл академиялық жұмыстар мерзімді және мерзімді емес басылымдар, ұлттық және халықаралық іс-шаралар арқылы жүзеге асырылғанын жеткізді.

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Өкілетті кеңес төрағасы, профессор, доктор Мұхиттин Шімшек институттың шағын ұжыммен маңызды жұмыстар атқарғанына, сондай-ақ, соңғы жылдары мемлекеттік және халықаралық ғылыми гранттар бойынша қол жеткізген табыстарына тоқталып, институт ғалымдарына табыс тіледі. Гази университетінің ректоры, профессор, доктор Мұса Йылдыз институттың қызығушылық танытатын тақырыптар бойынша зерттеулерінің артып келе жатқанына қанағаттанғанын айтып, институттың оқу қызметіне сәттілік тіледі. Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулы Эврен Мүдерри-

Prof. Dr. Musa Yıldız ile Almatı Başkonsolosu Evren Müderrisoğlu Enstitü çalışanları ile bir araya geldi. Toplantı sırasında Doç. Dr. Suat Beylur Enstitünün kurulduğu tarihten itibaren Üniversitenin misyon ve vizyonu doğrultusunda ulusal ve uluslararası akademik camiaya hitap eden ve özelde Türk dünyası ve daha genel anlamda ise Avrasya coğrafyasında dış politika, toplum, kültür, ekonomi ve enerji gibi alanlarda araştırmalar yaptığını bu doğrultuda süreli ve süresiz yayınlar ile, düzenli bilimsel etkinlikler yapıldığını ifade etti.

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek de Enstitünün az sayıda personelle çok değerli işler yaptığını, son dönemde bu faaliyetlerin ulusal ve uluslararası kuruluşlarla yapılan iş birlikleri ile daha da geliştiğini ifade ederek, Enstitü personelini tebrik etti. Türkiye Cumhuriyeti Almatı Başkonsolosu Evren Müderrisoğlu ise göreve yakın bir zamanda başlamakla birlikte Enstitünün faaliyetlerinden haberdar olduğunu, yapılan yayınların bölge araştırmaları için önemli olduğunu belirtti.

Соғлұ институттың академиялық қызметін жіті бақылап отырғанын және институт жарияланымдарының аймаққа қатысты зерттеулерге елеулі үлес қосып келе жатқанын тілге тиек етті.

19 EKİM 2023 TARİHİNDE HOCA AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ DİLMER'İN ALMATI ŞUBESİ'NDEKİ 2023-2024 DÖNEMİ TÜRKÇE DİL KURSLARI BAŞLADI.

2023 ЖЫЛДЫҢ 19 ҚАЗАНЫНДА ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТИ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҒЫНЫҢ (DİLMER) АЛМАТЫ ФИЛИАЛЫНДА ТҮРІК ТІЛІ КУРСТАРЫ БАСТАЛДЫ.

Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi DİLMER'in Almatı Şubesi'ndeki 2023-2024 Dönemi Türkçe Dil Kursları, Almatı Başkonsolosu Evren Müderrisoğlu, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütavelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek,

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Лингвистикалық орталығының (DİLMER) Алматы филиалының 2023-2024 оқу жылындағы түрік тілі курстарының ашылу салтанатына Түркияның Алматыдағы Бас консулы Эврен Мүддеррісоғлу, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Өкілетті кеңес төрағасы, профессор, доктор Мұхиттин Шімшек, Гази университетінің ректоры, профессор, доктор Мұса Йылдыз, Қазақстан Орталық мемлекеттік архивінің Бас директоры, тарих ғылымдарының кандидаты Сәбит Шілдебай және «Алатау Ақпарат» медиа холдингінің Бас директоры Ержан Қалымбайұлы қатысты. Еуразия ғылыми-зерттеу институтының жанындағы «DİLMER» Алматы филиалында түрік, қазақ және орыс тілдерін оқытудың жаңа маусымы басталды. ҚР Орталық мемлекеттік архив пен «Алматы Ақпарат» қызметкерлері түрік тілін үйренуге үлкен қызығушылық танытып отыр.

Gazi Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Musa Yıldız ile Kazakistan Merkez Devlet Arşivleri Genel Müdürü Dr. Sabit Şildebay ve Almatı Akparat Direktörü Erjan Kalımbayulı'nın katılımıyla düzenlenen bir açılış töreniyle başlatıldı. Avrasya Araştırma Enstitüsü bünyesindeki DİLMER'in

Türkçe, Kazakça ve Rusça dil eğitimi kurslarında yeni dönem dersler başladı. Türkçe kurslarına yapılan protokoller çerçevesinde Devlet Arşivleri ile Almatı Akparat çalışanları kurumsal olarak katılım sağladı.

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРДАН ЗАРДАП ШЕККЕН АЙМАҚТАР

ORTA ASYA'DA ÇEVRESEL FAKTÖRLERDEN ETKİLENEN ALANLAR
AREAS AFFECTED BY ENVIRONMENTAL FACTORS IN CENTRAL ASIA

ERI Infographic No. 58

Nuclear Legacies

Nuclear powerplant closed or under construction.

Nuclear industry and research site (civil and a military) fuel production or recycling.

Radioactive waste site associated with uranium mines (active or dosed) and other hazardous waste storage piles and ponds.

Nuclear weapons test site. Areas contaminated with radioactive fallout.

Water-related tensions

Conflicts over distribution of water between upstream and downstream countries. High economic dependence on irrigated agriculture (rice and cotton), with steadily deteriorating soils.

Aral Sea and Surrounding Region

Diversion of rivers feeding Aral Sea's rivers exposed the seabed, causing airborne salt and metal transport over 600-800 km, leading to agriculture collapse and migration.

Ferghana Valley

Ferghana Valley Densely populated region with degraded forests, poor law enforcement, contraband trade, energy scarcity, polluted waters, and risk from radioactive waste ponds collapse.

Mines in Kyrgyzstan, Tajikistan and Kazakhstan

Presence of poorly-maintained radioactive and chemical waste sites in seismically active zone, located near highly populated areas and important surface water.

North-East Kazakhstan: Tselinyy-Pavlodar-Semey-Oksemen and Aktau on the Caspian Sea coast

Area contaminated with radioactive fallout from experimental nuclear explosions and inadequate waste storage. High mortality rate compared to Central Asian average.

Source: envsec.grid.unep.ch

How to Cite: Eurasian Research Institute, (2023). Areas Affected by Environmental Factors in Central Asia. ERI Infographics No. 58

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Ekim 2023 Sayı: 81
ҚАЗАН 2023 жыл № 81